

Людзьмі звацца! —
Янка Купала

Літаратура і Мастацтва

ВЫХОДЗІЦЬ З 1932 г.

ШТОТЫДНЁВІК МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Пятніца, 26 кастрычніка 1990 г. № 43 (3557) ● Цана 10 кап.

СКУЛЬ, ЯКОГА МЫ РОДУ?

Значнасць адной падзеі міжволі засціць важкасць другой: Купалавы «Тутэйшыя» — на сцэне тэатра-юбіляра, тэатра імя песняра!

Мабыць, свята сямідзесяцігоддзя Купалавага тэатра азавецца ў гісторыі рэспублікі доўгачаканым святам яе духоўнага жыцця, — святам вяртання «Тутэйшых», — тых і не тых...

Рэжысёр Мікалай Пінігін штучна не асучасніваў герояў Купалавага твора, ды спектакль сваім мастацкім уплывам на сённяшняга беларуса можа даць плён куды больш важкі за мітынгі і парламенцкія спрэчкі: плён роздуму, асэнсавання, разумення...

Сваімі ўражаннямі ад спектакля дзеляцца крытык Барыс Бур'ян і гісторык Анатоль Сідаравіч (стар. 2—3).

ЧОРНЫЯ анёлы, набліжаючыся да авансцэны, раптам раскінуць сутарэнне, падобнае да бездані пекла. Агнёвыя водбліскі. Клубы дыму. Сімвал жудаснага прывіду смерці як пакарання. І туды, у пькельнае прадонне, паваліцца асуджаныя часам і падзеямі людзі з так званых «былых» — дама з колішняга вышэйшага свету, спраўнік, поп і пан; затрымаецца перад прорваю зусім светлы чалавек — Янка Здольнік.

Мікулча... Ахвяр не пералічыш! Не, тэатр не акцэнтую падобныя асацыятыўна змястоўныя мясціны спектакля «Тутэйшыя». Мастацкія выразныя сродкі — ад мізансцен і да інтанацыі ў голасе таго або іншага персанажа, ад кідкай дэталі ў касцюмах і да зараджанай патэнцыяльна вялікім метафарычным сэнсам сцэнаграфіі — пачалены ўсё ж выяўленню жыццёвага зместу і надзённага гучання самой п'есы Янкі Купалы. Надзвычай сугучная яна

ты, як новая сіла ў зменлівай палітычнай сітуацыі, да якой яму трэба тэрмінова прыстасавацца. Прайдзісвет-прыстасаванец, ён жыве ў ілюзорным свеце, гатовы адрачыся і ад брата і ад свата, падманвае самога сябе, вярзе абы-што, кожны раз апантана амаль прымушаючы сваё «я» верыць у вонкавую справядлівасць самых розных дэкларацый, маніфестаў, гістарычных і філасофскіх абгрунтаванняў, якімі засланяе свае сапраўдныя намеры пануючая ў гэты час улада.

кльпаць перад усялякім начальствам «тутэйшы». Тое, з чым прымірыўся такі тутэйшы, наадварот, будзе чужым і нават варожым свядомаму беларусу.

Невыпадкава ж у спектаклі купалаўцаў Мікіта Зносок спатку выклікае ў нас нават нешта падобнае да спачування: во якя наваля абрынулася на Менск і ягоных жыхароў — акупацыя, змена вайсковых рэжымаў, рэвалюцыйныя ператварэнні. Толькі паспявай круціцца, каб тваю хату не абрабавалі, каб кудысьці не аблізілі, штосьці ў цябе не экспрыравалі, а далі б які «паб» або права гандляваць, яшчэ лепш — пасаду... Артыст В. Манаеў з дзівосным акцёрскім тэмпераментам і з поўнай заглыбленасцю ў характар жыве ў вобразе Зносана, прымаючы, а дакладней скажаць — нацягваючы на самога сябе абліччы то «пана», то «грамадзяніна», то «таварыша». Вонкава плакатныя прыёмы ён па-сапраўднаму абжывае і таму віртуозна атрымліваюцца ў яго самыя нечаканыя метафары. Нават сцяг, які Зносок то з ліслівай пашанай вітае, то робіць звычайнай анучай, упісаны акцёрам у шэраг жывых і жыццёвых аднак пэўнага часу і таму набывае зноў жа па-сцэнічнаму кідкі вобразны сэнс. (Я параўнаў бы В. Манаева з няўрымлівым Андрэем Міронавым, якім мы запомнілі гэтага чуждоўнага майстра пераўвасаблення на гастрольх улетку 1985 года...)

ся ад уласных перажыванняў. забараніў сабе быць тут лірыкам, і стварыў мастацкі эквівалент таго, што адбылася на Беларусі на рубяжы 20-га года. Есць у такім мастакоўскім падыходзе драматурга да вобразнага ўвасаблення пэўнай явы штосьці ад Шэкспіра.

Мо я перабольшваю, але на тое мяне настройвае спектакль. І прыгадваецца зноў жа Купалаў верш, на гэты раз чатырнаццатага года — «Крыж на скале»:

Закалыхаўся ястраб быстравоі,
Між небам і зямлёй, як дунь,
Мяне і дзень мой сочыць адзіноі,
З насмешкай мерачы вачамі ніз.
О, каб ён вылушчыў душу
І затрымаў на хвілю ў высях,
Каб раз, адзін раз толькі
Адтуль, з-пад сонца, на
зямны свой шлях!

Драматургу часам удаецца, як той душы, па-творчы ўзняцца і затрымацца на хвілю ў высях, і адтуль, з-пад сонца, ён бачыць не прыземлена рэалістычныя малюнкi, а праўдзівую мітусню людзей. Сучаснасць разглядаецца, як цяпер кажучы, у кантэксце гістарычнага руху. А мы, людзі, як павялося здавён, дамагаемся тут, на зямлі, і сёння асабістага поспеху, імкнучыся ўладкавацца як мага выгаднай, свядома ці машынальна парушаючы пры гэтым такія прывабныя для нас высокія ідэалы. Тайнае адчуванне бессаромнасці, што тады пануе ў тваёй душы, ты загнуўшай самападаннымі спасылкамі на «палітычную сітуацыю», на тое, што «так усё робяць», што для сучаснага чалавека нават крыўдна быць «белай варонай» са сваёй далікатнай чэснасцю. Самым суцэльным бывае знайсці пэўную сацыяльную дактрыну і мараль, асабліва тую, што заганяе нас у аглоблі, і спасылка на тое, што служэнне ёй вымагае пэўных маральных страт, на якіх ты ідзеш, каб быць на ўзроўні часу і пануючай атмасферы. Такія страты — дапушчальныя, маўляў, і нават непазбежныя спосаб экзістэнцыі.

Паколькі да тае пары, калі мастацка-паэта пакліча да свешчэннай ахвяры Апалон, ён і сам круціцца ў тым жыццёвым коле і бывае нават празмерна заангажыраваным усё той жа «палітычнай сітуацыяй», яму і варта ў сваім творчым уяўленні ўзімацца ў высі і спрабаваць з-пад сонца глядзець на свой і сваіх сучаснікаў шлях. Тады і смяяцца з таго, што здаецца тут, на зямлі, вартым жалю і спачування, слёз і тугі, можна, бадай, смела.

Такая мастакоўская смеласць уласціва п'есе «Тутэйшыя».

Такая ж смеласць вылучае і рэжысуру спектакля: М. Пінігін упэўнена і па-творчы свабодна ўбірае ў арсенал відовішча элементы батлейкі і скамарства, псіхалагічна побытавай сцэны і тэатра палітычнай маскі, карыстаецца адкрыццямі Б. Брэхта і «сістэмай Станіслаўскага». Густ і адчуванне меры гарманізуюць такі страхотны набор традыцыйных сцэнічных прыёмаў. І мы ўспрымаем як нешта натуральнае ў гэтым пераходным тэатральнай версіі п'есы наяўнасць тых самых анёлаў, як і тое, што ўсёпаглынальнае палітычнае «зло», якое баламуціць прыкрую «сітуацыю» жыцця, увасоблена фактычна адным акцёрам (У. Кін-Камінскі з зайздросным артыстычным імпульсам захоўвае сваю першапачатковую непасрэдную захопленасць «маскай» — тым жаданым дэманам тэатра, паводле Д. Стрэлера, цуду-тэатра, дзіва-тэатра, — дэманам, які ў наш час не так часта паўстае на падмошчах). З аднолькавым гарэзлівым і ўпартым станам свайго натхнення апрача акцёршынель і каску кайзераўскага афіцэра, канфедэратку польска-

З-пад сонца паглядзеўшы...

Сучаснае прачытанне п'есы, якую дзесяцігоддзямі не пусkali на сцэну

З яго вуснаў сарвецца: «Я — пралетар...» Здаецца, гэта тое, што трэба і чаго чакалі ад яго людзі ў шлемах з чырвонай зоркай, асабліва начальнік патруля ў камісарскай скурацы з парабелумам на баку (кажучы, такую форму мінчукі ўпершыню ўбачылі на агніста-бальшавіцкім камісары А. Мяснікове ў 1918 годзе). Здаецца, прызнанне сваёй пралетарскай далучанасці да класа-гегемона выратуе і захавае жыццё адукаванага культурнага беларуса, і чорныя хмары вакол яго не бліснуць смаротнай маланкай.

нашым дням. І сам глядач з тых творчых імпульсаў, што выпраменьвае сцэна, свядома або інтуітыўна, складае асацыяцыі і робіць параўнанні таго, што «было», з тым, што «ёсць» сёння ў нашым грамадстве, якое сутаргава шукае адказу на пэўныя спрадвечныя пытанні.

Напрыклад, на некалькі хвілін сцэнічнага часу рэжысёр М. Пінігін і выканаўца ролі Мікіты Зносак В. Манаеў затрымліваюць нашу ўвагу на тым, як чалавек балансуе паміж рознымі па-

Яго спакушаюць прыхільнікі і заходняй аріянацый для Беларусі, і ўсходняй, зацятая ахоўнікі вялікарасійскіх імперскіх амбіцый і ўтрапены рэвалюцыйнікі, што наважыць разбурыць ушэнт існуючы свет і лад... Перакаці-поле Мікіта Зносок. Жадлівы да спакуслівай атруты, хмялеючы ад якой, ён спадзяецца пры ўсялякай уладзе займець поспех.

Бутэлька і пісталет... Мізансцэна, умоўна кажучы, «з бутэлькай і з пісталетам» замацоўвае тэатральную трактоўку вобраза і адначасова падштурхоўвае глядацкае ўяўленне аб пэўным тыпе чалавека. Тыпе ўзорнага «тутэйшага» абывацеля, здатнага ману ў вочы пускаць. Сабе і людзям.

Такіх уражлівых мізансцен у спектаклі М. Пінігіна мноства. Яны ўзбагачаюць аблічча тых дзейных асоб, якія па-акцёрску тэмпераментна і жыва ўвасоблены захопленымі купалаўскім творам артыстамі. Захопленымі не адно толькі тым, што нарэшце ў святло сталічнай рампы ўзышлі героі так доўга забароненай п'есы (хіба можна лічыць сцэнічным жыццём пастаноўку «Тутэйшыя» В. Маслюком у Магілёве ў 1982 годзе, якую ў Мінску тады паказаць «дазволілі»... адзін раз). І не толькі прыгоды і здарэнні з жыцця Мікіты Зносак ды Янкі Здольніка хваляюць тых, хто аддае гэтаму спектаклю энергічнае намаганне, каб стварыць сапраўды сучаснае тэатральнае відовішча. Есць у ім высокі творчы пафас.

У чым жа ягоная сутнасць? На маю думку, «Тутэйшыя» на сцэне ў кастрычніку дзевяностага года адказваюць на адно вельмі глыбакадумнае для беларусаў пытанне Янкі Купалы. На пытанне, якое ідэалагічныя цэрыберы доўгі час абвешчвалі і правакацыйным, і крамольным, і нявартым, і нежыццёвым. На ўвесь голас пазят выказаў яго ў 1911 годзе ў вершы, «Як спытаюцца ў нас».

Прыдуць людзі з Усходу,
Прыдуць з Захаду людзі —
І спытаюцца нас:
Скуль, якога вы роду?
Дзе зямля ваша будзе,
Дзе айчызна у вас?

Ці трэба тлумачыць, што гэтым пытаннем пазят узбуджваў нанова нацыянальна-патрыятычную свядомасць у чужых і заклікаў адумацца тых суайчыннікаў, якія трацяць або глушаць гэтую свядомасць, ці не наўмысля робяцца «тутэйшымі», губляючы тым самым у саміх сабе пэўныя духоўныя і маральныя гарантыі развіцця ўласнай асобы, яе годнасці. І абражаюць тым самым сваю ж нацыю. Тое, што накіравана беларусу (як і рускаму або кітайцу, туркмену або шведу), не зробіць гатовы на пырлах

В. МАНАЕУ (Мікіта Зносок) і М. ЗАХАРЭВІЧ (Гануля Зношчыха).

Зірнуўшы нам, глядачам, у вочы, Янка Здольнік прамовіць акрылена-нязгаснае Купалава: «Мне сняцца сны аб Беларусі», — і стрэлам яму ў патыліцу той патрульны ў камісарскай скурацы абарве і сны, і жыццё звестуна светлай надзеі.

У гэтае імгненне раптам узнікну асацыятыўны ўспамін: Курapatы! Ці не тады, яшчэ ў дваццатым годзе, пачалося тое, што цяпер азначае для нас страшнае і павучальнае паняцце: Курapatы...

Янка Здольнік неяк пераломліваецца, кулём валіцца ў чалеснікі пекла. І зараз жа ўніжае ўяўленне: ці не так зваліўся (а мо быў скінуты) у прасвет мрамуровай лясвічнай клеткі гасцініцы «Масква» шостага чэрвеня сорак другога года Янка Купала...

Чалавек гіне за тое, што жыве і спавядае прынцыпы, якія улада хоча вытруціць, знішчыць. Лёс эліты нацыі, Галубка і Галавача, Гарэшкага і

люсамі з бутэлькай гарэлкі ў адной руцэ, з пісталетам — у другой. Па сюжэтных абставінах гарэлка і пісталет тут маюць зусім рэальную бытавую службовую ролю. Ды яшчэ ўспрымаецца і змацянальна вобразная сутнасць гэтага: у віхуры рэвалюцыі і вайны чалавечы часта даводзіцца або жыць, ап'яняючы сябе нейкай выратавальнай па ягоных уяўленнях ідэяй, або са зброяй у руках выбіраць, у якім «стане-лагеры» адваёўваць сваё месца пад сонцам.

Сам Мікіта Зносок гатоў хмялець ад усялякай атруты — хоць ад вялікадзяржаўных імперскіх забабонаў, хоць ад самых льявоніх мяцежных заклікаў, хоць ад ідэі ўсеагульнай сацыяльнай роўнасці, абы толькі яму выжыць у чарговай «палітычнай сітуацыі», абы здабыць для сябе выгоды жыцця. Ён і кайзераўскія войскі будзе вітаць на галоўнай плошчы ў Менску. Яму і польскія жаўнеры не так захопнікі ці акупан-

га патэнцыяльнага «маршалка» і картуз таго камісара ў скурранцы і з парабелумам, які не вагаецца, каб знішчаць усіх, хто «не з намі».

Дарэчы, на спектаклі я асабіста ўпершыню ўсвядоміў, што і сам сябе, бывае, адчуваю... тутэйшым. Мне ж з дзіцячых гадоў тлумачылі, што я — савецкі школьнік, савецкі чалавек, савецкі служачы. Патрабаванне ўсвядомляць сябе наогул савецкім чалавечкам патурала і мамі «тутэйшаўскім» свільнасцам. Хай Мікіта Зносок выглядае на сцэне гратэсным фігляркам і пачварным гульцом, я пазнаю ў асобных ягоных прыстасаваннях да актуальнай палітычнай сітуацыі тэатральнае і мне, і мамі калегам, мамі таварышам-сучаснікам. Прыгаворваю, напрыклад, як на спецыяльным сходзе мы слухалі прамовцаў, якія ўзнімалі на літаратурны Алімп сапраўдзую трылогію адданага ленына Ляніна Ільіча. І апалядзіравалі (хай і не надта горача), і ніхто з нас не браніў абурана дзвярчыма і не пачуў залу. А надрукаваныя ў тагачасным «Ліме» па загаду з высокага гмаха (а мо і з Масквы, з Крамля) урыўкі з тае трылогіі вычыталіся ў нашай наркацарскай адназначнай рэдакцыі, бо крыў Божы — праблема ў тым «класічным» тэксце якая друкарская памылка!

Ці ж гэта не рабалецтва тутэйшых!

Спектакль можа абуджаць і сумленне, і сорам, бо ў тэатральным плакаце жыва пульсуюць нешта хвіліннае, уласцівае зусім пэўнаму часу і акрэсленым сітуацыям, і нешта спрадвечнае, агульначалавечае. У гэтым заслуга, безумоўна, Янкі Купалы, які стварыў арыгінальную драму трагікамедыйнага жанру. Заслуга і рэжысуры. І В. Маннаева, які стаў цэнтрам энергетычных імпульсаў на скрыжаванні праўды жыцця і праўды сцэнічнага мастацтва.

На такім самым узроўні творчай смеласці выступаюць яго партнёры. Звярніце ўвагу на адкрыта батлеечныя постаці старарэжымных паноў, якія выводзяць на падмошкі Н. Качаткова, А. Памазан, І. Дзянісаў і В. Паўлюць. Яны абкарыкатураны дарэшт! І натуральна выглядаюць у агульным ансамблі. Я павіншаваў бы з арганічнымі паводзінамі ў даволі складаных жанравых умовах сцэнічнага жыцця Г. Давыдзку і Ю. Авяр'янава (адзін — вучоны з Уходу, другі — з Захаду). А колькі грэшнай абаяльнасці ў А. Сідаравай у ролі Насты Пабягунскай, гэтай жаночай іпастасі гульлівага палітыка Зносака! Ададзім належнае і В. Філатаву ў ролі Генрыха Спічынні: ён паказвае ўзор цынічнага прыстасавання, які народзіць д'ябла і паставіць акуляры каму хочаш. Пляце любую непадзваную палітычную лухту. Гэткі дэмагагічны ветранік ад прыроды!

У такім, скажу яшчэ раз, паплатнаму кіткім хаўрусе выканаўцаў роляў самае складанае становішча ў А. Лабуша ў ролі Янкі Здольніка. Разам з рэжысурай актёр знаходзіць жывы інтанацыі, каб выявіць прывабную грамадскую цнатлівасць гэтай асобы, і не засяроджваецца на ідэалізаваным носьбіта станоўчага аўтарскага ідэала ў п'есе. Ягоны Янка Здольнік жыве нармальным духоўным жыццём. Ды толькі штосьці і яму прыкра ў самім сабе, а гэты настрой інтэлігентнай саманезадаволенасці знаём толькі сапраўды сумленным людзям. Чым жа ён не задаволены? У нейкі хвіліны спеводзі і дэкларацыйных абвештаванняў А. Лабуша раптам адчувае, што ў тым палітычным гарнідары, які вулканічна шуміць у тым жа Менску, і ягоныя высакародныя словы могуць успрымацца натоўпам і асобнымі людзьмі як чарговая дэмагогія, абяцанка справядлівасці, нават правільнасці. Тады ж казань і выслухоўваецца без асаблівага даверу, а спеводзі успрымаецца самасуццёвай мовай. Не ведаю, якім чынам дасягае такога эфекту ў ролі А. Лабуш, але затое ягоны Здольнік не выпадае з агульнага малюнка спектакля і не пераступае мяжы адкрытага рэзанітэста. У мяне нават з'явілася ўражанне, быццам прыблізна такім бы ўбачыў сябе сам Янка Купала ў Менску 1919 года адтуль, з-пад сонца, — беларускім праўдалюбам, які

з высакароднай цнатлівай наўнацю падпісаў некаторыя свае творы псеўданімамі «Марка Бяздольны» або «Здарэнец» ці «Янук з-пад Менска».

У спектаклі царуе спалучэнне талентаў, якое гартуецца вакол агульнай ідэі і працуе ва ўнісон. Мабыць, як і актёры з рэжысёрам у адстойванні права на сучаснае тлумачэнне «Тутэйшых», утрапёна шукалі адпаведных фарбаў і гукаў сцэнограф Б. Герлаван і кампазітар У. Кур'ян.

Вядома, што індывідуальная свядомасць памыляецца часцей, чым агульначалавечае самаразуме. І памыляецца неманіта тады, калі чалавек спяшаецца атрымаць ад сваіх паводзін адчувальную выгоду-карысць у мімалётныя для гісторыі імгненні, якія мы схільны называць «палітычнай сітуацыяй», здатнай збіць рогі якому хочаш праўдалюбу. Ці не феномен такой памылкі індывідуальнай свядомасці ў вельмі надзённым пытанні пошукаў нармальнай справядлівасці, якое сёння трывожыць наша грамадства, і даследуе сваімі тэатральнымі сродкамі купалаўскі спектакль! Ягоная трагедыйнасць часцей перакрываецца камедыяй, фарсам і нават балаганам. (Хіба мы самі не бываем цяпер сведкамі (асабліва з дапамогай тэлевізійнай шкляной скрыні ў нашых кватэрах) і ўдзельнікамі нібыта вельмі сур'ёзных сварак, дыскусій, дыспутаў, ідэалагічных боек і адлупаў, пра якія мы ж самі пазней і кажам з крыўдай і пякучай іроніяй: балаган! Жажліва трагічны, амаль катастрофічны, але — балаган). Нас сур'ёзнае, што, назваўшы балаганам сітуацыю, якая вызваліла з-пад нашага кантролю вышэйшай чалавечнасці нашы прагавітыя або помслівыя, крывадушныя або зайздросныя інстынкты, мы можам ачысціцца, пакаяцца, пазбавіцца ад адчування ўласнага граху і асабістай недасканаласці. Што ж, дзякую лёсу і вышэйшай волі за тое, што яны хоць такім адчуваннем адорваюць нас у цяперашнюю мітусліваю, поўную на небяспечныя для ўсіх вынікі пару. І спектакль купалаўцаў нагадвае нам пра гэта вельмі ўражліва і маляўніча, з добрым эмацыянальным напалам. Як наша надзея на тое, што разам з адраджэннем нацыянальнай свядомасці народа могуць аднавіцца і самыя каштоўныя духоўныя і маральныя якасці чалавечай асобы, успрымаецца і фінал гэтага відовішча.

...Чорныя анёлы з тае бездані-пекла, куды толькі што зваліўся забіты Янка Здольнік, цягнуць агніста-чырвоное палотнішча. След полымя. След крыві. У сустрэчным руху белыя анёлы раскручваюць белыя палотнішчы. Сымволіка колераў па-сэнняшняму надзённая і красамоўная! Тэатральны ж сэнс яе ў замірэнні ўжо дастаткова і празмерна пралітай крыві са светлымі спадзяваннямі на магчымы ўсцешаны наш заўтрашні дзень. Дзень, які гушкае тую калыску, вакол якой па-ранейшаму лунаюць белыя і чорныя імпульсы, рыхтуюць спакуслівыя прамовы рытары ад розных рэлігій і філасофскіх школ, трымаюць напатагове зброю вартавыя. І калыхаюцца на ветры ўжо блізкага дваццаць першага стагоддзя сцягі розных колераў... Які абраць? Той, што пацвердзіць, скуль, якога вы роду, дзе зямля ваша будзе, дзе айчына ў нас?..

Спектакль яскрава перадае істотна важную для нашага часу думку аб тым, што прагрэс у чалавечым грамадстве не дасягаецца коштам прымусу — рэвалюцыйнага або ваеннага, эканамічнага ці ідэалагічнага. Крыўнавя і прымусовыя сродкі стварэння ілюзорна справядлівага ладу вычарпалі сябе. Людзям нельга далей жыць па законах «тутэйшых» абыяцеляў, але ўсвядамляць розумам усё гэта значна лягчэй, чым перабудоўваць сфарміраваную стагоддзямі «палітычную сітуацыю» і звычайку падладжвацца да яе...

Барыс БУР'ЯН.

ТУТЭЙШЫ ТРАГІФАРС

Сустрэў на прэм'еры лідэра «Талакі» Сяргея Вітушку. Вывілася, што ён нічога не ведае пра пастаноўку «Тутэйшых» у 1982 годзе: «Я тады ў школу хадзіў». А я памятаю бітма набіты тэатр імя Янкі Купалы. Помню, што ў зале сядзела шмат начальнікаў. Асабліва запомніў твар — усмешку на твары — Івана Антановіча, загадчыка аддзела культуры ЦК КПБ. Усмешка — ветлівая, прыязная — гаварыла: спектаклю — не жыць! Збольшага ведаючы норавы партанарату, я не памыліўся: спектакль забаранілі, а пастаноўшчыка, Валерыя Маслюка, перавялі з Магілёва ў Мінск — каб не разво-

дачка Аленка (чаму ў спектаклі яе клічуць Алёнкаю?) скончыла віленскія настаўніцкія курсы, хоча вучыцца далей, а Янка Здольнік кажа ёй:

— На маю думку, найлепей пакуль што ехаць на вёску і там прывучаць да навукі людзей і самой ад іх вучыцца. Бо я таксама выязджаю на вёску.

— І вы? Ну што ж? На вёску дык на вёску! Нават хоць у пекла, калі вы параіце...

Мату ў вёскі гучыць у спектаклі рэфрэнам. Адразу згадваеш чэхавскіх герань, іхняе «У Маскву!» Дасягаецца эфект парадоксу, і пры чарговым упаміне пра вёску зала рагоча.

В. МАНАЕУ (Мікіта Зносок) і В. ПАУЛЮЦЬ (Абарванец).

дзіў крамолу на перыферыі, каб не рабіў з рускага тэатра беларускі.

Ці ведаў В. Маслюк, беручыся за пастаноўку «Тутэйшых» у Магілёве, што накліча на сябе гнеў? Прадчуваў. І таму не прыдумаў нічога лепшага, як узняць у канцы спектакля Дзяржаўны флаг БССР пад гукі Дзяржаўнага гімна Рэспублікі. Каго-каго, а Івана Іванавіча гэтым не купіш. Дый публіка была здзіўленая: ну, ніяк не стасуецца матэрыя і дух «Тутэйшых», матэрыя і дух «Адвечнай песні» (В. Маслюк скамановаў гэтыя творы Купалы) з Дзяржаўнымі флагам і гімнам БССР! Мінскай публіцы хацелася іншага. Рэжысёру таксама. Таму асобныя сцэны вырашаліся ў бел-чырвона-белай гаме, але з дамешкам — дзеля падстрахоўкі? — зялёнага колера. Публіку гэта не цалкам задавальняла. Не задавальняла і Івана Іванавіча.

Ведаю, што ёсць незадаволенасць і новаю пастаноўкаю, бо ў ёй Купала смяецца. Смяецца з народніцтва, з ідэалізацыі вёскі. Так, гэта Купала пісаў: «Я буду жыць, бо я мужык!» Але Купала ведаў і іншага мужыка, іншы бок яго натуры. Тыя самыя мужыкі на ўсе ўзнёслыя словы прарока адказалі пытаннем: «А колькі нам дасі чырвонцаў?» А ўспомніце баладу «Забытае скрыпка»... Гэта ён, Купала, называў сляня адродкамі Белай Русі. У «Тутэйшых» сялянская

Купала смяецца. З Чарвякова («затрымаўся недзе за Менскам на папаску»), з Міколы Шылы, Тамаша Грыба, Язэпа Мамонькі. Дарма прапусцілі ў спектаклі рэпліку Аленкі пра Палуту Бадунова, якая «таксама едзе на белай кабыле з Смаленску». Тое, што Купала ставіць у адзін шэраг бальшавіка Чарвякова і эсэраў, мае сваё вытлумачэнне: эсэры ваявалі за Беларусь у цесным кантакце з бальшавікамі, атрымлівалі ад іх грошы. (Нагадаю, што ўсіх камуністаў на Беларусі і Літве было ў 1920 годзе 1700 чалавек, эсэраў — толькі актыўных — 5 тысяч; да таго ж пад уплывам сацыялістаў-рэвалюцыянераў знаходзілася Грамада моладзі — больш за 10 тысяч чалавек). Камуністы ваявалі з польскімі акупантамі рукамі эсэраў, а потым — у 1921 годзе «аддзячылі ім рэпрэсіямі. У 1922 годзе, у «Тутэйшых», Купала смяецца з Бадуновай, Грыба і Мамонькі за іхнюю даверлівасць, палітычную блізарукасць, бо ён, прарок, бачыў, што праз бальшавізм Чарвякова ды і інш. можна будзе, як кажа Мікіта Зносок, «праводзіць у тутэйшую сярмяжную шацію вялікія руска-ісцінныя прыныцы а ядынасці, непадзельнасці і самадзяржаўнасці Расійскай, между протчим, імперыі».

Трагічна-смяшлівыя (у праграмцы яны трагікамідныя) сцэны Янкі Купалы цяпер, з вышыні нашай гістарычнай дас-

ведчанасці, рэжысёр Мікалай Пінігін разглядае як трагіфарс. Не ведаю, ці зразумее паспаліты глядач усю сімволіку спектакля, але з такім прачытаннем п'есы нельга не згадзіцца.

Купала смяецца. Зала рагоча, калі сварача Усходні і Заходні вучоныя (Г. Давыдзка і Ю. Авяр'янаў), зала рагоча, убачыўшы ў ролях розных акупантаў аднаго і таго ж артыста — У. Кін-Камінскага. Зала пасмейваецца з маналогаў і рэплік нацыянальна свядомага Янкі Здольніка (А. Лабуш), бо надта яны рытарычныя і нагадваюць маналогі некаторых сучасных маладых нефармалаў. Зала смяецца, калі Мікіта Зносок (В. Манаяў) праз сваю недавучанасць трапляе ў рукі Начальніка патруля (У. Кін-Камінскі). Наогул, трэба сказаць, што названія тут артысты, а таксама М. Захаравіч (Гануля Зношчыха), А. Сідарава (Наста Пабягунская), В. Філатаў (Генрых Мотавін Спічынні), В. Паўлюць (Абарванец), З. Белыхавосцік (Аленка) склалі добры ансамбль.

Купала прарочыў. Не толькі тады, калі вуснамі Зносака казаў пра «вялікія руска-ісцінныя прыныцы», але і тады, калі ў самым канцы п'есы, паводле ягонай задумкі, павінна была гучаць вядомая мелодыя з перайначанымі словамі:

Ой ты, яблочко,
Куда пойдёшь?
Не туда пойдёшь —
Не вароцішся...

Лёс «яблычка» чакае і Мікіту Зносака, і Савецкую Беларусь Алеся Чарвякова. Так, мусіць, прачыталі гэтыя прыпеўкі цэнзары 20-х гг., і забаранілі пастаноўку «Тутэйшых» у БДТ-1.

У 1922-м Купала прадчуваў вялікую трагедыю. Пазней ён убачыў і смерць выкрутлівага Мікіты, і смерць Янкі Здольніка.

...Мікіта Зносок махае кавалкам чырвонай тканіны. Пад рогат скончыў першы акт. Пытаю ў суседа: «Які будзе фінал? Ад фіналу шмат што залежыць».

Забіваюць Мікіту Зносака. У яму, з якога ідзе дым, кідаюць галовы лялек — Папа, Пана, Спраўніка, Дамы. Над гэтым пеклам уклічвае Янка Здольнік (Янка Купала?). Чытае: «О так, я пралетар!» Вядомы верш, напісаны Янкам Купалам у цяжкі для яго час. Гучаць словы: «Мне сняцца сны аб Беларусі». Раздаецца стрэл. У яму падае і Янка Здольнік: сны аб Беларусі — злачынства.

Чорныя анёлы размотваюць сувой, і ад магілы да калыскі, ад калыскі да магілы высцілаецца чырвоная паласа, крывава-сцежка — сімвал, знак. Але выходзяць белыя анёлы (служы Белабога?), і ад калыскі да магілы, ад магілы да калыскі высцілаюцца дзве белыя паласы, дзве сцежкі. Сімвал, знак. Гучыць Купалава «Малітва». Пад гэтую музыку, пад гэты спеў палосы, дарожкі ўздымаюцца ўгору. Я адразу ж успомніў пастаноўку 1982 года. Там быў сцяг, і тут сцяг — бел-чырвона-белы. Гэты сімвал, гэты, калі хочаце, жэст вынікае з пастаноўкі арганічна, лагічна.

Анатоль СІДАРЭВІЧ.

ЗАКОНЫ, ПАДКАЗАНЫЯ ЖЫЦЦЁМ

Нечарговая другая сесія
Вярхоўнага Савета БССР

Трэці тыдзень народныя дэпутаты вярхоўнага органа ўлады Беларусі абмяркоўваюць заканадаўчыя акты, звязаныя з практычным ажыццяўленнем Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце рэспублікі, яе пераходу да рыначнай эканомікі.

Вызначаны спачатку парадак дня сесіі дапоўніўся такімі пытаннямі, як разгляд праектаў Законаў Беларускай ССР аб грамадзянстве, аб часовых мерах па абароне спажывецкага рынку, Дэкрэце аб уладзе, аб банках і банкаўскай дзейнасці, аб утварэнні камісіі Вярхоўнага Савета БССР па пытаннях абароны і нацыянальнай бяспекі, аб назначэнні старшын Камітэта дзяржаўнай бяспекі Беларускай ССР, аб выбаранні членаў Мінскага абласнога і Мінскага гарадскога судаў, аб зацвярджэнні начальніка Сакратарыята Вярхоўнага Савета Беларускай ССР, аб праекце Закона Беларускай ССР «Аб асновах знешнеэканамічнай дзейнасці Беларускай ССР», інфармацыя Канстытуцыйнай камісіі аб ходзе падрыхтоўкі праекта Канстытуцыі (Асноўнага Закона) Беларускай ССР.

Радые- і тэлеэпартажы з залы пасяджэнняў Вярхоўнага Савета перадаюць увесь напал, вастрыню дыскусій, што разгортваюцца (на жаль, часта безвынікова) пры абмеркаванні тых ці іншых праектаў законаў. Так было, напрыклад, пры «праходжанні» праз Вярхоўны Савет альтэрнатыўных праектаў Закона «Аб грамадзянстве

Беларускай ССР», прадстаўленых сесіі Саветам Міністраў рэспублікі і дэпутацкай апазіцыяй. Урад, прынамсі, настойваў на двайным грамадзянстве — Саюза і рэспублікі, прадстаўнікі апазіцыі свой варыянт абмяжоўвалі выключна грамадзянствам Беларускай ССР. Урадавы праект прадставіў намеснік міністра юстыцыі Л. Дашук, які падкрэсліў, што распрацоўшчыкі зыходзілі з рэалій сённяшняга дня Беларусі, якая з'яўляецца састаўной часткай СССР, у ёй працягваюць дзейнічаць дзве Канстытуцыі і гэтым трэба кіравацца пры вызначэнні грамадзянства. Дэпутат Л. Баршчэўскі, які выступіў ад імя апазіцыі, настойваў на тым, што гэты заканадаўчы акт павінен базіравацца на прынятай Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Беларусі і арыентавацца на перспектыву з улікам дынамікі падзей, а не старых догмаў.

Не знайшлі паразумення ўрад і апазіцыя і ў такім ключавым моманце, як пытанне аб тым, хто можа лічыцца грамадзянінам БССР. Урадавы праект прадугледжваў роўныя правы для яе грамадзян і грамадзян іншых рэспублік на тэрыторыі Беларусі. Супраць гэтага выступілі прыхільнікі апазіцыі, якія даводзілі, што такое становішча не абараняе эканамічныя інтарэсы грамадзян рэспублікі ў працэсе прыватызацыі, пераходу да рыначных адносін.

Гарачыя спрэчкі разгарнуліся і вакол пытання аб умовах

прыёму ў грамадзянства. Дэпутаты, якія выказваліся за ўрадавы варыянт, папракалі апазіцыю за тое, што яна ставіць умовы надання годнасці грамадзяніна Беларусі ў залежнасць ад абавязковага ведання беларускіх законаў, мовы, сямігадовага цэнзу аселасці, а таксама наяўнай законнай крыніцы існавання. Іх апаненты даводзілі, што такой пазіцыі ў гэтым пытанні трымаюцца многія краіны свету, і яна цалкам адпавядае патрабаванням міжнароднага права.

Падсумаванне вынікаў абмеркавання праекта Закона аб грамадзянстве выявіла такую карціну — ніводная з прапаноў: узяць за аснову ўрадавы варыянт, варыянт апазіцыі, адправіць на дапрацоўку абодва варыянты — не набралі патрэбнай колькасці галасоў. Так што пытанне засталася адкрытым.

Бурнымі былі спрэчкі пры абмеркаванні праекта Дэкрэта аб уладзе. І тут адразу выявіліся два палярныя пункты гледжання — дэпутатаў ад блоку камуністаў і апазіцыі. Калі першыя з трыбуны парламента заклікалі да таго, каб па-ранейшаму ва ўсіх галінах наліччанага, эканамічнага і грамадскага жыцця рэспублікі былі забяспечаны кіруючая роля КПСС (сакратар ЦК КПБ А. Камай у сваім выступленні нават апеляваў да прынятай ААН у 1949 годзе Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека, дакумента, заўважым, які да самага апошняга часу камуністычнай партыяй ігнараваўся), дык апазіцыя лічыла, што Дэкрэт павінен прадугледзець дэпалітызацыю арміі, органаў унутраных спраў і дзяржаўнай бяспекі, суда і пракуратуры, вывад партыйных арганізацый з прадпрыемстваў і ўстаноў.

Праект Закона аб абароне спажывецкага рынку БССР прадугледзеў самыя суровыя санкцыі супраць вывазу харчовых прадуктаў і тавараў масавага ўжытку за межы рэспублікі, спекуляцыі.

Сесія працягвае работу.

Ніл ГІЛЕВІЧ,
старшыня Камісіі Вярхоўнага
Савета БССР па адукацыі, культуры
і захаванні гістарычнай спадчыны

НАША ТРЫВОГА НАРАСТАЕ З КОЖНЫМ ДНЁМ

Выступленне на нечарговай другой сесіі Вярхоўнага Савета БССР

ПАВАЖАНЫ прэзідыум, шануюныя калегі народныя дэпутаты! Калі б за гэту работу, якую мы пачалі рабіць сёлет, мы ўзяліся пяць гадоў назад і ў краіне, і ў рэспубліцы, сёння былі б вядомыя вынікі. Але што цяпер пра гэта гаварыць, час упушчаны, і трэба рабіць тое, што мы яшчэ здольны зрабіць.

Агульная выснова Камісіі па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны — праект Дэкрэтаў праграмы пераходу да рыначнай эканомікі трэба дапрацоўваць з улікам таго, што запісана ў абвешчанай Дэкларацыі аб поўным суверэнітэце БССР і з улікам прыярытэтных увагі праблемам адукацыі і культуры. Наша трывога за стан адукацыі і культуры нарастае з кожным днём. Вельмі прывабна гучаць лозунгі і тэзі пераходу да рыначнай эканомікі, але што чакае ва ўмовах пераходу і пасля — ва ўмовах ўстанаўлення рыначных адносін — адукацыю і культуру? І паводле Праграмы, і паводле ўсіх выступленняў адукацыя і культура не стаяцца ў цэнтры, не кладуцца ў аснову, а застаюцца пабочным дадаткам, нейкім даважкам. Тое, што было і заўсёды дагэтуль. Вось, маўляў, галоўнае, самае важнае, ну, а там яшчэ ёсць адукацыя і культура, сёе-тое з нашай увагі ўдзелім і ім. На маё перакананне, гэта памылка

з катастрофічнымі наступствамі. Недаравальна наіўнасць спадзявацца на ўздым эканомікі, гаспадаркі, дабрабыту ў неадукаванай і некультурнай краіне. А ўзровень адукацыі, культуры, духоўнасці, маралі ў нас працягвае падаць. Нас абганяюць нават слабаразвітыя краіны. Пра якія сучасныя тэхналогіі можа быць гаворка? Як мы забяспечым развіццё рынку, такога рынку, каб з ім, гэта значыць, з намі, лічыліся высокаразвітыя, эканамічна моцныя краіны?

Падмурак усёй эканомікі — адукаваны і культурны чалавек, яго інтэлектуальная сіла. Рынак сёння — гэта рынак розуму, рынак інтэлектуальнай працы. Можна толькі здзіўляцца, як мы не хочам зразумець тое, што разумеець у цэлым свеце, і што ў цывілізаваных краінах даўно з'яўляецца рэальнасцю. Там сярэдняя заробная плата ў краіне. Добры спецыяліст, талент павінен каштаваць удвая ўтвая даражэй. Гэта галоўны рэзерв у развіцці эканомікі. Яго сярэдняя зарплата павінна і ў нас быць вышэй за сярэднюю агульную зарплату, а яна ў нас многа ніжэй. Зразумеем жа нарэшце, што самы дарагі тавар — інтэлект, розум чалавечы, веды і ўменне, талент. Дык паклопаміся, каб гэты тавар не сыходзіў за бас-

цэннак. Патрэбна гарантаваная датацыя дзяржавы на адукацыю і культуру, патрэбны не лічбы ў мільёнах, а цвёрдая доля нацыянальнага бюджэту і такая доля, як у высокаразвітых краінах свету. Датацыя дзяржавы — гэта адно. У новых умовах гэтага, аднак, недастаткова. Трэба знайсці механізмы, каб кожны гаспадарнік быў зацікаўлены падтрымліваць адукацыю і культуру. Якія гэта могуць быць механізмы? Напрыклад, ільготнае падаткаабкладанне — прадпрыемства, прыярытэтнае матэрыяльнае забеспячэнне і, відавочна, многа што іншае. На думку Камісіі, трэба стварыць Нацыянальны фонд адукацыі і культуры і разумна ім распараджацца. У высновах Камісіі шмат канкрэтных прапаноў, якіх, напрыклад, адмена абавязковай усеагульнай сярэдняй адукацыі, запрашэнне на працу ў сярэднія і вышэйшыя навукальныя ўстановы замежных спецыялістаў, падрыхтоўка спецыялістаў рыначнай эканомікі, самастойнасць адукацыі і культуры ў расходаванні бюджэту, стварэнне шэрагу прадпрыемстваў (такіх, як завод грампласцінак, студый гуказапісу і інш.), якія забяспячаць развіццё пэўных галін культуры і дадуць фінансавыя сродкі.

(Працяг на стар. 13).

У ХХ СТАГОДДЗІ ў нашай краіне, якая напачатку была Расійскай імперыяй, а потым стала называцца Савецкім Саюзам, ужо двойчы праводзіліся буйнамаштабныя рэдагаванні «манументальнага летапісу». Першы раз пасля Кастрычніцкіх падзей, калі ў адпаведнасці з інтарэсамі малаадукаванай новай улады знішчаліся сведчання інтэлектуальнай перавагі «стаброга свету» над «новым». Другі

пачатку ХХ стагоддзя. Бальшавікі ў Маскве і пілсудчыкі ў Варшаве кіраваліся аднолькавай логікай. Няздольныя зрабіць нешта лепшае за свайго ідэалагічнага апанента (у маскоўскім варыянце — Старая Расія, у варшаўскім — Расія ўвогуле), яны нішчылі плён чужой працы і памяць аб лепшых часах, каб не было з чым параўноўваць.

Ці падыходзяць нам сёння такія метады? Перакананы — не. Для нацыі гэта самагубны

На скрыжаванні думак

Пётра ВАСІЛЕЎСКІ

ПРА НАШЫ ПОМНІКІ, «своеасаблівае варварства» і «людзей асобага складу»

—пасля ХХ з'езда КПСС, калі ўлада знішчала сведчання ўласнага варварства. Разбурэнне бальшавізаваным натоўпам пад кіраўніцтвам ізолагаў «пралетарскай культуры» храмаў і палацаў смела можна параўнаць з загадкай прадуманым забойствам, а дэмантаж тысяч помнікаў Сталіну — са свядомым знішчэннем рэчывых доказаў злачынства. Сямідзесяціметровы манумент рабому, крываногаму і сухарукаму карліку з гнілымі зубамі і канібальскімі схільнасцямі, што стаяў калісьці ў Сталінградзе, гаварыў бы нашчадкам (дай Бог, разумнейшым за нас) аб сталінскім «сацыялізме» не менш красамоўна, чым баракі Асвенціма і крэматыры Бухенвальда аб нацыянал-сацыялізме.

Зараз ідзе трэцяя хваля «рэдагавання» гісторыі, занатаванай у помніках і манументах. У першым і другім выпадку вызначальным быў палітычны разлік вярхоў, зараз — эмацыянальны настрой нізоў. (Праўда, сям-там на гэтым настроі робіцца вялікая і не вельмі сумленая палітыка. Партыйна-савецкі апаратчык разумее, што лепей скінуць з пастамента бронзавага львіча, чым самому сягаць з алімпіа ўладу ў хвалі віруючага натоўпу. Хай, маўляў, сатруць у пыл сімвал улады, і на гэтым пытанне аб уладзе будзе лічыцца вырашаным. Хай ляснуцца долу манументы «бальшавітам за ўладу Саветаў», думае сёй-той, але стаць плот вакол ягонай дачы...)

У пэўным сэнсе можна сказаць, што «трэцяя хваля» аднаўляе гістарычную справядлівасць. Не каляй другому яму! Не рабі другому, чаго сабе не жадаеш. Пад лозунгамі роўнасці і братэрства «будаўнікі новага свету» і сапраўды зраўнялі ландшафт расійскай гісторыі. Зніклі помнікі імператарам і вялікім князям, героям, што выратавалі Масковію ў 1612 годзе і Расію ў 1812; магільны арыстакратаў і святароў і проста асоб непралетарскага паходжання. Цяпер нашчадкі тых «будаўнікоў» з той жа непрыкрымасцю прыкідваюць, як бы гэта скінуць з пастаментаў «галюнага архітэктара» і ягоных «прабаў».

Дарэчы, бальшавіцкі стыль дыскусій, калі на апанента пазіраюць з вежы браневіка, быў распаўсюджаны не толькі ў дзяржаве «рабочых і сялян». Прыблізна ў той час, як у Маскве ператварылі ў гару смецця храм Хрыста-Збавіцеля, у Варшаве тое ж самае зрабілі з праваслаўным саборам Аляксандра Неўскага — шэдаўрам архітэктуры так званай руска-візантыйскага стылю, які будавалі лепшыя архітэктары і аздаблялі лепшыя мастакі Расіі

шлях, бо ў такой «барацьбе» нараджаюцца толькі новыя пакаленні варвараў. Мінулае нельга знішчыць, выкрадзіць з памяці. Яго трэба пераадолець. Незалежна ад майго ўласнага стаўлення да камуністычнай ідэі, яе мёртвых карыфеяў і жывых носбітаў, я не хацеў бы, каб перасталі існаваць помнікі Леніну ў Берліне, работы Томскага, помнік Карлу Марксу ў Хемніцы (у гэдэраўскі час — Карл-Маркс-штатце) работы Кербеля, шэраг іншых манументальных твораў за межамі СССР і ў Саюзе, у якіх даволі спрэчная камуністычная ідэя знайшла таленавітае адлюстраванне. Падкрэсліваю — таленавітае, бо няздарнага штуркаства не шкада. Яшчэ падкрэсліваю, што не варта рабіць з разбурэння свята, і мастацкая недасканаласць помніка не можа быць апраўданнем вандалізму. Усё, у тым ліку і дэмантаж сімвалаў адыходзячай эпохі, трэба рабіць цывілізавана.

Гісторыю нельга перапісаць, і тым болей не варта зырыцца з яе старонкі. Прыкладам цывілізаванага стаўлення да мінуўшчыны можа быць для нас Фінляндія. На Сенацкай плошчы Хельсінкі стаіць помнік расійскаму імператару Аляксандру II, скульптурная выява ягонага дзёда — Аляксандра I упрыгожвае франтон манументальнага будынка непадалёк. Шануюцца памяць маршала Манергейма, які змагаўся з бальшавікамі за незалежнасць краіны ў 1918 і 1939 гадах. І разам з тым ніхто не робіць замахаў на мемарыяльныя шыльды на дамах, дзе жыў Ленін. Стаіць помнік салдатам Манергейма і помнік фінскаму чырвонагвардзейцам, людзям з другога полюса грамадзянскай вайны.

Страсць да разбурэння не трэба блытаць з прагай свабоды. Скажам, у некалькіх гарадах Грузіі, у тым ліку і ў Тбілісі, зняты помнікі Леніну, але ніхто не ставіць пытання аб дэмантажы помніка крываваму дыктатару Сталіну ў Горы. Бо гэты кат — «свой». У Польшчы зняты ўсе помнікі Леніну і іншым дзеячам, якія маюць хоць ускоснае дачыненне да камунізму. Хто ж зойме іх месца на п'едэстале? Пілсудскі, дыктатар мясцовага гатунку. Ён таксама абыходзіўся ў палітыцы без маралі, будаваў дзяржаву на крыві і лічыў, штоэта апраўдвае сродкі. Але гэта зрэшты ўнутраная справа Рэспублікі Польшча — ставіць на пастамент «дзядулю Леніна» ці «дзядэка Юзю». Між тым некаторыя аспекты ідэалагічнай перабудовы ў гэтай сумежнай з (Працяг на стар. 10—11).

ЯК ХУТКА мы прывычайна-ваемся да слоў (мо іх таксама апошнім часам закранула інфляцыя?). З тым жа імпульсам, з якім зусім нядаўна паўтаралі, нібы заклінанні, «перабудова», «эканамічная самастойнасць», «абноўленая федэрацыя», гаворым цяпер «рынак», «прыватызацыя», «дзяржаўны суверэнітэт». А такія папулярныя словы, як «дэмакратыя» і «галоснасць» усё часцей бяруцца ў двухосі. Трэба разумець — паспелі ўжо расчаравацца?

Ці не даўдзятца нам, забыўшыся і пра дэмакратыю і пра ўсё астатняе, прывыкаць неўзабаве да новых тэрмінаў — «надзвычайны стан», «каменданцкая галзіна», «інтэрніраванне»... Пераболшыванне? Хацелася б так думаць.

Гаворка тут, зразумела, не пра словы і паняцці. Галоўнае, што людзі разумеюць пад імі, выходзячы кожны са свайго жыццёвага вопыту, інтэлекту і інтэрэсаў. У гэтым сэнсе наша чытацкая пошта, як і заўсёды, дае цікавы матэрыял для раздуму.

«Быў у нашым жыцці час, калі мы жылі надзеяй, хапала ўсяго. Было ўва што апраўца, паесці хапала. Але чамусьці гэты час завецца цяпер застойным. Так і не магу зразумець, каму было дрэнна ад гэтага «застоя»? Так пачынае свой ліст Галіна Пятроўна **Белацаркавец** з Мінска (працоўны стаж — 39 гадоў, я яна піша). Толькі не трэба спышацца залічваць аўтара ліста ў кансерватары. Гэта зрабіць працей за ўсё. А калі паспрабаваць зразумець? «Цяжка, сорамна і вельмі крыўдна бачыць, — піша Галіна Пятроўна, — старэйніх бабулек, якія маюць мільёны грошчкі і не ведаюць, што за іх яны змогуць купіць. А ў той час нашы дэпутаты, на якіх мы ўскладалі надзею, надзяляюць сябе льготамі». Ці не адчуваецца тут сапраўдная драма падманутай надзеі многіх і многіх на змену да лепшага? І што можна адказаць аўтару ліста, калі яна задаецца пытаннем, адкуль бярыцца ў спекулянтаў на Камароўцы ўсё, чаго няма на паліцах у крамах? Як і многія да яе, аўтар выгуквае «так далей жыць нельга!» Якое ж выйсце? «Трэба ўсёй грамадой выбірацца з гэтай багны», — заклікае Галіна Пятроўна. Слушна сказана. Ды толькі, ці ёсць яшчэ надзея на кансалідацыю ў нашым грамадстве?

Прыяду яшчэ адзін ліст — удзельнікі Вялікай Айчыннай вайны **К. Вогаль** з Гомеля. Аўтар ліста ўпэўнены, што яго допіс будзе рэдакцыя «недаспадобы». Што праўда то праўда. Тым больш, відаць, варта прасачыць, так бы мовіць, ход думкі аўтара. Штуршком для пісьма стала інтэрв'ю ў «ЛіМе» з народным дэпутатам БССР **В. Ганчаром** «Хто піша Канстытуцыю» (21.09. г.г.). «Ці не занадта рана дэпутат **В. Ганчар** і яго аднадумцы ўзяліся пісаць новую канстытуцыю?» — пыта-

ецца **К. Вогаль**. «Я думаю, што патрэбна спачатку стабілізаваць эканоміку, накарміць людзей хлебам, а яны яшчэ патрабуюць і мяса (аўтарскі стыль захаваны. — **В.Т.**)». Хто не сляпы, той бачыць, як зруйнавана гаспадарчая сістэма, як людзі бунтуюць ад недахопу тютуну і віна, па талонах атрымоўваюць цукар і лапшу. Я ўжо год не купляў новых шкарпэтак, хоць для мяне гэта не дзіва. У 1947 г., будучы студэнтам, цэлы год насіў адну пару... У той час на-

нават па талонах купіць нельга. А як жа іх забяспечыць, калі ў падсобках, падвалах, на дачах гандляры назапасілі на сотні тысяч дэфіцытных прадуктаў!... А ў гэты час партпарат заклікае да «поўнай перамогі сацыялізму», атрымліваючы кватэры па 100-150 метраў на сям'ю». «Трэба спышацца! Хутка рынак! Трэба паспець зрабіць запасы» — такі, на думку аўтара ліста, зараз лозунг партыйна-гандлёвай мафіі. Для таго, каб навеці парадак, мяркуе **М. Васіль-**

лізма? Так характарызуе ідэі БНФ гісторык **А. Залескі** на старонках партыйнага выдання — «Советской Беларусі» — у сваім артыкуле «К разговору об этнографической Белоруссии». Пра гэта з абурэннем напісаў нам інжынер-тэхнолаг з Мінска **Э. Бокі**.

Зразумела, такіх выразаў не сустрэнеш на старонках праграмных дакументаў Кампарты Беларусі, якая рыхтуецца зараз да свайго XXXI з'езда. Але ўсё роўна, чытаеш іх і не мо-

ход? Але многім тады мастацтва будзе не па сродках, — разважае аўтар ліста. — Перадаваць культураны ў прыватныя рукі? Але дзе гарантыя, што яны не дастануцца людзям несумленным, карыслівым?

Мне асабіста выйсце бачыцца толькі ў дзяржаўных датацыях. Прытым, перадаваць грошы трэба не Міністэрству культуры, а непасрэдна культурным установам праз мясцовыя Саветы. Падтрымка неабходна хоць бы ў першыя гады пасля пераходу да рынку».

Самым галоўным пры пераходзе да рынку з'яўляецца пытанне аб уласнасці, у першую чаргу ўласнасці на зямлю. Гэта пацвярджае і ход нечарговай сесіі Вярхоўнага Савета рэспублікі. Рабочы-слесар з Мінска **Сяргей Міхайлавіч Сойка** «неаднаразова, — як піша ён, — меў гонар у добраахвотным парадку дапамагаць сельскай гаспадарцы». Яму не спадабалася інтэрв'ю газеце «Звязда» народнага дэпутата БССР **Б. Савіцкага**, у якім ён даводзіць, што права выдзяляць зямлю сялянам павінна належаць кіраўнікам гаспадарак і толькі ім. **Сяргей Міхайлавіч** прапануе зямлю аддаць сельскім Саветам, якія б займаліся размеркаваннем зямлі. «Любыя змены ў сельскай гаспадарцы, — піша **С. Сойка**, — прывядуць да скасавання вялікай колькасці пасад кіраўнікоў гаспадарак і сакратароў парткомаў». Вось чаму, на яго думку, большасць гэтых кіраўнікоў выступае супраць рэформы ці спрабуе любымі спосабамі зацягнуць іх правядзенне.

Пытанні ўласнасці, эканамічнай рэформы непасрэдным чынам звязаны з пытаннямі суверэнітэту рэспублікі, на шляху да якога стаіць манополія саюзных ведамстваў. «Беларусь выходзіць на самастойныя рэйкі», — радуецца **Міхась Пятровіч Мартынюк** з вёскі Новая Лішчыца Брэсцкага раёна. Але і непакоіцца: ці не будзе, як і раней, нехайна «гаспадарыць» на нашай зямлі меліяратары з іх ненажэрным апетытам. (З-за асушэння ў некаторых мясцінах на Брэсцкім грунтовым воды апусціліся ўжо на 15 метраў, з трывогай паведамляе чытач.)

Ці напоўніцца дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце Беларусі рэальным зместам? Быць альбо не быць новаму Саюзнаму Дагавору, а калі быць, дык якому? Ад адказаў на гэтыя пытанні ў многім залежыць і будучыня рэспублікі. «Паспешлівае ўтварэнне новай федэрацыі, якая ствараецца партыйна-дзяржаўным апаратам, — піша **У. Маскаўскі** з Салігорска, — а не народам і Савецкіх рэспублік, не прынясе свабоды і незалежнасці».

«З вялікім захапленнем прачытаў у «ЛіМе» за 14 верасня інтэрв'ю з народным дэпутатам БССР **Уладзімірам Мікалаевічам Заблоцкім** «Жыць у сваім доме», — як ёміста і своечасова сказана! — піша **Іван Жытко** з г. Крамянец Брэсцкай вобласці. — Нам, беларусам, як нікому, зараз патрэбен свой дом, у якім бы мы маглі без перашкод адкрываць беларускія школы... Гэтую гутарку я чытаў многім і ад многіх, чуў у адказ: нам патрэбен свой дом. Тады мы будзем людзьмі звацца і жыць не горш за іншых. Дай Бог збыцца марам нашага дэпутата».

На такой мажорнай ноте зацелася б і скончыць гэты агляд. Ды толькі... Апошняю фразою можна па-рознаму ўспрыняць. Мары застануцца марамі, калі мы будзем спадзявацца толькі на Бога, ці на дэпутатаў, ці, наогул, на цуд... Цудаў жа, як вядома, не бывае. Апошняя семдзят тры гады нашай гісторыі — яскравае гэтаму пацвярджэнне.

Ну, а надзея? Што ж, надзея заўсёды застаецца...

Віталь ТАРАС.

БЕЗ ІЛЮЗІЙ

Агляд чытацкай пошты

гэта былі важкія прычыны. А цяпер? Людзі ў космас лятаюць а мы цыруем панчохі...

Лідэр «застойнага» (увага: зноў двухосі! — **В.Т.**) перыяду таксама пісаў канстытуцыю са сваімі памочнікамі. Тады **Л. І. Брэжнеў** павучаў нас, што канстытуцыя не толькі замацоўвае перамогу сацыялізму, але з'яўляецца яшчэ праграмай на будучае. «Вось я і думаю, ці патрэбны нам... новыя прагнозы, ці не лепш замацаваць у новай канстытуцыі тое, што пабудуем? Звернемся да нашага пяцігадовага вопыту. Што ў нас працуе з таго, што запісана ў новых законах? Амаль нічога! Цяпер кажучы, што... патрэбен рынак. А для гэтага неабходна вытрымаць «шокавую» тэрапію Шаталіна. Але ж просты чалавек... не разумее карысці ад гэтай тэрапіі. Ці выжывем мы пасля чарнобыльскай «тэрапіі», а тут яшчэ шаталінская...

І далей. «Дэпутат **Ганчар** патрабуе... распрацаваць і прыняць невядома якую новую канстытуцыю... Я, напрыклад, у новай канстытуцыі патрабую замацаваць гарантыі для сацыялізму, а **З. Пазняк** — для прыватызацыі. Хутка тут да кансенсуса не дойдзеш... Трэба размежавацца».

Што тут скажаш? І сапраўды, да кансенсуса ў нашым грамадстве, якое раздзіраюць эканамічныя, палітычныя, нацыянальныя супярэчнасці, вельмі далёка. Хіба змогуць паразумецца паміж сабой той жа **Вогаль** (а такіх, як ён, шмат) і прыхільнікі БНФ?

З чым, аднак, пагаджаюцца сёння ўсе — левыя, правыя, цэнтрысты; кіраўнікі КПБ і лідэры народнага фронту, — гэта з тым, што проста чалавечу жыць з кожным днём становіцца ўсё цяжэй. Але высновы з гэтага робяцца розныя, бо па-рознаму бачацца прычыны крызісу.

«З паліц крам усё хутка знікае... — піша **М. Р. Васільчанка** (Мінск). — Цукар, муку, крупы

чанка, неабходна дэпартызацыя Саветаў».

П. І. Бурдыка з Полацка цытуе ў сваім пісьме выказванне **Г. Бакланава** ў «Известиях» (№ 265 за г.г.): «Недаўно на совещании я услышал сказанное с гордостью и надеждой: «Сидят еще кое-где застойные ребята, на них можно положить». На думку **Бурдыкі**, такіх «застойных хлопцаў» шмат на Беларусі — прытым, на самым высокім дзяржаўным узроўні.

«Нягледзячы на пэўны зрух улева, сённяшні склад ВС БССР не адпавядае ні складанасці праблем, якія прагрэсіва паўсталі перад рэспублікай, ні палітычнаму раскладу ў грамадстве. — лічыць інжынер з Мінска **С. Лічвін**. Толькі новыя выбары па партыйных спісах дапамогуць, сцвярджае ён, стварыць сапраўдны дэмакратычны і дзеяздольны парламент».

Наогул, па пісьмах нашых чытачоў можна меркаваць, якая ідзе напружаная барацьба за ўладу ў Саветах усіх узроўняў. **Мінчанін С. Аўгусціновіч** апісвае выступленне інструктара **Першамайскага райкома КПБ** на прадпрыемстве, дзе ён працуе. Інструктар з першых слоў пачаў крытыкаваць **Мінсавет** і райсавет, дэпутаты якіх, маўляў, займаюцца рознымі глупствамі, накітавалі прызнанія бел-чырвона-белага сцяга. «Падтэкст яго прамовы, — піша **С. Аўгусціновіч**, — быў такі: глядзіце, гэтыя Саветы нічога не могуць зрабіць, ім давяраць нельга. Толькі мы (г. зн. парткіраўнікі) можам навеці парадак...» Аўтар робіць выснову, што зараз ідзе канцэнтрацыя рэакцыйных сіл у рэспубліцы пад сцягам кампартыі. Можа, наш чытач згушчае фарбы? Але ў якія часы напісаныя такія перлы — «Националистическая белогвардейщина», «националистические бредни», «чертополох белорусского варианта национа-

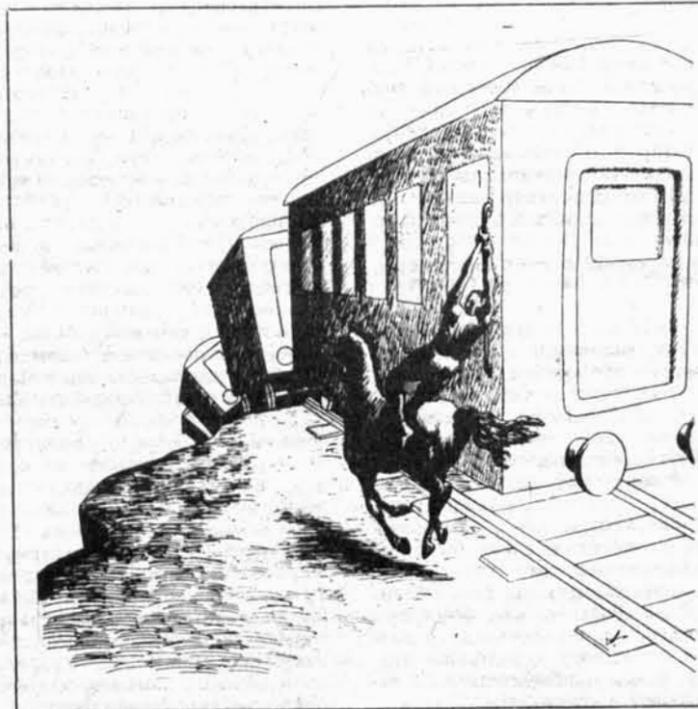
жаш пазбавіцца ўражання, што напісаны яны ў адрыве ад часу, гісторыі. Ад уласнага народа перш-наперш».

Нездарма адкрыты ліст групы пісьменнікаў да ЦК КПБ «Каму, якому народу служым?» выклікаў гарачыя водгукі ў нашых чытачоў. «Поўнасьцю згодзен з меркаваннямі вядомых на Беларусі людзей, — піша **Аляксандр Васільевіч Ціканаў** з Глуска. — Катастрафічна хутка гіне душа беларускага народа». **Аляксандр Васільевіч** заклікае пісьменнікаў не чакаць адказу ад ЦК КПБ, а дзейнічаць, увесць свой аўтарытэт скарыстаць на захаванне беларускамоўных выданняў».

Мікола Клімавіч Бусел з вёскі **Дуброва Светлагорскага раёна Віцебскай вобласці** лічыць, што пытанне «Каму, якому народу служым?» адносна ЦК КПБ застанецца рытарычным, бо кампартыя даўно не здольная генерываваць ніякіх новых ідэй, не здольная да абнаўлення».

Настаўнік **А. Букачоў** (беспартыйны) з вёскі **Вароны Віцебскага раёна** лічыць, што ў камуністаў Беларусі ёсць яшчэ апошні шанц. Ён прапануе, каб на сваім з'ездзе КПБ выразна выказала свае адносіны да сталінізму, ліквідавала ўсе прывілеі для партработнікаў, скасавала райкомы, гаркомы і абкомы перадаўшы ўсю ўладу Саветам. Закачывае свой ліст **А. Букачоў** так: «У сувязі са зваротам групы беларускіх пісьменнікаў да ЦК КПБ прапаную Я. Я. Сакалову зрабіць даклад на з'ездзе на беларускай мове».

Глыбокую занепакоенасць будучыняй нацыянальнай культуры ў сувязі з маючым адбыцца пераходам на рыначныя адносіны выказвае ў сваім пісьме **У. Ірбіс** з **Крупак** «Дзе ўзяць грошы тэатрам, музеям, мастацкім галерэям (асабліва правінцыйным)? Павышаць цэны за ўва-

Мал. А. ГУРСКАГА.

ЗАКОНЫ, ПАДКАЗАНЫЯ ЖЫЦЦЁМ

Нечарговая другая сесія
Вярхоўнага Савета БССР

Трэці тыдзень народныя дэпутаты вярхоўнага органа ўлады Беларусі абмяркоўваюць заканадаўчыя акты, звязаныя з практычным ажыццяўленнем Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце рэспублікі, яе пераходу да рыначнай эканомікі.

Вызначаны пачатку парадка дня сесіі дапоўніўся такімі пытаннямі, як разгляд праектаў Законаў Беларускай ССР аб грамадзянстве, аб часовых мерах па абароне спажывецкага рынку, Дэкрэце аб уладзе, аб банках і банкаўскай дзейнасці, аб утварэнні камісіі Вярхоўнага Савета БССР па пытаннях абароны і нацыянальнай бяспекі, аб назначэнні старшыні Камітэта дзяржаўнай бяспекі Беларускай ССР, аб выбаранні членаў Мінскага абласнога і Мінскага гарадскога суду, аб зацвярджэнні начальніка Сакратарыята Вярхоўнага Савета Беларускай ССР, аб праекце Закона Беларускай ССР «Аб асновах знешнеэканамічнай дзейнасці Беларускай ССР», інфармацыя Канстытуцыйнай камісіі аб ходзе падрыхтоўкі праекта Канстытуцыі (Асноўнага Закона) Беларускай ССР.

Радые- і тэлеэпартажы з залы пасяджэнняў Вярхоўнага Савета перадаюць увесь напал, вастрыню дыскусій, што разгортваюцца (на жаль, часта безвынікова) пры абмеркаванні тых ці іншых праектаў законаў. Так было, напрыклад, пры «праходжанні» праз Вярхоўны Савет альтэрнатыўных праектаў Закона «Аб грамадзянстве

Беларускай ССР», прадстаўленых сесіі Саветам Міністраў рэспублікі і дэпутацкай апазіцыяй. Урад, прынамсі, настойваў на двайным грамадзянстве — Саюза і рэспублікі, прадстаўнікі апазіцыі свой варыянт абмяжоўвалі выключна грамадзянствам Беларускай ССР. Урадавы праект прадставіў намеснік міністра юстыцыі Л. Дашук, які падкрэсліў, што распрацоўшчыкі зыходзілі з рэальнай сённяшняга дня Беларусі, якая з'яўляецца часткай СССР, у ёй працягваюць дзейнічаць дзве Канстытуцыі і гэтым трэба кіравацца пры вызначэнні грамадзянства. Дэпутат Л. Баршчэўскі, які выступіў ад імя апазіцыі, настойваў на тым, што гэты заканадаўчы акт павінен базіравацца на прынятай Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Беларусі і арыентавацца на перспектыву з улікам дынамікі падзей, а не старых догмаў.

Не знайшлі паразумення ўрад і апазіцыя і ў такім ключавым моманце, як пытанне аб тым, хто можа лічыцца грамадзянінам БССР. Урадавы праект прадугледжваў роўныя правы для яе грамадзян і грамадзян іншых рэспублік на тэрыторыі Беларусі. Супраць гэтага выступілі прыхільнікі апазіцыі, якія даводзілі, што такое становішча не абараняе эканамічныя інтарэсы грамадзян рэспублікі ў працэсе прыватызацыі, пераходу да рыначных адносін.

Гарачыя спрэчкі разгарнуліся і вакол пытання аб умовах

прыёму ў грамадзянства. Дэпутаты, якія выказваліся за ўрадавы варыянт, папракалі апазіцыю за тое, што яна ставіць умовы надання годнасці грамадзяніна Беларусі ў залежнасць ад абавязковага ведання беларускіх законаў, мовы, сямігадовага цэнзу аселасці, а таксама наяўнай законнай крыніцы існавання. Іх апаненты даводзілі, што такой пазіцыі ў гэтым пытанні трымаюцца многія краіны свету, і яна цалкам адпавядае патрабаванням міжнароднага права.

Падсумаванне вынікаў абмеркавання праекта Закона аб грамадзянстве выявіла такую карціну — ніводная з прапаноў: узяць за аснову ўрадавы варыянт, варыянт апазіцыі, адправіць на дапрацоўку абодва варыянты — не набралі патрэбнай колькасці галасоў. Так што пытанне засталася адкрытым.

Бурнымі былі спрэчкі пры абмеркаванні праекта Дэкрэта аб уладзе. І тут адразу выявіліся два палярныя пункты гледжання — дэпутатаў ад блоку камуністаў і апазіцыі. Калі першыя з трыбуны парламента заклікалі да таго, каб паранейшаму ва ўсіх галінах налічычнага, эканамічнага і грамадскага жыцця рэспублікі была забяспечана кіруючая роля КПСС (сакратар ЦК КПБ А. Камай у сваім выступленні нават апеляваў да прынятай ААН у 1949 годзе Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека, дакумента, заўважым, які да самага апошняга часу камуністычнай партыяй ігнаравалася), дык апазіцыя лічыла, што Дэкрэт павінен прадугледжваць дэпалітызацыю арміі, органаў унутраных спраў і дзяржаўнай бяспекі, суда і пракуратуры, вывад партыйных арганізацый з прадпрыемстваў і ўстановаў.

Праект Закона аб абароне спажывецкага рынку БССР прадугледжваў самыя суровыя санкцыі супраць вывазу харчовых прадуктаў і тавараў масавага ўжытку за межы рэспублікі, спекуляцыі.

Сесія працягвае работу.

Ніл ГІЛЕВІЧ,
старшыня Камісіі Вярхоўнага
Савета БССР па адукацыі, культуры
і захаванні гістарычнай спадчыны

НАША ТРЫВОГА НАРАСТАЕ З КОЖНЫМ ДНЁМ

Выступленне на нечарговай другой сесіі Вярхоўнага Савета БССР

ПАВАЖАНЫ прэзідыум, шануюныя калегі народныя дэпутаты! Калі б за гэту работу, якую мы пачалі рабіць сёлета, мы ўзяліся пяць гадоў назад і ў краіне, і ў рэспубліцы, сёння былі б вядомыя вынікі. Але што цяпер пра гэта гаварыць, час упушчаны, і трэба рабіць тое, што мы яшчэ здольны зрабіць.

Агульная выснова Камісіі па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны — праект Дзяржаўнай праграмы пераходу да рыначнай эканомікі трэба дапрацоўваць з улікам таго, што запісана ў абвешчанай Дэкларацыі аб поўным суверэнітэце БССР і з улікам прыярытэтных увагі праблемам адукацыі і культуры. Наша трывога за стан адукацыі і культуры нарастае з кожным днём. Вельмі прывабна гучаць лозунгі і гэты пераход да рыначнай эканомікі, але што чакае ва ўмовах пераходу і пасля — ва ўмовах ўстаўлення рыначных адносін — адукацыю і культуру? І паводле Праграмы, і паводле ўсіх выступленняў адукацыі і культуры не ставяцца ў цэнтр, не кладуцца ў аснову, а застаюцца паваротнымі дадаткам, нейкім даважкам. Тое, што было і заўсёды дагэтуль. Вось, маўляў, галоўнае, самае важнае, ну, а там яшчэ ёсць адукацыя і культура, сёе-тое з нашай увагі ўдзелім і ім. На маё перакананне, гэта памылка

з катастрофічнымі наступствамі. Недаравальна неўважнасць спадзявацца на ўздым эканомікі, гаспадаркі, добрабыту ў неаддукаванай і некультурнай краіне. А ўзровень адукацыі, культуры, духоўнасці, маралі ў нас працягвае падаць. Нес абганяюць нават слабаразвітыя краіны. Пра якія сучасныя тэхналогіі можа быць гаворка? Як мы забяспечым развіццё рынку, такога рынку, каб з ім, гэта значыць, з намі, лічыліся высокаразвітыя, эканамічна моцныя краіны?

Падмурак усёй эканомікі — адукаваны і культурны чалавек, яго інтэлектуальная сіла. Рынак сёння — гэта рынак розуму, рынак інтэлектуальнай працы. Можна толькі здзіўляцца, як мы не хочам зразумець тое, што разумеець у цэлым свеце, і што ў цывілізаваных краінах даўно з'яўляецца рэальнасцю. Там сярэдняя зарплата павінна быць вышэй за сярэднюю зарплату ў краіне. Добры спецыяліст, талент павінен каштаваць удвая ўжываць. Гэта галоўны рэзерв у развіцці эканомікі. Яго сярэдняя зарплата павінна і ў нас быць вышэй за сярэднюю агульную зарплату, а яна ў нас наможа ніжэй. Зразумеем жа нарэшце, што самы дарагі тавар — інтэлект, розум чалавечы, веды і ўменне, талент. Дык паклапоцімся, каб гэты тавар не сыходзіў за бас-

знак. Патрэбна гарантаваная датацыя дзяржавы на адукацыю і культуру, патрэбны не лічбы ў мільёнах, а цвёрдая доля нацыянальнага бюджэту і такая доля, як у высокаразвітых краінах свету. Датацыя дзяржавы — гэта адно. У новых умовах гэтага, аднак, недастаткова. Трэба знайсці механізмы, каб кожны гаспадарнік быў зацікаўлены падтрымліваць адукацыю і культуру. Якія гэта могуць быць механізмы? Напрыклад, ільготнае падаткаабкладанне — прадпрыемства, прыярытэтнае матэрыяльнае забеспячэнне і, вядома, многа што іншае. На думку Камісіі, трэба стварыць Нацыянальны фонд адукацыі і культуры і разумна ім распараджацца. У высновах Камісіі шмат канкрэтных прапаноў, якіх, напрыклад, адна абавязкова ўсеагульная сярэдняя адукацыя, запрашэнне на працу ў сярэднія і вышэйшыя навучальныя ўстановы замежных спецыялістаў, падрыхтоўка спецыялістаў рыначнай эканомікі, самастойнасць адукацыі і культуры ў расходванні бюджэту, стварэнне шэрагу прадпрыемстваў (такіх, як завод грампласцінак, студый гуказапісу і інш.), якія забяспячаць развіццё пэўных галін культуры і дадуць фінансавыя сродкі.

(Працяг на стар. 13).

У XX СТАГОДДЗІ ў нашай краіне, якая напачатку была Расійскай імперыяй, а потым стала называцца Савецкім Саюзам, ужо двойчы праводзіліся буйнамаштабныя рэдагаванні «манументальнага летапісу». Першы раз пасля Кастрычніцкіх падзей, калі ў адпаведнасці з інтарэсамі малаадукаванай новай ўлады знішчаліся сведчання інтэлектуальнай перавагі «ста-рога свету» над «новым». Другі

пачатку XX стагоддзя. Бальшавікі ў Маскве і пілсудчыкі ў Варшаве кіраваліся аднолькавай логікай. Няздольныя зрабіць нешта лепшае за свайго ідэалагічнага апанента (у маскоўскім варыянце — Старая Расія, у варшаўскім — Расія ўвогуле), яны нішчылі плён чужой працы і памяць аб лепшых часах, каб не было з чым параўноўваць.

Ці падыходзіць нам сёння такая метады? Перакананы — не. Для нацыі гэта самагубны

На скрыжаванні думак

Пётра ВАСІЛЕЎСКІ

ПРА НАШЫ ПОМНІКІ, «своеасаблівае варварства» і «людзей асабага складу»

—пасля XX з'езда КПСС, калі ўлада знішчала сведчання ўласнага варварства. Разбураў не бальшавізаваным натоўпам пад кіраўніцтвам ідэолагаў «спалетарскай культуры» храмаў і палацаў смела можна параўнаць з загадка прадуманым забойствам, а дэмантаж тысяч помнікаў Сталіну — са свядомым знішчэннем рэчыва доказаў злачыства. Сямідзесяціметровы манумент рабому, крываганаму і сухарукаму карліку з гнілымі зубамі і канібальскімі схільнасцямі, што стаяў калісьці ў Сталінградзе, гаварыў бы нашчадкам (дай Бог, разумнейшым за нас) аб сталінскім «сацыялізме» не менш красамоўна, чым баракі Асвенціма і крэматорыі Бухенвальда аб нацыянал-сацыялізме.

Зараз ідзе трэцяя хваля «рэдагавання» гісторыі, занатаванай у помніках і манументах. У першым і другім выпадку вызначальным быў палітычны разлік вярхоў, зараз — эмацыянальны настрой нізоў. (Праўда, сям-там на гэтым настроі робіцца вялікая і не вельмі сумленая палітыка. Партыйна-савецкі апаратчык разумее, што лепей скінуць з пастамента бронзавага Ільіча, чым самому сягаць з алімпіа ўлады ў хвалі віруючага натоўпу. Хай, маўляў, сатруць у пыл сімвал улады, і на гэтым пытанне аб уладзе будзе лічыцца вырашаным. Хай ляснуцца долы манументы «барыбатам за ўладу Саветаў», думае сёй-той, але стаіць плот вакол ягонага дачы...)

У пэўным сэнсе можна сказаць, што «трэцяя хваля» аднаўляе гістарычную справядлівасць. Не капаі другою яму! Не рабі другому, чаго сабе не жадаеш. Пад лозунгамі роўнасці і братэрства «будульнікі новага свету» і сапраўды зраўнялі ландшафт расійскай гісторыі. Зніклі помнікі імператарам і вялікім князям, героям, што выратавалі Масковію ў 1612 годзе і Расію ў 1812; магільны арыстакратаў і святароў і проста асоб непалетарскага паходжання. Цяпер нашчадкі тых «будульнікоў» з той жа непрымлірымасцю прыкідваюць, як бы гэта скінуць з пастаментаў «галоўнага архітэктара» і ягоных «прабаў».

Дарчы, бальшавіцкі стыль дыскусіі, калі на апанента паіраюць з вежы браневіка, быў распаўсюджаны не толькі ў дзяржаве «рабочых і сялян». Прыблізна ў той час, як у Маскве ператварылі ў гару смецця храм Хрыста-Збаўцеля, у Варшаве тое ж самае зрабілі з праваслаўным саборам Аляксандра Неўскага — шэдаўрам архітэктары так званых руска-візантыйскага стылю, які будавалі лепшыя архітэктары і аддаблялі лепшыя мастакі Расіі

шлях, бо ў такой «барыбэ» нараджаюцца толькі новыя пачаленні варвараў. Мінулае нельга знішчыць, выкраілі з памяці. Яго трэба пераадолець. Незалежна ад майго ўласнага стаўлення да камуністычнай ідэі, яе мёртвых карыфеяў і жывых носьбітаў, я не хацеў бы, каб перасталі існаваць помнікі Леніну ў Берліне работы Томскага, помнік Карлу Марксу ў Хемніцы (у гэдэраўскі час — Карл-Маркс-штатце) работы Кербеля, шэраг іншых манументальных твораў за межамі СССР і ў Саюзе, у якіх даволі спрэчная камуністычная ідэя знайшла таленавітае адлюстраванне. Падкрэсліваю — таленавітае, бо няздарнага штуркаства не шкада. Яшчэ падкрэсліваю, што не варта рабіць з разбураўня святая, і мастацкая недасканаласць помніка не можа быць апраўданнем вандалізму. Усё, у тым ліку і дэмантаж сімвалаў адыходзячай эпохі, трэба рабіць цывілізавана.

Гісторыю нельга перапісаць, і тым болей не варта зырываць з яе старонкі. Прыкладам цывілізаванага стаўлення да мінуўшчыны можа быць для нас Фінляндыя. На Сенскай плошчы Хельсінкі стаіць помнік расійскаму імператару Аляксандру II, скульптурная выява ягонага дзеда — Аляксандра I упрыгожвае фронтон манументальнага будынка непадалёк. Шануецца памяць маршала Манергейма, які змагаўся з бальшавікамі за незалежнасць краіны ў 1918 і 1939 гадах. І разам з тым ніхто не робіць замахаў на мемарыяльныя шыльды на дамах, дзе жыў Ленін. Стаіць помнік салдатам Манергейма і помнік фінскім чырвонагвардзейцам, людзям з другога полюса грамадзянскай вайны.

Страсць да разбураўня не трэба блытаць з прагай свабоды. Скажам, у некалькіх гарадах Грузіі, у тым ліку і ў Тбілісі, зняты помнікі Леніну, але ніхто не ставіць пытання аб дэмантажы помніка крываваму дыктатару Сталіну ў Горы. Бо гэты кат — «свой». У Польшчы зняты ўсе помнікі Леніну і іншым дзеячам, якія маюць хоць увоснае дачыненне да камунізму. Хто ж зойме іх месца на п'едэстале? Пілсудскі, дыктатар мясцовага гатунку. Ён таксама абыходзіўся ў палітыцы без маралі, будаваў дзяржаву на крыві і лічыў, што мэта апраўдвае сродкі. Але гэта зрэшты ўнутраная справа Рэспублікі Польшчы — ставіць на пастамент «дзядулю Леніна» ці «дзядэка Юзю». Між тым некаторыя аспекты ідэалагічнай перабудовы ў гэтай сумежнай з (Працяг на стар. 10—11).

ЯК ХУТКА мы прывычайна-ваемся да слоў (мо іх таксама апошнім часам закранула інфляцыя?). З тым жа імпэтам, з якім зусім нядаўна паўтаралі, нібы заклінанні, «перабудова», «эканамічная самастойнасць», «абноўленая федэрацыя», гаворым цяпер «рынак», «прыватызацыя», «дзяржаўны суверэнітэт». А такія папулярныя словы, як «дэмакратыя» і «галаснасць» усё часцей бяруцца ў двукоссі. Трэба разумець — паспелі ўжо расчаравацца?

Ці не дэвядзеца нам, забыўшыся і пра дэмакратыю і пра ўсё астатняе, прывыкаць неўзабаве да новых тэрмінаў — «надзвычайны стан», «каменданцкая гадзіна», «інтэрніраванне»... Перабольшванне? Хацелася б так думаць.

Гаворка тут, зразумела, не пра словы і паняцці. Галоўнае, што людзі разумеюць пад імі, зыходзячы кожны са свайго жыццёвага вопыту, інтэлекту і інтэрсаў. У гэтым сэнсе наша чытацкая пошта, як і заўсёды, дае цікавы матэрыял для раздуму.

«Быў у нашым жыцці час, калі мы жылі нядрэнна, хапала ўсяго. Было ўва што апраўдана, паесці хапала. Але чамусьці гэты час завешча цяпер застойным. Так і не магу зразумець, каму было дрэнна ад гэтага «застою»? Так пачынае свой ліст Галіна Пятроўна **Белацаркавец** з Мінска (працоўны стаж — 39 гадоў, як яна піша). Толькі не трэба спяшацца залічваць аўтара ліста ў кансерватары. Гэта зрабіць прасцей за ўсё. А калі паспрабаваць зразумець? «Цяжка, сорамна і вельмі крыўдна бачыць, — піша Галіна Пятроўна, — старэннікі бабулек, якія маюць мільярды грошкі і не ведаюць, што за іх яны змогуць купіць. А ў той час нашы дэпутаты, на якіх мы ўскладалі надзею, надзяляюць сябе льготамі». Ці не адчуваецца тут сапраўдная драма падманутай надзеі многіх і многіх на змены да лепшага? І што можна адказаць аўтару ліста, калі яна задаецца пытаннем, адкуль бярэцца ў спекулянтаў на Камароўцы ўсё, чаго няма на паліцах у крамах? Як і многія да яе, аўтар выгуквае «так далей жыць нельга!» Якое ж выйсце? «Трэба ўсёй грамадой выбірацца з гэтай бані», — заклікае Галіна Пятроўна. Слушна сказана. Ды толькі, ці ёсць яшчэ надзея на кансалідацыю ў нашым грамадстве?

Прывяду яшчэ адзін ліст — удзельніка Вялікай Айчыннай вайны **К. Вогалы** з Гомеля. Аўтар ліста ўпэўнены, што яго допіс будзе рэдакцыя «недаспадобы». Што праўда то праўда. Тым больш, відаць, варта прасачыць, так бы мовіць, ход думкі аўтара. Штуршком для п'ямай стала інтэрв'ю ў «ЛіМе» з народным дэпутатам БССР **В. Ганчаром** «Хто піша Канстытуцыю» (21.09. г.г.) «Ці не занадта рана дэпутат **В. Ганчар** і яго аднадумцы ўзяліся пісаць новую канстытуцыю?» — пыта-

ецца **К. Вогаль**. «Я думаю, што патрэбна спачатку стабілізаваць эканоміку, накарміць людзей хлебам, а яны яшчэ патрабуюць і мяса (аўтарскі стыль захаваны.—**В.Т.**). Хто не спяня, той бачыць, як зруйнавана гаспадарчая сістэма, як людзі бунтуюць ад недахопу тытуню і віна, па талонах атрымоўваюць цукар і лапшу. Я ўжо год не купляў новых шкарпэтак, хоць для мяне гэта не дзіва. У 1947 г., будучы студэнтам, цэлы год насіў адну пару... У той час на-

нават па талонах купіць нельга. А як жа іх забяспечыць, калі ў падсобках, падвалах, на дачах гандляры назапасілі на сотні тысяч дэфіцытных прадуктаў!... А ў гэты час партпарат заклікае да «поўнай перамогі сацыялізму», атрымліваючы кватэры па 100-150 метраў на сям'ю». «Трэба спяшацца! Хутка рынак! Трэба паспець зрабіць запасы» — такі, на думку аўтара ліста, зараз лозунг партыйна-гандлёвай мафіі. Для таго, каб навеці парадак, мяркуе **М. Васіль-**

лізма? Так характарызуе ідэі БНФ гісторык **А. Залескі** на старонках партыйнага выдання — «Советской Белоруссии» — у сваім артыкуле «К разговору об этнографической Белоруссии». Пра гэта з абурэннем напісаў нам інжынер-тэхнолаг з Мінска **Э. Бокі**.

Зразумела, такіх выказаў не сустрэнеш на старонках праграмных дакументаў Кампарты Беларусі, якая рыхтуецца зараз да свайго XXXI з'езда. Але ўсё роўна, чытаеш іх і не мо-

ход? Але многім тады мастацтва будзе не па сродках, — разважае аўтар ліста. — Перадаваць культураны ў прыватныя рукі? Але дзе гарантыя, што яны не дастаюцца людзям несумленным, карыслывым?

Мне асабіста выйсе бачыцца толькі ў дзяржаўных датацыях. Прытым, перадаваць грошы трэба не Міністэрству культуры, а непасрэдна культурным установам праз мясцовыя Саветы. Падтрымка неабходна хоць бы ў першыя гады пасля пераходу да рынку.

Самым галоўным пры пераходзе да рынку з'яўляецца пытанне аб уласнасці, у першую чаргу ўласнасці на зямлю. Гэта пацвярджае і ход нечарговай сесіі Вярхоўнага Савета рэспублікі. Рабочы-слесар з Мінска **Сяргей Міхайлавіч Сойка** «неаднаразова, — як піша ён, — меў гонар у добраахвотным парадку дапамагаць сельскай гаспадарцы». Яму не спадабалася інтэрв'ю газеце «Звязда» народнага дэпутата БССР **Б. Савіцкага**, у якім ён даводзіць, што права выдзяляць зямлю сялянам павінна належаць кіраўнікам гаспадарак і толькі ім. **Сяргей Міхайлавіч** прапануе зямлю аддаць сельскім Саветам, якія б займаліся размеркаваннем зямлі. «Любыя змены ў сельскай гаспадарцы, — піша **С. Сойка**, — прывядуць да скасавання вялікай колькасці пасад кіраўнікоў гаспадарак і сакратароў парткомаў». Вось чаму, на яго думку, большасць гэтых кіраўнікоў выступае супраць рэформы ці спрабуе любымі спосабамі зацягнуць іх правядзенне.

Пытанні ўласнасці, эканамічнай рэформы непасрэдным чынам звязаны з пытаннямі суверэнітэту рэспублікі, на шляху да якога стаіць манопалія саюзных ведамстваў. «Беларусь выходзіць на самастойны рэйкі», — радуецца **Міхася Пятровіч Мартынюк** з вёскі Новая Лышчыца Брэсцкага раёна. Але і непакоіцца: ці не будуць, як і раней, неахайна «гаспадарыць» на нашай зямлі меліратары з іх ненажэрным апетытам. (З-за асушэння ў некаторых месцах на Брэсцкім грунтовыя воды апусціліся ўжо на 15 метраў, з трывогай паведамляе чытач.)

Ці напоўніцца дэкларацыя аб дзяржаўным суверэнітэце Беларусі рэальным зместам? Быць альбо не быць новаму Саюзнаму Дагавору, а калі быць, дык якому? Ад адказаў на гэтыя пытанні ў многім залежыць і будучыня рэспублікі. «Паспешлівае ўтварэнне новай федэрацыі, якая ствараецца партыйна-дзяржаўным апаратам, — піша **У. Масакоўскі** з Салігорска, — а не народам Савецкіх рэспублік, не прынясе свабоды і незалежнасці».

«З вялікім захваленнем прачытаў у «ЛіМе» за 14 верасня інтэрв'ю з народным дэпутатам БССР **Уладзімірам Мікалаевічам Заблоцкім** «Жыць у сваім доме», — як ёміста і своечасова сказана! — піша **Іван Жытко** з г. Камянец Брэсцкай вобласці. — Нам, беларусам, як нікому, зараз патрэбен свой дом, у якім бы мы маглі без перашкод адкрываць беларускія школы... Гэтую гутарку я чытаў многім і ад многіх, чуў у адказ: нам патрэбен свой дом. Тады мы будзем людзьмі звацца і жыць не горш за іншых. Дай Бог збыцца марам нашага дэпутата».

На такой мажорнай ноне хацелася б і скончыць гэты агляд. Ды толькі... Апошнюю фразу можна па-рознаму ўспрыняць. Мары застаюцца марамі, калі мы будзем спадзявацца толькі на Бога, ці на дэпутатаў, ці, наогул, на цуд... Цудаў жа, як вядома, не бывае. Апошнія семдзсят тры гады нашай гісторыі — яскравае гэтаму пацвярджэнне.

Ну, а надзея? Што ж, надзея заўсёды застаецца...

БЕЗ ІЛЮЗІЙ

Агляд чытацкай пошты

гэта былі важкія прычыны. А цяпер? Людзі ў космас лятаюць а мы цыруем панчохи...

Лідэр «застойнага» (увага: зноў двукоссі! — **В.Т.**) перыяду таксама пісаў канстытуцыю са сваімі памочнікамі. Тады **Л. І. Брэжнеў** павучаў нас, што канстытуцыя не толькі замацоўвае перамогу сацыялізму, але з'яўляецца яшчэ праграмай на будучае. «Вось я і думаю, ці патрэбны нам... новыя прагнозы, ці не лепш замацаваць у новай канстытуцыі тое, што пабудуем? Звернемся да нашага пяцігадовага вопыту. Што ў нас праўдзе з таго, што запісана ў новых законах? Амаль нічога! Цяпер кажучы, што... патрэбен рынак. А для гэтага неабходна вытрымаць «шокавую» тэрапію Шаталіна. Але ж просты чалавек... не разумее карысці ад гэтай тэрапіі. Ці выжывем мы пасля чарнобыльскай «тэрапіі», а тут яшчэ шаталінская...»

І далей. «...Дэпутат **Ганчар** патрабуе... распрацаваць і прыняць невядома якую новую канстытуцыю... Я, напрыклад, у новай канстытуцыі патрабую замацаваць гарантыі для сацыялізму, а **З. Пазняк** — для прыватызацыі. Хутка тут да кансенсуса не дойдзеш... Трэба размежавацца».

Што тут скажаш? І сапраўды, да кансенсуса ў нашым грамадстве, якое раздзіраюць эканамічныя, палітычныя, нацыянальныя супярэчнасці, вельмі далёка. Хіба змогуць паразумецца паміж сабой той жа **Вогаль** (а такіх, як ён, шмат) і прыхільнікі БНФ?

З чым, аднак, пагаджаюцца сёння ўсе — левыя, правыя, цэнтрысты; кіраўнікі КПБ і лідэры народнага фронту, — гэта з тым, што проста чалавеку жыць з кожным днём становіцца ўсё цяжэй. Але высновы з гэтага робяцца розныя, бо па-рознаму бачацца прычыны крызісу.

«З паліц крам усё хутка знікае... — піша **М. Р. Васільчанка** (Мінск). — Цукар, муку, крупы

чанка, неабходна дэпартызацыя Саветаў».

П. І. Бурдыка з Полацка цытуе ў сваім пісьме выказванне **Г. Бакланова** ў «Известиях» (№ 265 за г.г.): «Недаўно на совещании я услышал сказанное с гордостью и надеждой: «Сидят еще кое-где застойные ребята, на них можно положиться». На думку **Бурдыкі**, такіх «застойных хлопцаў» шмат на Беларусі — прытым, на самым высокім дзяржаўным узроўні.

«Нягледзячы на пэўны зрух улева, сённяшні склад ВС БССР не адпавядае ні складанасці праблем, якія паргрозліва паўсталі перад рэспублікай, ні палітычнаму раскладу ў грамадстве», — лічыць інжынер з Мінска **С. Лівін**. Толькі новыя выбары па партыйных спісах дапамогуць, сцвярджае ён, стварыць сапраўдны дэмакратычны і дзейзольны парламент.

Наогул, па пісьмах нашых чытачоў можна меркаваць, якая ідзе напружаная барацьба за ўладу ў Саветах усіх узроўняў. Мінчанін **С. Аўгусціновіч** апісвае выступленне інструктара **Першамайскага райкома КПБ** на прадпрыемстве, дзе ён працуе. Інструктар з першых слоў пачаў крытыкаваць Мінсавет і райсавет, дэпутаты якіх, маўляў, займаюцца рознымі глупствамі, нахшталт прызнання бел-чырвона-белага сцяга. «Падтэкст яго прамовы, — піша **С. Аўгусціновіч**, — быў такі: глядзіце, гэтыя Саветы нічога не могуць зрабіць, ім давацца нельга. Толькі мы (г. зн. парткіраўнікі) можам навесці парадок...» Аўтар робіць выснову, што зараз ідзе канцэнтрацыя рэакцыйных сіл у рэспубліцы пад сцягам кампарты. Можа, наш чытач згушчае фарбы? Але ў якія часы напісаныя такія перлы — «Националистическая белогвардейщина», «националистические бредни», «чертополох белорусского варианта национа-

лизм»? Так характарызуе ідэі БНФ гісторык **А. Залескі** на старонках партыйнага выдання — «Советской Белоруссии» — у сваім артыкуле «К разговору об этнографической Белоруссии». Пра гэта з абурэннем напісаў нам інжынер-тэхнолаг з Мінска **Э. Бокі**.

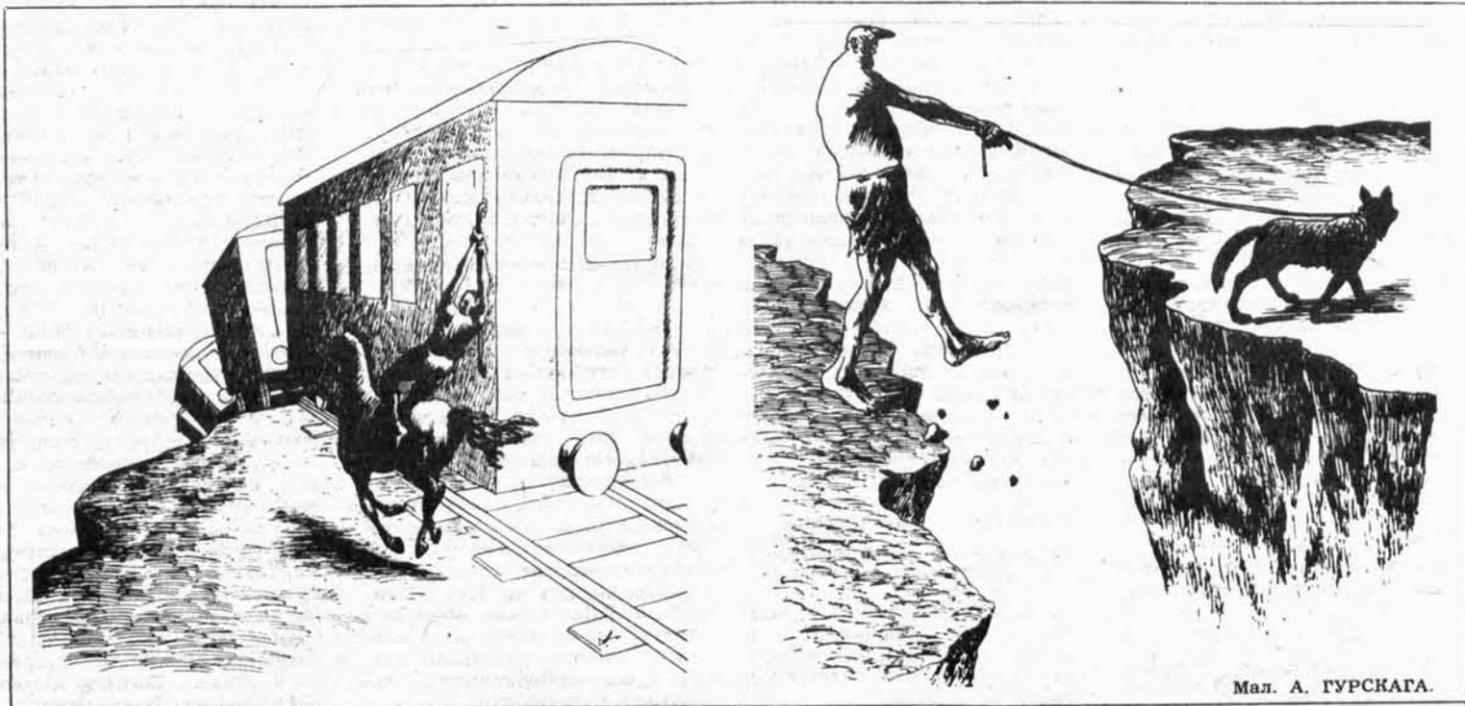
Зразумела, такіх выказаў не сустрэнеш на старонках праграмных дакументаў Кампарты Беларусі, якая рыхтуецца зараз да свайго XXXI з'езда. Але ўсё роўна, чытаеш іх і не можаш пазбавіцца ўражання, што напісаны яны ў адрыве ад часу, гісторыі. Ад уласнага народа перш-наперш.

Нездарма адкрыты ліст групы пісьменнікаў да ЦК КПБ «Каму, якому народу служым?» выклікаў гарачыя водгукі ў нашых чытачоў. «Поўнасю згодзен з меркаваннямі вядомых на Беларусі людзей, — піша **Аляксандр Васільевіч Ціканаў** з Глуска. — Катастрафічна хутка гіне душа беларускага народа». **Аляксандр Васільевіч** заклікае пісьменнікаў не чакаць адказу ад ЦК КПБ, а дзейнічаць, увесць свой аўтарытэт скарыстаць на захаванне беларускамоўных выданняў.

Мікола Клімавіч Бусел з вёскі **Дуброва Светлагорскага раёна Віцебскай вобласці** лічыць, што пытанне «Каму, якому народу служым?» адносна ЦК КПБ застаецца рытарычным, бо кампартыя даўно не здольна генерываваць ніякіх новых ідэй, не здольна да абнаўлення.

Настаўнік **А. Букачоў** (беспартыйны) з вёскі **Вароны Віцебскага раёна** лічыць, што у камуністаў Беларусі ёсць яшчэ апошні шанс. Ён прапануе, каб на сваім з'ездзе КПБ выразна выказала свае адносіны да сталінізму, ліквідавала ўсе прывілеі для партработнікаў, скасавала райкомы, гаркомы і абкомы перадаўшы ўсю ўладу Саветам. Заканчвае свой ліст **А. Букачоў** так: «У сувязі са зваротам групы беларускіх пісьменнікаў да ЦК КПБ пісьмуню **Я. Я. Сакалоў** зрабіць даклад на з'ездзе на беларускай мове».

Глыбокую занепакоенасць будучыняй нацыянальнай культуры ў сувязі з маючым адбыцца пераходам на рыначныя адносіны выказвае ў сваім пісьме **У. Ірбіс** з Крупа «Дзе ўзяць грошы тэатрам, музеям, мастацкім галерэям (асабліва правінцыйным)? Павышаць цэны за ўва-

Мал. А. ГУРСКАГА.

Віталій ТАРАС.

Кніганіс

В. БЫКАЎ. Дажыць да світанні. Аповесці. Мінск, «Юнацтва», 1990.

Змест чарговай кнігі Васіля Быкава, якая выйшла ў міжвадкавай серыі «Школьная бібліятэка», сцалі вядомыя аповесці «Альпійская балада», «Сотнікаў», «Абеліск», «Дажыць да світанні». Пра творчасць пісьменніка разважае ў артыкуле «Эпапея працягваецца» Дзмітрый Бугаёў.

І. ПТАШНИКАЎ. Збор твораў у чатырох тамах. Том 1. Раман, апавяданні. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1990.

«Чалавек абжывае зямлю» — так дакладна назваў артыкул пра творчасць І. Пташнікава, якім адрываецца том, Серафім Андрэюк. Сапраўды, пісьменнік ужо не адзін дзесятак гадоў глыбока спацігае ўнутраны свет чалавека — селяніна. Гэтая павязь, лучнасць чалавека з зямлёй пастаянна нагадвае аб сабе, нават у трывожныя часны вайны. Чытач пазнаёміцца ў томе з раманам «Чанкай у далёкіх Грынях», апавяданнямі розных гадоў. Сярод іх і тыя, што напісаны нядаўна — «Эфіка», «Львы», «Арчыбал» — і ўпершыню ўбачылі свет на старонках «ЛіМа».

В. МАРТЫНЕНКА, А. МЯЛЬГУН. Праз рок-прызму. Нью-Йорк. Беларускае інстытут навук і мастацтва (БІНІМ), 1989.

«Мае не толькі пазнавальнае, але і выхаваўчае значэнне» — так ахарактарызавала гэтае выданне аўтар прадмовы Паўліна Сурвіла. Кніга — плён васьмігадовай дзейнасці аглядальнікаў, аўтараў музычнай рубрыкі «Нотны аркуш» газеты «Чырвоная змена». Пад адной вокладкай сабраны тэарэтычныя артыкулы, эсы, творчыя партэты «зорак» заходняй рок-музыкі вядомых выканаўцаў з Усходняй Еўропы і Савецкага Саюза. Самы вялікі раздзел — сучаснае музычнае мастацтва Беларусі. Чытач даведаецца пра гісторыю адкрыцця А. Мальдзісам «Полацкага сшытка», сусветнага кампазітара У. Кандрусевіча, пазнаёміцца з творчасцю рок-гуртоў «Бонда», «Мроя», «Уліс», «Мясцовы час» і іншых. Кніга В. Мартыненкі і А. Мяльгуны распаўсюджваецца не толькі ў ЗША, але і ў Англіі і Канадзе.

ХТО З ВАС, дарагія чытачы, зможа адказаць на наступныя пытанні: што такое аблавуха, адонак, алькеж, апука, балабуха, «барадайка», бёрда, буч, калініца, прырэзвы? Хутэй за ўсё — вам цяжка сказаць, што азначаюць гэтыя словы. Аднак на гэтыя і тысячы іншых вялікіх і дробных пытанняў змяшчае энцыклапедыя «Этнаграфія Беларусі», якая лятае выйшла ў свет у выдавецтве «Беларуская Савецкая Эн-

і задачай этнаграфічнай навукі, якая зародзілася ў першай палавіне XIX стагоддзя і вывучае этнасы-народы, іх культуру і побыт. На высокім навуковым узроўні напісаны артыкулы, у якіх разглядаюцца пытанні паходжання (этнагенеза) і развіцця (этначнай гісторыі) беларускага этнасу. Найбольш грунтоўна пра гэта гаворыцца ў вялікім артыкуле «Беларусы» (аўтары І. Чаквін, Г. Каспяровіч). Сёння, калі хутна расце нацыянальная самасвядомасць беларусаў, выключную актуальнасць набываюць пытанні фарміравання і развіцця беларускай народнасці, фарміравання беларускай нацыі.

ковіча. В. Дмахоўскага, Я. Дамеля і інш. А. Абрамовіч зрабіў першыя спробы стварэння нацыянальных музычных кампазіцый. Дзеячы літаратуры і мастацтва групаваліся вакол гурткаў А. Кіркора ў Вільні, В. Дуціна-Марцінкевіча ў Мінску, А. Вярты-Дарэўскага ў Віцебску. Іх самасвядомасць і творчасць яшчэ не мелі ясна акрэсленага нацыянальнага зместу, але аб'ектыўна яны стваралі аснову беларускай мастацкай культу-

Тым большую каштоўнасць маюць цяпер матэрыялы, якія даюць яркае ўяўленне пра высокі ўзровень народнага ўмельства і майстэрства.

Азнаваецца, АБЛАВУХА — гэта традыцыйная мужчынская шапка-вушанка з аўчыны або заецага, лісінага, вавёрчынага ці трусінага футра, пацягнутае зверху цёмным сукном. Да асновы яе прышывалі 4 крылы (вушы), прырэзны і задныя падымалі і звязвалі зверху, банавыя апускалі ці падвязвалі пад падбародкам.

АДЛЕУНІК — гліняны гаршчок невялікага аб'ёму. Звычайна ў яго адлівалі ежу, што бралі з сабой у час сенакосу ці жніва.

АДОНАК — 1) памост для складвання неабмалочаных снапоў. 2) Палосы з сушняку, жэрдак, на які кладуць стог сена ці скірду збожжа.

АЗЯРОД — збудаваны са слоупоў і жэрдак для дасушвання на сонцы і ветры збожжы, сена, бульбоўніку і інш.

АНДАРАК — паясное адзенне беларускіх жанчын — спадніца з шарсцяной саматканкі ў клетку або ў падоўжаныя ці папярочныя палосы.

БАБІНА КАША — абрадавая страва на радзінах.

БЛАХВА — назва баваўняных каляровых нітак для вышывання і ткання.

Я прывёў усяго некалькі прыкладаў з энцыклапедыі. А такіх тэрмінаў тут сотні.

Чытачам, якія цікавяцца духоўнай культурай беларусаў, карысна ведаць, што значная колькасць артыкулаў гэтага выдання прысвечана народнаму светапогляду, народным ведам у галіне медыцыны, ветэрынарыі, матэматыкі, геаметрыі, аграрнаміі і інш., абрадам і традыцыям, вераванням і вуснапаэтычнай творчасці, народнаму мастацтву. З цікавасцю чытаюцца артыкулы аб сям'і, шлюб, сямейных адносінах, сямейным праве, ступенях святатца, сямейных і вясельных абрадаў.

На мой погляд, вялікую цікавасць чытачоў выклікае артыкул Л. Малаш «Сватанне». Тут тлумачыцца, што СВАТАННЕ, СВАТЫ — адзін з этапў падрыхтоўчага перыяду вясельля, у час якога бацькі і нявеста даюць згоду на шлюб.

Згодна з народнай традыцыяй, сваты не павінны былі адразу заходзіць у хату, а ступалі ў акно, прасілі пуціцы іх нанач, выдаючы сябе за падаарочных, палюўнічых, купцоў і г.д., якія заблудзіліся, трапілі на след уніцы, або за асоб, якія даведаліся, што прадаюць тут авечку, цялушку і г.д.

У час сватання гаварыліся розныя спецыяльныя прымаўкі, прыказкі, намёкі, прыгаворы, іншасказанні, умоўныя формы.

ЯК ЖЫЛІ І ЖЫВУЦЬ БЕЛАРУСЫ

Па старонках этнаграфічнай энцыклапедыі

цыклапедыя» імя Петруся Броўкі.

Перад намі першае выданне падобнага роду не толькі ў нашай рэспубліцы, але і ў краіне. Над стварэннем гэтага фундаментальнага выдання працаваў калектыў беларускіх этнографістаў з удзелам спецыялістаў сумежных навук. Мы маем на ўвазе групу высокакваліфікаваных фалькларыстаў, мовазнаўцаў, мастацтвазнаўцаў, філолагаў, дэмографістаў, у тым ліку аўтараў газеты «Літаратура і мастацтва» А. Грышкевіча, А. Ліса, Г. Цыхуна, Ю. Чурко, Г. Кахановіскага, А. Каўку, Я. Сахуты, І. Юхо і іншых.

У энцыклапедыі змешчана больш за тры тысячы артыкулаў, тэматыка якіх надзвычай разнастайная. Тут і агульныя паняцці этнаграфіі, этнічныя групы і віды паселішчаў, збудаванняў, промыслы, рамёствы, нацыянальнае адзенне, стравы, біяграфіі беларускіх, а таксама рускіх і польскіх этнографістаў, іншых вучоных, якія ў сваіх працах закраналі тыя ці іншыя пытанні, звязаныя з Беларуссю.

Энцыклапедыя дае магчымасць чытачу пазнаёміцца з асноўнымі аспектамі жыццядзейнасці беларусаў ад старажытных часоў да нашых дзён, іх матэрыяльнай і духоўнай культуры.

Вызначальны артыкул В. К. Бандарчыка «Этнаграфія Беларусі» знаёміць чытача з мэтамі

Нельга не згадаць з думкай даследчыкаў, што з'ява нацыянальнай кансалідацыі была не адзіным этнічным працэсам, які вызначаў развіццё беларускага этнасу ў пачатку XIX ст. Пазбаўлены ўласнай дзяржаўнасці, ён быў безбаронны перад інашэтнічным асіміляцыйным уздзеяннем. 18 ліпеня 1740 г. Мікалай І забараніў ужываць назвы Літва і Беларусь, у той час быў адменены Статут Вялікага княства Літоўскага. У афіцыйных выданнях і дзяржаўных дакументах пачаў ужывацца казённым тэрмін «Паўночна-Заходні край Расіі». «Заходне-русизм» стаў не толькі ідэалогіяй, але і самасвядомасцю часткі праваслаўнага духавенства, чыноўніцтва, дваранства, пазней і буржуазіі, у тым ліку сельскай.

На падставе вывучэння шматлікіх крыніц аўтары артыкула прыйшлі да вываду, што, нягледзячы на ўзмацненне русіфікацыі, культурнае жыццё Беларусі 19 ст. па-ранейшаму было звязана ў асноўным з польскай мовай. У 1840—50-я гады сярод шматлікага кола мясцовай інтэлігенцыі ўзнікла цікавасць да вывучэння фальклору і побыту карэннага насельніцтва і гістарычнага мінулага Беларусі. Паступова з польскамоўнага літаратурнага руху вылучалася так званая беларуская школа. Асобныя творы Я. Чачота, А. Баршчэўскага, А. Рымінскага, У. Сыракомлі былі напісаны на беларускай мове, а ў В. Дуціна-Марцінкевіча яна стала асноўнай. З Беларуссю было звязана выяўленчае мастацтва В. Вань-

ры, якая служыла доказам патэнцыяльных магчымасцей нацыі.

Важна, што асобныя артыкулы энцыклапедыі «Этнаграфія Беларусі» прысвечаны іншым народам і этнічным групам, што жывуць на тэрыторыі Беларусі або мяжуюць з ёю. Мы маем на ўвазе рускіх, украінцаў, паліякаў, яўрэяў, літоўцаў, латышоў, татарцаў, цыганоў.

Самая вялікая група артыкулаў прысвечана характарыстыцы побыту і культуры беларусаў: іх вытворчай дзейнасці ў пэўных гістарычных перыяды, земляробству, жывёлагадоўлі, падсобным заняткам і г.д. Той, хто азнаёміцца з артыкуламі энцыклапедыі, будзе мець даволі поўнае ўяўленне аб розных промыслах і рамёствах як падсобных занятках гараджан і сялян: рыбалоўстве, паляўніцтве, бортніцтве, лясных і лесахімічных промыслах; рамёствах — ткацтве, пляценні, дрэваапрацоўцы, шавецтве, ганчарстве, кавальстве, скураной вытворчасці, кравецтве, шапавальстве і г.д.

На вялікі жаль, мы павінны сёння прызнаць, што ва ўмовах разгортвання навукова-тэхнічнай рэвалюцыі, бурнага росту гарадоў і гарадскога насельніцтва рэспублікі з кожным годам становіцца менш помнікаў матэрыяльнай культуры, знікае іх лексіка, што прыводзіць да аб'яднення этнічнай спецыфікі.

Соку адталага рух

Два гады назад адзін крытык наракаў, што паэты, маўляў, мала пішуць пра перабудову. Праўда, ён згадаў у якасці станоўчага прыкладу вершы П. Панчанкі, С. Грахоўскага і яшчэ таго-сяго. Мо дарэмна прыспешваў крытык паэтаў, бо Перабудова-Адраджэнне — тэма, якая даўно спелілася ў сэрцах мастакоў. Адкрыўце новыя кнігі Р. Барадуліна, В. Зуенка, А. Лойкі, Д. Бічэль-Загітэвай, Я. Міклашэўскага, С. Панізіка — і вы прычытаеце нямала добрых твораў пра нашы перабудовачныя дні, пра сённяшняе гістарычна ўсвядомленае нацыянальнае Адраджэнне, пра ўзакрэсленне чалавечай годнасці ва ўмовах духоўнага разняволення.

Вершы абсалютнай большасці перапісаных паэтаў вызначаюцца грамадзянска-публіцыстычным пафасам, відавочнай палітызацыяй зместу. Сказанае тычыцца і такіх вершаў з но-

вай кнігі М. Кусянкова «Дуброва», як «Тэлефон», «Аўтартрэнінг», «Скачкі ў ваду». Паэт з гневам піша пра ваяўнічых і ціха бессаромных бюракратаў, яго хвалюе, чаму так мала сапраўдных рыцараў перабудовы, якія бескампрамісна змагаюцца з удурлівай бюракратычнай сістэмай. У адным з вершаў паэт, узважаючы цяжар перажытага і тое, што яшчэ чакае нас наперадзе, кажа пра маральную неабходнасць усялюдскага асуджэння жыцця і дзейнасці правядураў — тых, хто пакінуў народу ў спадчыну чашу пакут і слёз. Крыж, узвалена на плечы народа, — расплата за бязмоўную пакоў, слепату, сацыяльнае і духоўнае рабства. Як дэкор і як напамін чуюцца паэтычныя словы:

Яшчэ нам з горнай чашы
піць і піць,
Бо ён пакінуў нам такую чашу.
(«На ўсіх пасадах...»)

Пасля знаёмства з раздзелам «Горкая чаша» асабліва добра відаць шырыню аўтарскага светабачання і светаразумення. М. Кусянкоў успрымае і

асэнсоўвае напружанасць, баявы напал сённяшняга быцця грамадства. Наш рух наперад для паэта ідзе пад знакам Чарнобыля і Афганістана, ад апякаючай праўды Курапат, ад спадчынных крыжоў продкаў... Аўтар кнігі сцвярджае грамадзянскую бескарнасць, духоўную самаахварнасць у імя праўды, жыцця і будучыні нацыі:

Нам толькі б рашыцца, сябры,
За праўду пайсці на Галгофу.
(«Галгофа»).

Спазнаць разняволенасць духу, далучыцца да хады ў пошуку сябе, ісціны жыцця і свету — нялёгка. Спавядальнасць верша «Выціскаю з сябе раба», можа, нават лепш, чымся прамоўніцка-публіцыстычны тон іншых вершаў, даносіць да нас усю складанасць, цяжар духоўнага абнаўлення грамадства, якое дзесяцігоддзямі было заціснута абручамі страху, пакарлівасці, фальшы. Паглыбленае ва ўласнае «я», унутраны роздум — сведчанне натуральнага, жывога сэрцабіцця паэта ў сённяшнім сацыяльна-палітычным асяроддзі:

Выціскаю раба векавога —
Так ён падае сёння ў цане.
Але вельмі ж ва мне яго
многа! —
Божа, скончыцца раб мой
ці не?..

«Горкая чаша» — раздзел, у пультсе якога надзвычай магуча «соку адталага чужага руху» — рух праўды і сумлення перад тварам сённяшняга свету. Вершы «Вецер», «Ад Пампеі ўратавалі нас...», «Балада пра мухамор» пранізвае трагічны матыў чарнобыльскай смерці, якая ўшчыльную падступіла да жыцця чалавека, прыроды, нацыянальнай будучыні. Паэт са скрухай і гаркатой гаворыць пра атручаную родную зямлю, малое яе трагедыю згучанымі фарбамі. Па-ранейшаму захапляцца прывольем Гомельшчыны, абжытасцю роднай зямлі ўжо не прыходзіцца. Паэт вымушае нас з пранізлівымі пачуццямі ступіць на ветраны шлях бяды, на мяжу той распачы і безвыходнасці, якая пралегла пасля Чарнобыля ў сэрцы чалавека. Выбар паміж жыццём і смерцю, што выпаў народу Беларусі, М. Кусянкоў паказвае як нейкую няўдзячную асуджанасць лёсу, як спрадвечную накіраванасць пакуціцкай долі, Гуманістычны подзвіг пажарных Чарнобыля выклікае ў паэта ўдзячнасць, пашану, але адначасова абуджае абвостраны грамадзянскі зрок, сацыяльна-непрымірымую голас супраць дзяржаўных злачынцаў, нядбайства і несправядлівасці:

лы. Так адчуўшы згоду бацькоў, сват заўважыў: «Я сват прысланы, каб быў стол засланы». На поўначы Беларусі дзючына хадзіла вакол стала і прыгаворвала: «Хачу — сначу, хачу — не», на што сват, выставіўшы крыло сваёй світні, казаў: «Сноч, дачушка, на мне». Калі сваты заходзілі ў хату, нявеста хавалася ў камору, на печы або ішла да суседзяў. А калі яе запрашалі выйсці да сватоў, усяляк адневалася. На пытанне, ці пойдзе яна замуж, яна адказвала: «Як бацькі скажуць» або «Калі маўчу, значыць, што хачу». Сват, наліўшы ў чарку гарэльні, выпіваў да нявесты, затым ішоў у чарку грошы, зноў напаяў чарку і падаваў нявесте. Крышачку адпіўшы, яна рэшту вылівала ў свой фарток або пад стол, а грошы забірала. Пасля згоды бацькоў і нявесты сват накрываў талерку хустачкай, ставіў на яе напоўненую чарку і ішоў у камору, дзе знаходзілася нявеста з сяброўкамі. Падышоўшы, тройчы гаварыў: «Добры вечар. Ці любіце нас і тавар наш?», на што сяброўкі адказвалі: «Любім вас і тавар ваш». Сват браў адну з дзючак за руку і вёў у хату і пытаў прысутных: «Ці харош тавар?». Прысутныя адказвалі «Харош, ды не наш». Так сват рабіў двойчы, а за трэцім разам прыводзіў нявесту, на што прысутныя гаварылі: «Тавар харошы і наш».

Вельмі добра, што энцыклапедыя «Этнаграфія Беларусі» забяспечана бібліяграфіяй і алфавітным прадметна-імянным паказальнікам, багата ілюстравана каляровымі і чорна-белымі здымкамі, малюнкамі, чарцяжамі, картамі.

На вялікі жаль, рэдакцыйная калегія не змагла пазбегнуць пэўных недахопаў і недакладнасцей. Па-першае, пакідае жадаць лепшага змест некаторых артыкулаў. Возьмем артыкул «Беларусазнаўства», дзе нават не ўпамінаецца, што беларусазнаўства як навука бярэ свой пачатак яшчэ ў XV стагоддзі. Так, чэшскі вучоны XVI ст. Ф. Беняшоўскі сярэд славянскіх гаворак адзначаў і беларускую. Гэта можна тлумачыць тым, што беларуская мова набыла тады дзяржаўнае значэнне ў Вялікім княстве Літоўскім — адной з буйнейшых дзяржаў Еўропы таго часу, а імяны Ф. Скарыны, С. Буднага, В. Цяпінскага былі добра вядомы ў еўрапейскіх краінах.

Ні ў вызначальным артыкуле «Этнаграфія Беларусі», ні ў матэрыялах «Беларусазнаўства», «Беларусы» і іншых не адзначаецца, што ў мінулым у навуцы выказваліся розныя думкі аб паходжанні беларусаў і часе іх фарміравання як народа. У канцы XVIII ст. С. Пляшчэў лічыў, што беларусы склаліся ў народнасць у выніку змяшання старажытных славян, літоўцаў і

фінаў. А гісторыкі XIX ст. У. Антановіч, М. Каяловіч, М. Кастамараў, М. Пагодзін адносілі існаванне беларусаў ужо да перыяду Кіеўскай Русі. Акадэмік У. Пічэта датаваў складанне беларускай народнасці XIV—XVI стст. Беларускі савецкі гісторык У. Перцаў адзначаў, што беларуская народнасць складвалася ў XIV—XVI стст. на аснове плямён крывічоў, дрыгавічоў і радзімічаў. Што датычыцца пункту гледжання сучаснага савецкага археолага В. Сядова, этналінгвістычныя асаблівасці беларусаў былі вынікам асіміляцыі ўсходнімі славянамі старажытнага балцкага субстрата.

Праўда, у артыкуле «Беларусы» падкрэсліваецца, што працэс рассялення славян на Беларусі суправаджаўся міжэтнічнымі кантактамі з мясцовымі балцкімі плямёнамі, у выніку чаго апошнія ў асноўным былі асіміляваны, а часткова (у заходніх абласцях) склалі змешаныя балта-славянскія групы.

У цэлым матэрыял В. Голубева аб савецкім гісторыку У. Пічэце атрымаўся ёмікім і змястоўным. Але, на жаль, у гэтым артыкуле нават не ўпамінаецца шэраг важных даследаванняў вучонага, прысвечаных і акрамя асаблівых праблемаў этнаграфіі Беларусі. Гаворка ідзе аб работах Пічэты «Утварэнне беларускага народа (Пытанне аб этнагенезе. Прадкі. Фарміраванне беларускай мовы)» (1946), «Гісторыя літоўскай дзяржавы да Люблінскай уніі» (1921), «Склад насельніцтва ў гаспадарскіх дварах і валасцях Заходняй часткі Беларусі ў пераформенную эпоху (пасля аграрнай рэформы Жыгімонта-Аўгуста)» (1923—1925) і іншых.

Адным з недахопаў энцыклапедыі з'яўляецца адсутнасць у ёй артыкулаў аб даследаванні пытанняў этнаграфіі Беларусі ў працах В. Ластоўскага, У. Ігнаціўскага, К. Кернажыцкага, Т. Забэлы, В. Друшчыца, В. Шчарбакова, А. Смоліча, С. Некрашэвіча і другіх беларускіх вучоных, стаўшых ахвярай неабгрунтаваных рэпрэсій у 30-я гады нашага стагоддзя. У біяграфічнай спраўцы У. Цішчанкі аб беларускім савецкім этнографі, фалькларысце, археолагу У. Сербаве гаворыцца, што ў 1918 г. ён скончыў Маскоўскі археолагічны інстытут. На са-

май справе архіўныя даныя, знойдзеныя аўтарам гэтых радкоў, сведчаць, што ў 1917 г. Сербаву скончыў поўны курс Маскоўскага гісторыка-археалагічнага інстытута, а ў 1918 г. абараніў дысертацыю на ступень вучонага археолага-этнографа з узнагародай залатым медалём. У гэтым артыкуле не гаворыцца, што з 1926 г. Сербаву быў прафесарам БДУ.

У нашай рэспубліцы вядома імя гісторыка і этнографа А. Залескага. Ён з'яўляецца аўтарам і сааўтарам многіх навуковых прац па гісторыі і этнаграфіі беларусаў. Можна зразумець, што многія выказванні і погляды А. Залескага не падабаюцца як рэдкалегіі энцыклапедыі «Этнаграфія Беларусі», так і многім з нас. Але гэта не павінна было стаць прычынай адсутнасці ў выданні біяграфічнай даведкі пра аднаго з гісторыкаў-этнографіў БССР.

Гісторык Я. Карнейчык быў аўтарам манаграфіі «Беларуская нацыя» (Мн., 1969), рада даследаванняў, у якіх закраналіся пытанні этнаграфіі Беларусі. З пазіцыі сённяшняга дня мы бачым у яго манаграфіі шэраг недахопаў, але аб'ектыўнасць патрабуе назваць гэтую работу.

Каштоўнасць выдання значна павялічылася б, каб у ёй былі змешчаны артыкулы аб этнаграфічных даследаваннях Якуба Коласа і Максіма Гарэцкага.

Дзіўна, што ў бібліяграфіі энцыклапедыі не названы такія каштоўныя навуковыя работы, як манаграфіі беларускага савецкага гісторыка П. Казлоўскага «Крестьяне Белоруссии во второй половине XVII—XVIII вв» (Мн., 1969), «Магнатское хозяйство Белоруссии во второй половине XVIII в» (Мн., 1974), «Землевладение и землепользование в Белоруссии в XVIII — первой половине XIX в» (Мн., 1982), кніга ўкраінскага гісторыка Д. Пахілевіча «Крестьяне Белоруссии и Литвы во второй половине XVIII в» (Вильнюс, 1966), брашура вядомага беларускага этнографа А. Шлюбскага «Паны і сяляне ў першай палове XIX стагоддзя» (Мн., 1924).

Нягледзячы на ўказаныя недахопы, можна смела сказаць, што энцыклапедыя «Этнаграфія Беларусі» — гэта унікальная кніга пра тое, як жылі і жывуць беларусы.

Эмануіл ЮФЕ,
кандыдат гістарычных навук.

АДРАДЖЭННЕ— СПРАВА АГУЛЬНАЯ

Мацнеюць нашы сувязі з суайчыннікамі, якія па волі лёсу апынуліся за мяжой. Сёння яны маюць магчымасць наведаць Бацькаўшчыну, а мы едзем туды, каб наладзіць кантакты з эміграцыйнай, сумесна прынятай захады для больш поўнага адраджэння нацыянальных традыцый, культуры, літаратуры.

Нядаўна ў Злучаных Штатах Амерыкі пабывалі адзін з лідэраў БНФ У. Хадына, кіраўнік тэатра «Золак» Г. Прыма, паэт С. Панізіні, перакладчык і крытык Л. Казыра і іншыя. Па запрашэнні Нью-Йоркскага ўніверсітэта наведаў ЗША і старшыня мінскага клуба «Спадчына» Анатоль Белы.

Наш карэспандэнт сустрэўся з ім і папрасіў падзяліцца ўражаннямі аб гэтай паездцы, расказаць пра мерапрыемствы, праведзеныя сумесна з амерыканскімі беларусамі і прадстаўнікамі нашай рэспублікі.

А. Белы ля стэндаў сваёй турнага цэнтры «Полацак».

— Мы, — сказаў А. Белы, — прымалі ўдзел у святкаванні 500-годдзя з дня нараджэння нашага вялікага першадрукара і асветніка Францыска Скарыны. Мне было прапанавана арганізаваць выстаўку з твораў графікі, плаката і медальёнага мастацтва, якія ёсць у маёй калекцыі, і расказваць пра жыццё і творчасць Скарыны. Павёз за мяжу 150 работ. Сярод іх творы А. Кашкурэвіча, братаў Басальгаў, Э. Агуноўіча, В. Шарангоўіча, А. Александровіча, У. Васюка, У. Крукоўскага, П. Драчова і іншых. Для выстаўкі нашы сябры выдзелілі памяшканне ў новым палацы Беларускага культурнага цэнтры «Полацак». Гэта ў Кліўлендзе. І 1 верасня суды на свята з'ехалася больш за 500 беларусаў з Канады, Амерыкі, Англіі, Францыі, Германіі і іншых краін. Сабрала іх разам любоў да Беларусі, жаданне даведацца, як і чым жывуць іх суайчыннікі на радзіме, і, вядома ж, жаданне адзначыць юбілей Ф. Скарыны.

Хораша прайшло ўрачыстае адкрыццё свята. Слова пра Скарыну, пра Беларусь сказаў пастаянны прадстаўнік Беларускай ССР пры Арганізацыі Аб'яднаных Нацый Г. Бураўкін. Выступіў У. Хадына. Колькі слоў сказаў і я. Мітрапаліт Мікалай, прадстаўнік Беларускай аўтакефальнай праваслаўнай царквы, правёў набажэнства. Прысутныя з задавальненнем пазнаёміліся з экспанатамі выстаўкі. А вечарам прайшоў своеасаблівы «круглы

стол». У нязмушанай атмасферы ішла гаворка аб нашым сённяшнім жыцці, аб праблемах, звязаных з нашым нацыянальным адраджэннем. Зразумела, не была абмінута і тема Чарнобыля, гэты наш агульны боль. Богаслужэнне было праведзена і ў царкве Жыровіцкай Божай Маці. Там я таксама выступіў. Гаварыў, як мы тут жывём, адказваў на пытанні прысутных.

Прадоўжыліся ўрачыстасці ў культурным цэнтры «Полацак». У часе мерапрыемстваў было зачытана пасланне ад прэзідэнта Злучаных Штатаў Амерыкі Буша. Прагучала ў зале і прывітанне ад Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына», прапанова беларусам-эмігрантам далучыцца да яго. Прысутныя падтрымалі гэтую прапанову і паслалі тэлеграму на адрас устаноўчай канферэнцыі Згуртавання, якая такія крокі праходзіла ў Доме літаратара. А затым адбыўся вялікі святочны канцэрт. Выступалі наш вядомы ансамбль «Жывіца» і Данчых, Лявон Барткевіч і Кліўлендскі хор, сябры Беларускай асацыяцыі студэнтаў з Беластока і самадзейныя артысты з Гайнаўкі.

Гэтым вечарам нашы суайчыннікі сабралі ахвяраванні ў Фонд Чарнобыля — 4 тысячы долараў.

Праведзеныя мерапрыемствы засведчылі, адзначаў у заключэнне А. Белы, што ва ўзаемаадносіннах беларусаў свету наступіў новы этап.

А. ВІШНЕЎСКИ.

Зоркі — за знішчэнне рэк і моў?

Зоркі тым, хто да
Зоркі тым, хто да
палынна-горкай
Да бяды чарнобыльскай
давеў!

Хоць васьмірадкоўе «Дождж» напісана пра чарнобыльскую бяду, але, на маю думку, яно не ўдалося паэту. Наўрад ці гукапіс на «ж» і «дж» перадае шум цёплага летняга дажджу. У апошняй строфе ад рыфмы «сонца і строўцы» узнікае адчуванне пэўнай запраграмаванасці радкоў, таму раптоўна тут і з'яўляюцца словы «яшчэ б казалі», звернутыя немаведка да каго:
Між хмар убачыў сіняву...
Яшчэ б казалі, што не
строўцы
Угору так пагнаў траву...

Шматкроп'е ў радках таксама сведчыць пра «недаведчанасць» верша.

М. Кусянкоў — паэт, які імкнецца намаляваць твар часу ў псіхалагічнай важкасці вобразаў і фарбаў. Паэт добра адчувае і разумее, што людзі, грамадства наша павінны скіроўвацца на шлях жыццесцявардальнага аднаўлення гуманістычных каштоўнасцей, каб чалавечая бяда, смерць, гора выклікалі агульналюдскі боль-трывогу. Голас саміх продкаў кліча нас быць душэўна-чужымі, духоўна-пам'ятлівымі. Ахвяры Афганістана стукаюць у нашу памяць, «блукваюць між намі іх светлыя цені». Памінальны болева-мінорны тон гучыць

у вершы М. Кусянкова «Рэквіем». Лічу, што гэта адзін з выдатных паэтычных твораў у кнізе, які, відавочна, можа набыць адпаведную музычна-песенную афарбоўку. Голас паэта абуджае душу, хвалюе шчырасцю лірычна-грамадзянскага перажывання:

А ці на жалобу накладзена
вета? —
Аплач жа, зямля мая, хлопцаў
аплач.

Пейзажная лірыка М. Кусянкова ўтрымлівае філасофскі змест, адлюстроўвае экалагічныя змены ў сучасным свеце. Ды і назва кнігі «Дуброва» нібы ўвасабляе векавечную існасць прыроды і народа, сімвалізуе магутны дух беларускай нацыянальнай самавітасці і красы. Чытаючы раздзел «На Дняпры шырокім і на Сожы...», пераконваешся, што М. Кусянкоў — мастак-лірык, які мае тонкі прыродазнаўчы дар. Паэт апантаны любоўю да травы і ракі, да зямных фарбаў, ён паўстае ў адухоўленай спеводзі перад характарам. Свет прыроды паэт разглядае ў дэталёвай канкрэтыцы, у шматстайнасці вобразаў і праяў. Прырода для героя М. Кусянкова — пазэія пачуццяў, філасофія быцця, і таму ён, кажучы словамі А. Кушнера, «прарабляе шлях, прайдзены ёю (прырода). — А. Б.), усмоктаючы і ўбіраючы ў сябе гаючы, жыватворны пачатак». У вершах «Абуджэнне», «На ўзлеску», «Марская рака-

віна» і некаторых іншых пультсе хвалюючая эмацыянальна-пачуццёвая энергія, ярка выяўляецца пластыка жывапісання і непаўторны выяўленчы пачатак.

Бо толькі тут маёй душы не
зьябна.
Між дрэў і слоў сваіх і сам
я свой.
Тут не «жабо», тут наша
слова «жабна»
Падскоча з ярнай жабы
лесавой.
(«Лес»).

Есць пэўныя выдаткі і ў пейзажных вершах, і ў творах пра каханне. На мой погляд, можна зрабіць паэту папрок у прамернай апісальнай расцягнутасці вершаў «Лісце кляноў вае...» Зніжае эстэтычную вартасць некаторых вершаў ужыванне паэтам бязважкай, збітай рыфмоўкі тыпу лёс-слёз, душу-пішу, мароз-бяроз, свет-след і інш. У лірычна светлым, прачулым вершы «Трава» сустракаюцца радкі, якія, бадай, можна выкарыстаць для літаратурнай пароды:

Так і летняя краска сіютка
Западе мне глыбока ў душу.
Пра яе — не была б
незабудка —
Вершаванае штосці пішу.

«Дуброва» — доўгачаканая рэч для паэта: ад часу выхаду папярэдняй паэтычнай кніжкі мінула дваццаць год. Прыемна, што М. Кусянкоў прыйшоў да чытача са сталай кнігай паэзіі.
Алесь БЕЛІСКИ.

«Кароткі агляд гісторыі Беларусі»

Беларускім культурным таварыствам «Грунвальд» падрыхтавана да выдання і выдадзена на сродкі таварыства 24-тысячным тыражом кніга П. Рагача «Кароткі агляд гісторыі Беларусі» (выдавецтва «Беларуская школа», Нью-Йорк, 1968 г.). Невысокі кошт — 1 руб. 90 кап., жывая, не скалечаная рэформай беларуская мова і адсутнасць якой-небудзь ідэалогіі на фоне вялікай колькасці гістарычнага матэрыялу — асноўныя вартасці кнігі. Выданне не прэтэндуе на поўнае і дэталёвае вытлумачэнне гістарычных падзей і фактаў і з'яўляецца ка-

ротнім пачатковым курсам вывучэння гісторыі Беларусі для школьнікаў старэйшых класаў і моладзі.

Кніга выдадзена спецыяльна ў дабрачынных мэтах. Пасля аплаты ўсіх выдаткаў сродкі, што засталіся, будуць накіраваны на аказанне дапамогі дзіцячым арганізацыям Эстоніі і для канкрэтнай дапамогі дзецям Беларусі і Расіі, якія пацярпелі ад чарнобыльскай катастрофы.

В. ЧЫЖЫК,
старшыня Беларускага культурнага таварыства «Грунвальд» пры Эстонскім фондзе культуры.

Калі здарылася аварыя на Чарнобыльскай АЭС, людзі, якія ведалі «Біблію», знайшлі ў «Адкры-венні Святога Іона Багаслова» выказанне: «Трэці Анёл пратрубіў, і ўпала з неба вялікая зорка, якая гарэла падобна сваяцільніку, і пала на трэцюю частку рэк і на крыніцы вод. Імя той зоркі — палын; і трэцяя частка вод зрабілася палыном, і многія з людзей памёрлі ад вод, таму, што яны сталі горкія».

Па-ўкраінску палын — чарнобыль. Натуральна, што веруючыя надалі гэтым словам прароцкі сэнс.

А я, помню, падумаў з асуджэннем вышэйшай сілы: «Якая злая зорка». Два з палавінай гадзі пасаў раман, змяніў добрыя два дзесяткі варыянтаў назваў; даць добрую назву заўсёды было нялёгкай задачай. І ўрэшце вярнуўся да свай

даўняй думкі, якая стала назвай: «Злая зорка».

Галоўныя падзеі рамана адбываюцца ў першае паўгоддзе пасля аварыі ў адным з беларускіх раёнаў (у раёне N), што прымыкаюць да станцыі і найбольш пацярпелі ад аварыі. З трыццацікіламетровай зоны, на жаль, у большасці выпадкаў эвакуіравалі ў паўночныя, заходнія сельсаветы сваіх раёнаў. Будавалі там людзям хаты. А пасля прыйшлося высяляць і адтуль. Хто вінаваты ў гэтым! Але былі трагедыі і іншага плана — ад чалавечай жорсткасці, ад нуклідаў у душы забурэлага чыноўніка. Аб гэтым раскажэцца ў раздзеле, які прапаную ўвазе чытачоў «Літаратуры і мастацтва».

Цалкам раман будзе надрукаваны ў часопісе «Полымя».

АУТАР.

Пыльчанка намерваўся выбраць Пустахода старшыней у Высокім Гаі. Малады Дзяніс Карака хоць і рабіў у калгасе ўжо дзесятак гадоў аграномам, галоўным аграномам, і нядрэнным, здаецца, быў спецыялістам, кіраўніком гаспадаркі не цягнуў, такой думкі трымаліся ўсе раённыя службы аграпрама. Не сучаснымі метадамі працаваў малады чалавек. Ад бацькі навучыўся ці не? Бацька яго ў пасляваеннае дзесяцігоддзе быў бригадзірам, заганаў на працу ледзве не бізунам, здаралася, што і рукамі волю даваў. І сын паводзіў уладаром, падабраў пад сябе і сельсавет, і сельпо, і лясніштва, і школу. З калгаснікамі гуляў у дэмакратыю — іншы час. Але вяльможнасць адчувалася і тут; хітравыя выкарыстоўвалі яго слабасці на карысць сабе, а незалежна, свабодалюбівыя людзі канфліктавалі са старшынёй, скардзіліся ў вышэйшыя інстанцыі. Наяўнасць апазіцыі зрабіла Караку падазронным да хваравітасці: у кожным, хто не ліслівіў яму, не кланяўся, бачыў патэнцыяльнага неспрыяцеля, які рана ці позна абавязкова зробіць яму зло. Ад такой падазронасці зрабіўся па-фарысейску зласлівым, на адкрытую барацьбу мала з кім выходзіў, але гада-ці ўмеў зрабіць, часам даволі ўмела, хітра, так што і не прычэпіцца, ён, маўляў, і ведаць нічога не ведае.

Перасяленне Пустаходаўскага калгаса ў іх сельсавет моцна не спадабалася Караку не толькі лішнімі клопатамі. Але не запярэчыш жа — бяда! Прыняў Івана Пустахода і яго калгас, як добрых гасцей. Сам нібыта ў жарт, але не без хітрасці, для правяралкі, прапанаваў:

— Прымай, Іван Іванавіч, калгас, вызвалі ад гэтай ношкі няўдзячнай. Колькі ні працуй — начальству не дагодзіш.

— Што ты, Дзяніс Міхеевіч! У мае гады пасля такой аварыі! Падумаў, што гэта такое! Усё, што нажывалася не гадамі, лічы, стагоддзямі — зямля, сенажаці — усё страціць за адзін дзень... На вайне такога не было! Адзенне, якое было на нас той тыдзень, і тое рэкамендуецца змяніць. Раздзенься і стой гола. Дзякую, што прытулілі людзі добрыя пагарэльцаў без падсмаленых аглобляў. А ты — калгас! Два! Не па кані, брат, воз такі. Не пацягну.

Супакоіў. Але не надоўга. Пыльчанка прымусяў назначыць Пустахода загадчыкам малочнай фермы. І ўся сям'я яго пайшла на ферму — не толькі прафесар даення Ліза, але і Марыя Пятроўна, і Паша, і Віктар — вазіў кармы. За тыдзень-два на ферме адбыліся прыкметныя змены. Галоўнае — рэзка падскочылі надой. У вёсцы загаварылі пра пустаходаўскае чарадзеяства. «Слова знаюць», — заключылі бабулі.

Добры гаспадар павінен быў парадавацца, у раёне націскалі на тых, хто мог даць адносна чыстае малако, папоўніць страты, што дала эвакуацыя амаль трэці гаспадарак. Але Карака не ўмеў радавацца. Як усё людзі яго складу, ён ва ўсім бачыў падкоп пад сваю пасаду, пад сваё становішча. Скептычна хмыкаючы, казаў і сваім і ўпаўнаважаным з раёна, з вобласці, з Мінска (цэлыя дэсанты высаджваліся не толькі ў райцэнтры, але і ў яго, дзе на лясных дарогах не стаялі шыльды «На ўзбочыну не сыходзіць!»). «У лес не хадзіць!»)

— У такі час і мы гналі малако. Травішчы колькі нарасло! Зялёнай масы навалал! Падвозчык свой. Лішняя не пакурыць. Малайчына! — хваліў Пустаходавага зяця — не загадчыка фермы.

Пустаходу зайздросціў Карака даўно, калі яшчэ здзілілі на семінары ў яго калгас. І не адзін ён. «Мульцімільнеру» Целешу не зайздросцілі: яго метады былі відавочныя і для астатніх, грэшных радавых, недасягалныя, як метады Старавойтава, Ралько... Пустаходу, безумоўна, да іх далёка. Але яму зайздросцілі, менавіта таму, што ён — «высокі серадняк», якіх сотні, якія па сутнасці корміць народ. Але Караку раздразняла, што ніякіх асобных метадаў у Пустахода ён не мог пераняць, што сам ён, здавалася яму, працуе лепш, хітравей, з большым прымяненнем рэкамендацый вучоных, а вынікі не тыя. Падазраваў, што немнагаслоўны Іван Іванавіч ад таго, і гаворыць мала, каб скрыць самае істотнае на семінарах. А ўрэшце хіба толькі дурань не бачыць прычыну яго поспеху — дружба з начальствам. Карака ажно зайздросна «каракнуў», калі даведаўся, што Пыльчанка і Пустаход пажанілі дзяцей, парадніліся.

І вось аварыя падкінула яму рабочую сілу, якой ні хапала. Давай, разгортвайся, пакуль зямля чыстая. Але і падкінула прэтэндэнта на яго месца, мала што сам ён адмаўляецца. Пакуль што, можа, і шчыра адмаўляецца. Пакуль што... Не дарэмна зачасціў Пыльчанка і кожны раз, раней, чым заглянуць у праўленне, пашукаць старшыню, заглядае да сваякоў на ферму. Спрабаваў Карака падаслаць сваіх даярак: пра што сваты ганораць паміж сабой? Ды хіба такія вароны здольныя выведць штось, падслухаць сакрэты? Ды і гэтыя зубры два былі б дурнямі, каб ровам на ўсю ферму вылажылі свае патаемныя думкі і планы.

Насярожвала не толькі работа Пустаходаў на ферме. Большасць эвакуіраваных чакалі, калі ім дзяржава пабудуе дамы. У калгасе працавала ПМК ажно са Светлагорска, пачалі будаўніцтва двухсот дамоў. Пачалі... але калі скончаць? Дзіцяці зразумела, што

так нельга распяляцца. Але такія планы надзвычайных камісій, саюзнай, рэспубліканскай, абласной, раённай, па ліквідацыі аварыі. Усе спяшаюцца, верхнія падганяюць ніжніх. Аўрал. Усенародная правая клопатаў аб пацярпелых. Пустаходы ж будуцца самі. І не ў пасёлку, дзе ПМК заклала падмуркі шчытавых дамоў, а пасярод сяла, насупраць калгаснай канторы. Выбраві пустую сядзібу — гаспадары перабраліся ў горад, такіх тут добрыя дзесяткі два, купілі старую хату, што каторы год стаяла з забітымі вокнамі, зашклілі, паднавілі, перабраліся ў яе ўсёй сям'ёй і по-

ПРАМАЯ СУВЯЗЬ

бач, на месцы хлява, узводзяць вялікі рублены дом. І расце ён, як кажуць, не па днях, а па гадзінах. Бо, акрамя двух наёмных цесляроў, што робяць цэлы дзень, па вечарах працуе вялікая талака — дзесятка паўтара людзей.

Карака здзіўляўся: няўжо столькі сваякоў маюць? Ды не ж, калгаснікі робяць, памагаюць. Чужыя людзі. Але не забароніш жа ім.

Грунтоўна Пустаход будзеца. Надоўга. Навечна. Дурнем трэба быць, каб не разумець, на што разлічвае. Сам, можа, і не працяўляў бы такой актыўнасці, ды яўна Пыльчанка падштурхоўвае.

І Карака пачаў употайкі тышкаць ім у колы кіёчкі, пакуль што тоненькія, так, драбязя, але, глядзіш, і вылеціць нейкая спіца ў коле. Найперш прыціснуў Віктара з машынай — каб ніякіх безнадных паездак. Ды Пустаходу светлагорцы пачалі памагаць. Завошта ж? Не за добрыя вочы. Не планы ж аб'ект. «Хабарчык умеє падсунуць», — заключыў Карака.

Пустаходы не толькі будаваліся — думалі пра будучыню, пра востень і зіму, жылі, як належыць сялянам. Урабілі здзірванелую сядзібу. Пасадзілі гародніну, бульбу. Позна. Але вясна цёплая, дажджы прайшлі. Усё расло, як на дражджах.

Бульбу і там, дома, апрацоўвалі па старой методзе: як толькі пачала ўзыходзіць — паскарадзіць драўлянай бараной, выбраць пустазелле, якое расло хутчэй.

Займалася гэтым няўрымсліва Ліза. Як бы больш за ўсё ёй трэба. Плакала па доме ў родным сяле і з апантанасцю будавала новы на чужой сядзібе. І грады яна садзіла і палала ў перапынках паміж даеннем кароў. Маці ашчаджалі — у яе ціск. Ды і бацька хіба што кіраваў хатнімі справамі, адной фермы яму не хапала для дзейнасці, чалавек прызвычаўся для шырокага фронту работ. Віктар на машыне, на трактары, на камбайне мог усё зрабіць, дзень і ноч працаваць, але капаніцу — ці браў у рукі? Ды і на конях хіба вярхом праехаць, лічыў, што ў наш век конь павінен служыць для прыгажосці, для спорту, а не ў хамуце, які націрае яму карац, хадзіць.

Паміма волі Пустахода пры эвакуацыі ўсіх коней калгаса, а там іх было сотня, пагналі на мясакамбінат. Плакаць хацелася старому старшыні.

Тут, у Высокім Гаі, коней засталася нямнога, хоць калгас меў невысокую механізацыю. Коні вясной былі нарасхон, і імі распараджаўся сам Карака. Новыя калгаснікі, прыпякія, як іх назвалі, не адразу сцямілі, што коні ўмацоўвалі ўладу старшыні над людзьмі. Іх гэта здзіўляла. Там, дома, не толькі Пустаход не займаўся конямі, але і ніводзін бригадзір; трэба табе конь — вазьмі ў бухгалтэрыі квіток з сімвалічнай аплатай — ад колькіх капеек да двух рублёў — у залежнасці ад работы, і ідзі да конюха. А тут трэба пакланіцца. Як пасля вайны. Толькі што самагонкі ўдоў не прыносяць. А можа, і прыносяць пад час пасяўной, калі дарагі кожны дзень.

Меўся пастаянны конь пры ферме — для падвозкі і адвозкі дробных грузаў. Але дні два назад Карака крычаў на возчыка, глуханямога хлапчыну, што той робіць «налева». Яўна Пустаходам крычаў, бо бралі яны разы два каня гэтага на будоўлю — жэрдкі з лесу прывозілі, гліну з кар'ера...

Віктар прывёз аднекуль барану з драўлянымі зубамі. Ліза загадзя напярэдадні прынесла ад лесніка, што жыў у вёсцы, хамут, пастромкі, ведала, што збруі на ўсіх коней не хапае.

Пасля ранішняй дойки, калі на траве ляжала яшчэ раса, Ліза пабегла ў праўленне — захапіць старшыню, пакуль не паехаў у брыгады ці ў райцэнтр. Весела далажыла пра ўчарашні надой, ён не проста вырас — падскочыў. Карака, схваўшы рэўнасць да паспехаў сям'і Пустаходавай, пахваліў асабіста яе; такую жанчыну нельга не пахваліць.

— Дзяніс Міхеевіч, бульбу трэба паскарадзіць, конь трэба.

Не, вачэй ён не адвёў, не схаваў, наадварот, глядзеў ва ўпор, але вочы яго звужыліся.

— Няма коней. Няма... сёння, Лізавета Іванаўна. Усіх раздаў.

«Калі? Каму? — хацелася крыкнуць Лізе. — Ды пасуца яны на поплаве за фермай».

Безумоўна, Карака даў бы каня, каб яна папрасіла, як просіць жанчыны, уніжана: «Старшынька, родненькі...».

Але Ліза не магла прасіць. Ей і ў галаву не магло прыйсці, што можна адмовіць у такой дробязі. Ей, адной з лепшых даярак у раёне. Ды што датычыць працы, яна бацьку роднага не прасіла — патрабавала. Многа гадоў яна бачыла павагу, чула пахвалу не ад такіх людзей, як гэты Карака-раскарака. Безумоўна, гэта пецціла яе самалюбства. Маючы характар, яна ўладарыла не толькі ў свай сям'і, але і ў бацькавай — сёстрамі Ірынай і Тамарай кіравала больш рашуча, чым маці... Пра ферму і казачы няма чаго — там яе аўтарытэт быў непакісны не таму, што яна дачка старшыні, не, з-за працы яе і з-за ўмення сябраваць з людзьмі, са сталымі жанчынамі і маладымі дзяўчатамі.

І раптам ёй адмовілі... У чым! Каня яна не зарабі-

ла, не заслужыла!

Абраза, крыўда болей і гневам ударылі ў патыліцу, у сэрца. Ажно зялёныя мухі зараліся ў вачах.

Паўтарэнне просьбы Карака не дачакаўся. Ліза моўчы павярнула, пайшла да дзвярэй.

— Заўтра прыхадзі! — весела паабяцаў ёй услед старшыня.

Па вуліцы яна ішла і не бачыла людзей, якія віталіся з ёй.

Пастромкі да гужоў прывязвала доўга, прысеўшы на барану. Магчыма, яна вагалася, ёй хацелася супакоіцца. Не, не супакоілася. Страшэнная крыўда і абраза душылі яе, гордую, незалежную, можа, і спешчаную ўвагай і любоўю, але сумленную ў галоўным — у працы. Іншая жанчына магла б паплакаць — і ёй стала б лягчэй. Ліза доўгі час плакала хіба ад радасці: ад замілавання дзецьмі, светам, выцірала слёзмі смеху ад Віктаравых п'яных, але бяскрыўдных дзівацтваў. Ад гора, бяды яна ўпершыню рыдала месяц назад, калі пакідала родную хату, ёй ажно блага зрабілася, калі ўпала на калені на ганку. Плакала і тут па начах, успамінаючы былое жыццё. Але маці, бацька, Віктар суцяшалі яе «Ну, чаго ты, дурніца! Што людзям — тое і нам. Дзякуй богу, усё жывыя і здаровыя!».

Расла новая хата, радаваў вока гарод — не горшы, чым у людзей, хоць і позна пасаджаны; — і Ліза весела, завінеў яе смех, загучэў загадна голас у старынькай, але па-пустаходаўску ўгледжанай хаціне.

Нікога не было побач, хто мог бы ласкава ці строга сказаць: «Спыніся, Ліза. Глупства ўсё гэта. Каму ты што дакажаш?»

Сапраўды, што яна хацела даказаць? Таямніца — учыні чалавека ў стрэсавым стане.

Ліза надзела хамут на плечы, гукнула, каб пачулі людзі:

— Но-о, кабыла! — і пацягнула барану.

Рабіла суседка ў гародзе. Спынілася, глядзела, здзіўленая, зацікаўленая, не дапушчы сваім розумам што да чаго, ды і трохі злараднічаючы, бо зайздросціла таму, як хутка гэтыя «эвакураныя» будуцца побач. Пайшла паклікала яшчэ адну суседку:

— Ідзі, паглядзі, суседкачка, на шпітакль. Што аварыяная вытварае.

І трэцяя далучылася да іх. І ніхто не спыняў. Ажно пакуль не выйшла з хаты насупраць дзяўчына з партфелем, вучаніца старэйшага класа.

Пачула галёканне:

— Но-о, кабыла!

Убачыла, што адбываецца на суседнім гародзе і, напэўна, зразумела, ад якой распачы чалавек можа пайсці на такое. Закрычала:

— Людцы! Спыніцеся!

Але бабулі не крануліся. І Ліза не спынілася, а толькі паскорыла хаду, абліваючыся потам, раздраўшы на грудзях кофтакчу.

Тады дзяўчына што ёсць маладога спрыту праз гароды кінула на ферму. Убачыла Марыю Пятроўну пад паветкай — адпачывалі даяркі, памыўшы бітоны.

— Цётка! Там ваша Ліза! Скародзіць!

Выгляд дзяўчыны спалохаў маці, хоць не адразу сцяміла, чаму школьніца такая ўсхваляваная; ведала, што таму Ліза і пайшла раней, каб паскарадзіць бульбу. Нязвычайная для яе работа ці што?

— Сама! — задыхалася дзяўчына, не знаходзячы тлумачэння. — На сабе!

Вось тады Марыя Пятроўна ахнула і апусцілася на

лаўку, бо ўміг увяла, што адбылося, на які пратэст пайшла дачка. І Паша зразумела. І бягом кінулася ў вёску, за ёй — маладыя даяркі.

Калі яны прыбеглі, Ліза лаялася ў разоры пасярод гарода. Старыя суседкі знялі з яе хамут, пайлі вадой і цяпер ужо нарэшце спачувальна дакаралі:

— Во дурная, во дурная! Што надумала! Караку ты хачела даказаць! Ды яго абухом не праб'еш.

Раённая «хуткая», якая прыехала гадзіны праз дзве да бальніцы хворую не давезла. У дарозе канстатавалі смерць. Інфаркт.

Смерць Лізы вельмі балюча ўразіла не толькі бацькоў, сясцёр, але і Уладзіміра Паўлавіча, Вольгу Андрэеўну. Глеб па тэлеграме прыляцеў у той жа дзень падкінулі верталётчыкі. Панаура, са страхам сядзеў у аўтобуснай станцыі, чакаючы Ірыну. Ёй пазваніла Вольга Андрэеўна, але сказала адно:

— Ірыначка, прыязджай, дзіцятка, сёння ж.

— Глеб? — у распачы крыкнула яна.

— Не. Не.

— Мама? — прашаптала баязліва.

— Не, дзіцятка. Не. Не палохайся. Але прыязджай.

У Пыльчанкі-старэйшага дрэйжэйлі рукі, яму ўвесь час хачелася плакаць. Ніводная смерць блізкіх, сяброў не даводзіла да такога стану. Але, акрамя жалобу, гора з'явілася яшчэ адно пачуццё — страх. Страх — што Ліза пачала лік ахвяр катастрофы. Ніякі следчы не звязваў бы яе смерць з аварыяй. Маўляў, вельмі ўскосная сувязь. А для яго прама. Дагэтуль ахвяр не было. Паміралі людзі — старыя, хворыя. У аварыю трапіла машына, загінуў чалавек. І хоць было гэта ў часе эвакуацыі, тую смерць чамусьці не звязваў з аварыяй на станцыі. А Лізу звязваў да таго яшчэ, як даведаўся падрабязнасці. З жахам думаў: хто наступны? Страшная гэта думка. Таму, можа, і плакаць хачелася — не толькі па Лізе, па будучых невядомых ахвярах.

Раней, чым ён сабраўся ў Высокі Гай, прыехаў счарнелы Іван Іванавіч. Абняліся. Паплакалі на плячы адзін у аднаго. Па тэлефоне паведамілі: скарэдзіла бульбу — і памерла. Бацька расказаў, як скарэдзіла. Уладзімір Паўлавіч адразу зразумеў, што адбылося: не даў Карака каня. Уявіў пачуцці выселай, шумнай, ганарыстай Лізы, ён любіў гэтую працаўніцу і за яе працу і за яе слабасці. Некалі, калі пазнаёміўся з ёй, на ферме, паслухаў яе крытыку начальства — пра Пустахода інакш падумаў. І пасябраваў з ім, з сям'ёй яго.

Абурэнне Каракам вырвалася такім крыкам, што ў дзверы заглянула спалоханая сакратарка.

— А ну, паехалі!

— Не трэба, Валодзя, табе ехаць сёння. Беражы, брат, сябе. Ты нам патрэбны. Тут узнікла праблема, якую толькі ты можаш вырашыць. Маша хоча, каб пахавалі дачушку на родных могілках... Не там жа хаваць яе, — Іван Іванавіч закрыў твар далонямі, застагнаў. — Ах, Ліза, Ліза!.. Што ты нарабіла?

Пыльчанка спыніўся пасярод невялікага новага кабінета свайго ўражаны. Натуральнае матчына жаданне. Яго нельга не выканаць. Але і гэтае жаданне — дзе пахаваць чалавека — стала праблемай. Не ўсё так проста, як думаецца Івану. «Толькі ты можаш вырашыць». Служба аховы зоны падпарадкавана МНС рэспублікі. Праўда, ахоўваецца яна так, што марадзёры, напрыклад, лёгка праходзіць і нават праезджаюць на машынах. Ды і выселення ходзяць за набыткам сваім — не спыніў людзей, якія з маленства ведаюць усе ссекі. Калючы дрот парэзаны нізку на кожнай палявой дарозе — тымі, хто ходзіць за сваім, а ў лесе і на балочце — невядома кім. Міліцыі не да гэтага, яна пільная, але спытай у іх, што яны тут ахоўваюць. Калючы дрот? зямлю? паветра? нукліды? Усё так. Але пахавальная працэсія... У зону! Тут пры многаўладдзі, якое ўтварылася ў раёне, пры бюракратыі, якая пры надзвычайным становішчы становіцца непрабуйной, патрабуецца не адно ўзгадненне. Але справа не толькі ў гэтым. Пакутліва разважаў Уладзімір Паўлавіч над іншым. Тры дні назад рэзка падскочыла фонавая радыяцыя*. Чаму? З якой прычыны? У штаб, які ўзначальваў рэспубліканскі кіраўнік, часам паступала інфармацыя са Штаба ліквідацыі ў Чарнобылі. Але значнае павышэнне радыяцыі ніхто не растлумачыў. Больш таго, складвалася ўражанне, што яго хочучы скрыць. Начальнік штаба, напэўна, за сваё запытанне атрымаў па носе, бо, звычайна далікатны, спакойны, узлаваўся на яго, Пыльчанкаву, дамаганні, назваў яго панікёрам і наладзіў рознас службам, якія вялі дазіметрычныя замеры. Але Пыльчанка не столькі верыў сваім службам, колькі верыў ваенным, якія мелі больш дасканалую апаратуру і з якімі ў старшыні меўся добры кантакт, з камандзірам хімпалка пасябраваў.

Дык ці мае ён права падвяргаць дадатковай рызыцы блізкіх людзей? На могілкі паедуць усе Пустаходы і ўсе яго — Вольга, Глеб, Ірына, цяпер Ірыну далучаў да сваіх блізкіх.

Хадзіў па цеснай клетцы, стараўся не сустракацца вачамі з Іванавым позіркам, але адчуваў кожным нервам, як свят глядзіць на яго — з чаканнем, надзеяй. Выказаў яму свае сумненні:

— А трэба рызыкаваць, Іван?

— А дзе ж пахаваць нашу Лізачку, Валодзя? — прапачтаў, а здалося, што закрываў у стражэннай распачы бацькоўскай — і пахаваць няма дзе! — Якая рызыка, Уладзімір Паўлавіч? Глумачыш, як малому... З гэтага боку дроту мы яе не набіраем, радыяцыя гэтай праклятай? А як пярэйдзем за дрот, так і скопім смерцельную дозу? Глупства!

Безумоўна, глупства. Сам ён, Пыльчанка, матляючыся па раёне, нярэдка наведваецца і ў зону, і добра ведае, што з гэтага боку, дзе засталіся жыць людзі, ёсць «малыя зоны» з больш шчыльнай забруджанасцю.

Раніцою адбылося пасяджэнне штаба, на якім ён ледзьве стрымаўся, каб не пакрыць усіх «стратэгаў» шматпавярховым. Даказаў жа яшчэ месяц назад.

што нельга пачынаць будаўніцтва дамоў для адселе-ных у Высокім Гаі, у Лядах, у іншых сёлах свайго раёна. Будаўніцтва спынілі, закупаўшы ў зямлю не адну сотню тысяч. Цяпер само сабой вынікае, што людзей трэба адсяляць за межы раёна. Куды? Зноў будучы вырашаць не толькі без яго, але і не спытаўшыся ў людзей. Які-небудзь Вадалей тыцкпе палцам у карту вобласці: во сюды! І зноў нават не замераюць там радыяцыю. Чорт яе знае, як яна разлятаецца і дзе яна сядзе. Тут пад бокам у станцыі і то стракатасць — розуму недаступная. «Мудры Аляксей» даў яму праборку за падказку людзям з Бабіна — паехаць на Віцебшчыну. Кіпеў: «Не патрыёт ты, Пыльчанка! А свая вобласць з кім застанеца? Без людзей?»

ПМК знялі ў Гаі без Пыльчанкі — па тэлефоне начальства кіруе аператыўна. На яго долю дасталася больш цяжкая задача, яго, асабіста: сказаць Пустаходу, каб спыніў будаўніцтва дома. Лаяў сябе апошнімі словамі, што не толькі не адгаварыў ад будаўніцтва, але не выказаў сумнення ў неабходнасці такой спешкі, нават заахвоціў, памагаў і маральна і матэрыяльна, маючы намер выбраць Івана старшыней калгаса, у якім падвоілася людзей. Перажываў, што мусіць выканаць яшчэ і такую місію. Ажно во як яно павярнулася. Іван прыехаў сам з непамерным горам свайм, з просьбай пахаваць дачку ў родным сяле.

Пра Караку няшчасны бацька не сказаў ні слова. Пыльчанку калаціла, калі пры самых нечаканых паваротах думка набліжалася да віноўніка недарэчнай да п'якучага болю смерці Чалавека, Маці, Працаўніцы.

— Добра, Іван. Зробім усё, як просіць Марыя Пятроўна. Матчына воля — закон.

— І бацькава.

— І бацькава.

Пустаход цяжка падняўся.

— Пайду. А то зойдзеца Маша ад слёз у бальніцы.

— Яна адна там?

— Хіба адну я пакінуў бы не? І Паша. І Віктар. Як унукаў прывезці з лагера? З Нарачы. Бацьку баюся пасылаць.

— А можа, не трэба... дзяцей сюды?

— Не развітаюцца з маці? Не даруюць яны нам...

Пыльчанка на міг акамянеў: што сказаць на гэта?

— Іван! Што ж гэта такое? — закрыў твар рукамі і плечы яго перасмыкнуліся ад кароткага мужчынскага плачу, але тут жа выцер вочы далонямі. — Я пашлю сваю машыну. Не турбуйся. Не бяры на сябе. Яго не прасі ні аб чым! — не мог вымавіць прозвішча Карака, але Пустаход зразумеў, змаўчаў, але яшчэ больш сутуліўся. — Я ўсё закажу... дамавіну, вянкi, машыны...

Старшыня ўрадавай камісіі знаходзіўся ў Мінску, там, у сталіцы, лягчэй вырашаць аварыйныя праблемы, а іх безліч. Тут, у раёне, яго замяшчаў начальнік штаба, кіраўнік абласны, той быў Пыльчанкава калега, якому званіў у дзень аварыі, — Рыгор Хвядосавіч.

Пераканаў Сінякова — дзе хаваць. Пятро зразумеў адразу. Да аварыі ён паказваў свой характар, пасля аварыі цалкам згаджаўся са сваім старшынёй райвыканкома, адмовіўся ад свайго першынства. У такой экстрэмальнай сітуацыі, пры кіраўніцтве ўсіх вышэйшых органаў, яго, першынства ў прыняцці рашэнняў, якім ніхто не вучыў ні ў якой партшколе і якіх дагэтуль ніхто не прымаў, было без патрэбы, толькі папсуеш нервы. Але далёка не ўсе разважалі так, як Сінякоў.

Разам прыйшлі да Рыгора. Той адразу на дыбкі. Безумоўна, ашчэрнуўся на Пыльчанку: яго свят, яго фантазія.

— Ды ты знаеш, чым гэта пахне — такое парушэнне рэжыму?

— Ты позна пачаў думаць аб рэжыме. Дзе вы былі ў першыя дні? Дзіву даюся, чаму ты ўсяго баішся? Нахапаемся тут радыяцыі — і нічога не будзем баяцца. Складзём лапкі...

Рыгор Хвядосавіч ажно падскочыў, адначасова і пацырванеў і пабалеў — карак наліўся, а лоб і нос як абскровіліся. Пыльчанка ўдарыў у балючыя мясціны: сам Рыгор прызнаваў сваю нерашучасць у прыняцці рашэнняў і амаль не таіў свой страх перад радыяцыяй.

— Што ў цябе за ідыёцкая манера ўсіх палохаць! З табой працаваць немагчыма. Цябе людзі пачалі баяцца. Цябе паслухаеш — дык усе мы памром.

— Канешне, памром.

— З такім настроем мы людзей не супакоім.

— А навошта іх супакоіваць? Закаляхвалі мы з табой іх — дай бог, калыханачкі пелі, а будзілі бадзёрымі маршамі. Цяпер не закаляшам. А калі хто закаляшаца — таго не разбудзім.

— Пятро Міхайлавіч! Калі вы не даіце палітычнай ацэнкі такім афарызмам, я буду пісаць...

— Таварышы, таварышы дарогія! — прасіў Сінякоў. — З-за чаго вы? Старыя дружбакі! — пісаць... Рыгор Хвядосавіч! Мала нас вымушае пісаць бяда гэтая?

Пыльчанка наблізіўся да начальніка штаба, загадаў: — А ну, уступі месца!

У таго вочы палезлі на лоб. Але ведаў Пыльчанкава жарты, таму вырашыў і гэты яго бестактоўны выбрык звесці на жарт.

— Табе хочацца заняць месца? Калі ласка, з радасцю ўступі. І ў Гомелі магу ўступіць.

— Які добранькі ты стаў! Пяткі падмазаў? Куды павярнуў хадулі свае? А чуў, што сказаў Вадалей?

— Хто-о?

Сінякоў маргаў Пыльчанку — прасіў: не выдавай голаў мянушак прыдуманых, наклічаш бяду на сваю галаву.

«Баішся, што не толькі на сваю, але і на тваю?» — падумаў Пыльчанка і адказаў Рыгору загадкава: — Хтокала — штокала.

Заняў крэсла, у якім сядзеў пяць гадоў, павярнуўся да тэлефонаў, апаратаў тут прыбавілася: наладзілі прамую ўрадавую сувязь з Мінскам, стаялі палавыя апараты сувязі з вайсковымі часцямі. Крутнуўшы разы чатыры дыск, Пыльчанка адразу набраў старшыню камісіі. Чалавек гэта быў добры, мяккі, але рашучасці і яму бракавала. З'яўляючыся тут, у гэтым кабінете, у прыватных гутарках і на пасяджэннях камісіі, ён больш уважліва, чым да каго іншага, прysłухоўваўся да Пыльчанкі і, як адзначыў Сінякоў, у пэўным еансе

пабойваўся, напэўна, адчуваючы яго перавагу ў самым неабходным для яго становішча, роўнага ваеннаму, — у рашучасці.

Намеснікі старшыні камісіі ставіліся да такой яго увагі да радавога члена раўніва — не любяць чыноўнікі, калі ніжэйшы па рангу лезе наперад і засланы вышэйшых. Але паколькі некаторыя прапановы значылі «вылезці на лінію агню» — трывалі, не абрываўлі, не ставілі ў далні кут: няхай вылазіць, чорт з ім. На фронце такіх любяць. Такой тактыкі ў адносінах да Пыльчанкі трымаўся і Рыгор Хвядосавіч: ён амаль узрадаваўся, што той пазваніў цёска свайму. Вырашаць, святыя Уладзіміры!

Старшыня камісіі выслушаў уважліва, зразумеў бяду сям'і і ў кантэксце народнай бяды адказаў з разважлівай мудрасцю:

— Глядзіце самі. Вам там відней.

— А што гаворыць Масква аб прычыне павышэння радыяцыі?

Кіраўнік з вялікага дома ўздыхнуў у трубку: Масква маўчала.

Пустаходы адмовіліся ад прапановы парторга паставіць труну ў калгасным клубе — Каракава дабрня. Паставілі ў сваім ненакрытым зрубе — у сваёй хаце, на сваёй зямлі, палітай і Лізіным потам, бо ў прапановках паміж дойкамі рабіла яна тут з цеслярамі за двух мужчын.

На лаўках паўз сцены сядзелі сваякі. Многа сваякоў, блізкіх і далёкіх.

Дзень быў хмарны. Імжыў дробны дождж. Над нябожчыцай напалі плёнку. Ненакрытыя галовы тых, хто сядзеў і стаяў, мацью радыеактыўны дождж. А стаяла многа. На вуліцы, у двары. Развітацца з Лізай прыйшлі нават тыя, хто яшчэ і пазнаёміцца з ёй не паспеў, — не толькі гаеўцы, але і з навакольных вёсак.

Пыльчанку крануў такі збор. Ён прайшоў паміж людзей, паслухаў размовы, пачуў, што атмосфера напружана абурэннем — супраць Карака. Папракнуў сябе, што раней рэдка сюды заглядаў і не ведаў, што людзі настроены супраць старшыні не толькі за сваю беднасць.

— Ды хіба ён лічыўся калі з чалавекам? — выгукнуў малады мужчына.

У любы іншы момант ён напэўна выкарыстаў бы такі стыхійны мітынг, каб з трэскам выгнаць Караку. Адчуваў: даволі яго слова — і яно спрацуе, што дэтанатар. Але ж не зробіш гэта на пахаванні.

Панурыўшыся, разам з чарговай групай людзей увайшоў у зруб. Спыніўся ля ўзгалоўя труны. На твары нябожчыцы застыў страх. Вельмі можа быць, што на апошніх уздыхах яна думала пра дзяцей.

Яны сядзелі тут жа, на лаўцы, Лізіны дзеці, — дванаццацігадовы Ваня і сямігадовая Томачка, маленькія мокрыя спалоханыя ітушаняткі, пасінальця, з чырвонымі вачаняткамі. Магчыма, убачыўшы дзеда Валодзю, які ведаў, любіў яго маці, Ванечка заплакаў наўзрыд. Томачка з матчынай сталасцю абняла яго, сушыла губамі яго шчокі, гучна супакойвала:

— Ваня, не плач. Не плач, Ванечка. Не паможаш жа. Не паможаш...

Тады заплакалі дарослыя — усе, хто сядзеў і хто стаяў. Свае і чужыя. І Пыльчанка таксама не вытрымаў — заплакаў толькі што не наўзрыд, але рукавом пінжака выціраў свае слёзы і не саромеўся іх.

— Ах, Ліза, Ліза! Каму ты хачела даказаць? Каму! Чалавек з валасатым сэрцам?

— Валодзя! — дакарыла яго Вольга Андрэеўна.

Ён змоўк.

Дзеці сядзелі паміж Ірынай і Вольгай Андрэеўнай. Ірына з учарашняга вечара, як прыехала, не адступала ад дзяцей, усю бяссонную ноч трымала іх за ручкі, накрывала і цалавала, калі яны ўскрыкнулі і плакалі ў сне. Снілі маму, галубяняткі. Ірына прыскакала да сябе Ваню, як бы жадаючы засланіць ад дажджу, ад сіроцтва, ад радыяцыі — ад усіх бед.

Віктар не мог сядзець, ён стаяў ля праёма далняга акна і ўпотаў, з рукава, курыў, захлапаючыся дымам. Старыя жанчыны асуджалі яго за гэта, падказвалі, каб выйшаў. Але і выйці ён не мог.

Гэтую дзіўную сілу, якая не давала адарвацца ад нябожчыцы, адчуў і Уладзімір Паўлавіч амаль са страхам. Колькі хаваў блізкіх, сяброў — такога не было. Але ў яго з'явіўся іншы клопат. Пра жывых. Пра дзяцей. Менавіта таму — што пра дзяцей, хапіла сілы праціснуцца праз шчыльную групу гаеўцаў і выйці. Вярнуўся з вайсковымі накідкамі. Прайшоў праз сцяну, стаў за плячамі ў жонкі, сказаў:

— Накрыйце дзяцей, — але накрыв сам; пад зялёнымі камуфляжнымі накідкамі дзеці сталі, што грыбкі пад лісточкамі.

Пастаяў зноў з тым жа страшным адчуваннем — не адарваць вачэй ад твару нябожчыцы. Падумаў: калі, як з якой апошняй думкай ён сустрэне свой смяротны міг? Чым для яго скоўчыцца гэтае бравадна смелае праыванне ў забруджаных нуклідамі многіх элементаў палях і лясах? У апошні час, да нядаўняй эпошкі, ён не кожны нават дзень прымаў душ, мяняў адзенне. Не было калі, валіўся ад стомленасці. Сказаў амаль угодас:

— Ірына! Я адашло цябе дадому. З дзецьмі. І з Глебам. Хопіць з вас тых доз, што набралі. А дзецям увогуле...

— Не магу, Уладзімір Паўлавіч. Не магу. Я правяду Лізу.

Да Пыльчанкі павярнулася Марыя Пятроўна, чорная пад чорнай хусцінай, але з сухімі вачамі, у поўнай свядомасці, да яе ўжо колькі разоў падыходзіў брат, старэйшы ў пахавальнай камандзе, і яны падзелавому раіліся.

— Угаварыце яе, Уладзімір Паўлавіч. Угаварыце. Мы са сваёй раныцы вярэдзім... і ўсе нашы... Падумаў пра... — як захлапыла ўнутранымі слязамі, але тут жа пракаўтнула іх: — Пра дзяцей падумаў. Ірыначка! Туды іх нельга браць.

— Не, мы паедзем з мамай! — голасна і сярдзіта сказала маладая.

— Томачка, нельга так, нельга, — прысіннула да сябе грыбок Ірына. — Шэптам кажы.

У любых іншых умовах з падтрымкай сваіці і жонкі ён пераканаў бы нявестку. Ды проста загадаў бы —

(Працяг на стар. 10—11).

ПРА НАШЫ ПОМНІКІ, «своеасаблівае варварства» і «людзей асобага складу»

(Пачатак на стар. 4).

Беларуссю дзяржаве датычаць не толькі палякаў. Я маю на ўвазе лёс савецкіх воінскіх пахаванняў у Польшчы. Да паведамленняў савецкай прэсы аб чарговых знішчэннях у Рэспубліцы Польшча помнікаў савецкім воінам-вызваліцелям (цяпер палякі гавораць аб іх як аб «завольніках») мы ўжо прызвычаліся. (Думаю, што немцы ў аналагічнай сітуацыі «прызвычаліся» не сталі б). Ды вось у «Ізвестыях» за 5 верасня гэтага года была інфармацыя, якая разанула па сэрцы нават тых людзей, што не схільныя драматызаваць палітычную сітуацыю ў Польшчы. Маўляў, час такі, што людзі азобліліся...

«Справа, аднак, — піша карэспандэнт «Известий» Л. Таркоў, — не абмяжоўваецца тым, што знаходзіцца на паверхні. У Кракаве, напрыклад, ёсць намер, так бы мовіць, рыць глыбей. Там мясцовыя ўлады распрацавалі праект не толькі ліквідацыі помнікаў савецкім воінам і іх маршалу І. Коневу, якія выратавалі Кракаў ад немінучага разбурэння, што рыхтавалі яму фашысты, але і пахаванняў нашых афіцэраў у раёне Барбакана ў цэнтры горада. Віцэ-прэзідэнт Кракава Р. Бочан глумачыць такую «прайву своеасаблівага варварства» (выраз дэпутатаў, што выступаюць супраць праекта) «неабходнай умовай для аздаравлення псіхікі польскага народа». Відаць, гаворачы пра аздаравленне хворай псіхікі палякаў, віцэ-прэзідэнт Кракава меў на ўвазе мэтад шокавай тэрапіі. Мне ж падаецца, што большасць палякаў успрыняла факт знішчэння савецкіх воінскіх магіл якраз спакойна. Шок хутчэй давядзецца перажыць тым савецкім грамадзянам, якія яшчэ не пазбавіліся паланіфіцкіх шораў на вачах і нейкіх ілюзій адносна развіцця падзей у Рэспубліцы Польшчы; тым, хто дагэтуль не жадае бачыць уплыву гэтых падзей на сацыяльна-палітычную абстаноўку не толькі ў сумежных з Польшчай рэспубліках СССР, але, бадай, і ў глыбінных раёнах краіны. Думаю, невыпадкава менавіта з Гродзеншчыны, дзе мясцовыя ўлады разыгрываюць супраць БНФ і беларускага Адраджэння «польскую карту», дзе касцёл наступае за бірае ўладу ў КПБ, а «касцельныя палякі» гавораць беларусам: «Убіраіцеся прэч з нашай зямлі», — менавіта адсюль ідуць паведамленні аб ак-

тах вандалізму, аб апаганьванні помнікаў Леніну і савецкім салдатам (глядзі «Звязду» за 10 кастрычніка 1990 г.).

Польская канцэпцыя перагляду манументальнай спадчыны эпохі сацыялізму не падыходзіць Беларусі цалкам. Шмат агульнага з польскім мае і літоўскі падыход да гэтага пытання. Літоўцаў можна ўхваляць за рашучасць і аператыўнасць, з якой яны мяняюць назвы вуліц і адраджаюць помнікі часоў незалежнасці, але радыкалізм на мяжы экстрэмізму ў стаўленні да помнікаў савецкай эпохі не робіць гонару цывілізаваным людзям. Ёсць, на жаль, у гэтай справе ідэалагічная непаспяхоўнасць, а дакладней — двойная бухгалтэрыя. Так, сённяшняе кіраўніцтва Літвы спасылалася на Леніна як на ісціну ў апошняй інстанцыі ў пытаннях незалежнасці Літоўскай Рэспублікі і яе тэрытарыяльных інтарэсаў. Ленінскі дагавор з Літвой (1920 год), у якім маскоўскія бальшавікі прызнаюць Літву (Летува) — у якасці суверэннай дзяржавы і падтрымліваюць яе прэтэнзіі на заходнія землі Беларусі (беларускай думкай наконот гэтага, зразумела, Масква і Коўна не пацкаваліся) — сёння галоўны аргумент Літоўскай Рэспублікі ў перамовах з Цэнтрам. Бо вельмі ж не хочацца разам з аднаўленнем канстытуцыі Літвы 1938 года вяртацца ў дзяржаўныя межы, зацверджаныя гэтай канстытуцыяй, пераносіць сталіцу на старое месца. Разам з тым па ўсёй Літве здымаюцца помнікі Леніну, хоць, здавалася б, хросны бацька Літоўскай Рэспублікі мае права на ўдзячную памяць. Па логіцы: калі спасылалася на аўтарытэт Леніна, дык шануй яго помнікі — ці, калі руйнуеш помнікі і робіш з гэтага народнае свята, не спасылайся на ленынскую спадчыну, на той жа бальшавіцка-літоўскі дагавор.

Крыў Божа, я не збіраюся павучаць літоўцаў, што і як ім рабіць. Я пішу для сваіх, думаючы пра нашу, беларускую, сітуацыю. Бо неўзабаве і нам давядзецца распачаць рэвізію нашай «леныніянны», а крытычна асэнсаваны вопыт суседзяў, мы можам пазбегнуць непатрэбных нам сацыяльных канфліктаў. Чырвоны сцяг, серп-молат, Ленін — гэта прызнанне ва ўсім свеце сімвалу савецкай звышдзяржавы. На Беларусі, дзе многія проста не разумеюць слова «незалежнасць», увогуле не ўяўляюць, як гэта можна без Саюза ССР,

без Масквы, знявага сімвалаў (нават выпадковыя) можа напахоць і без таго знерваваных людзей, можа быць скарыстана ў прапагандысцкіх мэтах «вандэяй».

Для палякаў Ленін — гэта прызнанне іх нованароджанай дзяржавы. А ў якасці падарунка да дня нараджэння Ільіч прапаноўваў Польшчы «мир на ўмовы непрыкосновенности ее границ, хотя эти границы простираются гораздо дальше, чем чисто польское население». (У. І. Ленін. ПЗТ, т. 41, ст. 110). (Як вядома, Расія з Польшчай не мяжуе. Мяжуе Беларусь). Такі ж падарунак ад правды пра пралетарыята мела ў дзень нараджэння і Літоўская Рэспубліка. Літоўцам, згодна з дагаворам 1920 года, бальшавікі дазволілі лічыць сваімі Вільню, Гродна, Ліду...

У нас было нешта іншае. Беларусь для бальшавікоў была аб'ектам палітычнага гандлю дзеля сусветнай рэвалюцыі. І тым не менш — трэба ставіцца да шматлікіх «Ленінаў» як да знакаў часу і вырашаць лёс кожнага помніка асобна, зыходзячы найперш з эстэтычных і культуралагічных крытэрыяў. Большасць ні з гістарычнага, ні з мастацкага боку цікаўнасці не ўяўляюць. Гэткі правінцыйны сапраўдны каланіяльны ампір. Але ж дабротныя, прафесійна зробленыя «Леніны» Анкейчыка, Бембеля, Глебава, Гумілеўскага трэба ўзяць пад ахову дзяржавы разам з руінамі феадальных замкаў і рэшткамі першабытных стойбішч.

Немаля цяжкасці паўстаюць перад архітэктарамі і мастакамі, калі справа дойдзе да перагляду мастацкага аздаблення Дома ўрада. Як захаваць яго ў якасці комплекснага помніка архітэктуры і мастацтва 30-х гадоў і адначасова зрабіць адпавядаючым новаму часу? Помнік Леніну перад будынкам і «БССР-ўскі» герб на фасадзе наўрад ці будуць сававацца з бел-чырвона-белым сцягам (а некалі ён вернецца). Але ж нішчыць той фасадны герб у мірны час, асабліва калі ён перажыў вайну, не гудна. Думаю, што і ён будзе мець права застацца ў якасці памятнай шыльды. А над ім размесціцца, трэба думаць, выява «Пагоні» — старадаўні герб Беларусі.

Інтэр'еры Дома ўрада — іншая справа. Тут без радыкальнай перабудовы не абыйсца. Рэльефы 30-х гадоў і пазнейшая аздаба (бюст Леніна ў зале пасяджэнняў Вярхоўнага Савета і іншае) можа стаць часткай экспазіцыі «Музея афіцэзу». Плошча, якая сёння носіць імя Леніна, яшчэ не мае сваёй дамінанты. Усе яе пабудовы — Дом урада, Чырвоны касцёл, гмах педагагічнага інстытута — толькі фон для галоўнага аб'екта, для якога нібыта спецыяльна пакінута месца ў цэнтры плошчы. Ім мог бы стаць Храм Ахвяраў Чарнобыля ці манумент, скажам, у памяць 25 сакавіка 1918 года. А там, глядзі, дойдзе чарга даць іншую назву Кастрычніцкай плошчы і падумаць, які помнік паставіць перад Палацам Рэспуб-

лікі (чаму б ёй не стаць пляцам Грунвальдскай перамогі?). Не знайсці лепшага месца для пляца Паўстання 1863 года, чым сённяшняя плошча Калініна, і лепшай назвы для галоўнай вуліцы сталіцы Беларусі, чым праспект Францыска Скарыны. Можна атрымацца, што на ўсёй лініі праспекта выпрабаванне часам вытрымлівае толькі адна назва — плошча Перамогі...

У шэрагу краін свету ёсць законы, якія забараняюць даваць вуліцам, плошчам імёны асоб, перш чым гістарычнымі не назаве іх час. Вініна прайсці некалькі дзесяцігоддзяў з дня смерці, і толькі потым імя з'явіцца на шыльдачцы з назвай вуліцы. У нас была іншая практыка. Нямаючы гарадоў былі перайменаваны ў гонар жывых наменклатурных бальшавікоў (Троцк, Сталінград, Калінін) ці адразу пасля іх смерці (Усцінаў, Андронаў, Брэжнеў). Гэта не гаворачы пра вуліцы, плошчы, калгасы, заводы. У гэтым сваёй логіка: усе добра разумелі, што гэтыя «гістарычныя» асобы наўрад ці могуць спадзявацца на ўдзячную памяць, і таму «бясмерце» забяспечвала ім праз гвалт над грамадствам і здзек гісторыі.

У кожным горадзе Беларусі абавязковыя назвы ў імя айцоў-карыфеяў — Леніна-Маркса-Энгельса. Мясцовыя начальнікі, дэманструючы сваю лаяльнасць Маскве, называюць галоўную вуліцу Маскоўскай. У Мінску, напрыклад, у адным канцы горада вуліца Маскоўская, у другім кінатэатр «Масква» (лепшы ў горадзе), у трэцім станцыя метро «Маскоўская». Абавязкова ў цэнтры што-небудзь (плошча, вуліца, праспект) Савецкае, Кастрычніцкае, Камуністычнае, Камсамольскае; абавязкова што-небудзь у гонар «людзей асобага складу» маскоўскага ўзроўня: Дзяржынскага, Калініна, Куйбышава, Луначарскага. Ніжэй, так бы мовіць, ідзе мясцовы каларыт. На Беларусі найперш гэта Мяснікоў (для яго наш край заўжды быў «так званай Беларуссю»), далей Ландэр, Кнорын і іншыя вяртаўнікі інтарэсаў Цэнтра. У іхнім разуменні Беларусь была толькі Заходняя вобласць РСФСР, а ўтварэнне БССР толькі часовай уступкай буржуазнаму Захаду, які не ўхваляў знішчэнне бальшавікамі ў хаўрусе з пілсудчыкамі адроджанай беларускай дзяржавы — Беларускай Народнай Рэспублікі. Праўда, і заступаца за яе не стаў, зрабіўшы стаўку ў стрыманні распаўзання «сусветнай рэвалюцыі», зразумела, не на мірную Беларусь, адзіная мэта якой была — суверэннае існаванне без усялякіх прыблудных апекуноў, а ва ўяўленні Польшчы Пілсудскага. Пройдзе дваццаць год і Польшчу, як няздольную справіцца з задамнем, тэя сілы аддадуць на падкорку новага фаварыта — гітлераўскай Германіі.

Аднак вернемся да нашых помнікаў. Сёння на ўдзячную памяць могуць разлічваць толькі такія беларускія камуністы, як Зміцер Жылуновіч ці Аляксандр Чарвякоў. Дзякуючы та-

кім людзям Беларусь захавала хоць прывід дзяржаўнасці — статус Рэспублікі, а значыць і надзею на тое, што Рэспубліка будзе незалежнай. Дарэчы, іх імёнамі названы далёка не цэнтральныя вуліцы Мінска.

Іншая справа, паслухмяная Цэнтр рэспубліканскага наменклатура і паслухмяная Мінску — абласная і раённая. Быў «правільным» пры жыцці — будзе вуліца твайго імя ў райцэнтры ці ў абласным горадзе. У сталіцы Рэспублікі адна з самых старых вуліц Даўгабродская ўжо колькі гадоў перайменавана ў вуліцу імя В. Казлова. Пэўна, мала хто ведае такі эпізод з яго жыцця. Сваю кнігу «Людзі асобага складу» В. Казлоў прысвяціў кату Беларусі Цанаве. Так і напісаў у прысвячэнні: «Майму дарогаму сябру і саратніку Лаўрэнцію Фамічу Цанаве...» У наступным выданні па зразумелых прычынах тое прысвячэнне было знята, вядома...

Думаю, ёсць патрэба даць аб'ектыўную ацэнку дзейнасці і маральным якасцям не толькі прыгаданых сябрукоў, але і іншых «людзей асобага складу».

Як вядома, Беларусь займае першае месца ў свеце па колькасці ядзерных ракет, радыяактыўным забруджэнні і колькасці помнікаў Леніну на душу насельніцтва і квадратны метр тэрыторыі. Другая па «сацыяльнай значнасці» пасля «леныніян» тэма «манументальнай прапаганды» — Вялікай Айчыннай вайны. У мемарыялах, якія сёння маюць статус афіцыйнай святыні, упарта і прасталінейна праводзіцца ідэя барацьбы і пакутніцтва беларусаў у імя сацыялістычнага выбару і камуністычнай перспектывы. Возьмем абеліск на мінскай плошчы Перамогі. Тут і герб БССР, і ордэн Перамогі, і сцяг з выявай Леніна-Сталіна (праўда, Сталіна пасля ХХ з'езда збілі). Нават у Хатынскім мемарыяле ў тэксце на Вянец памяці (яго, дарэчы, спачатку зрабілі на беларускай мове, а потым нехта вырашыў, што беларусу плакаць па-беларуску — гэта нацыяналізм, таму гэты тэкст і ўсе астатнія прадубліравалі паруску) ёсць словы пра тое, што беларусы паміралі з верай у Савецкую Радзіму. Толькі і было Язэпу Камінскаму, калі ён выносіў з палыма паміраючага сына, што думаць пра Савецкую Радзіму ды бацьку-Сталіна...

Памятаю адкрыццё помніка спаленай вёсцы Літавец на Койданаўшчыне. Памятаю, як абвясцілі: «Ганаровае права адкрыць помнік дзецца...», і пайшоў пералік прозвішчаў мясцовага партыйнага і камсамольскага начальства. І толькі ў самым канцы спіса назвалі трох ці чатырох жыхароў Літаўца, якія цудам засталіся жывымі ў той дзень, калі акупанты палілі іхнія хаты... Ідэя ў субардынацыі перш за ўсё!

Асабліва складаная праблема — што рабіць з афіцыйнымі помнікамі, гвалтам уціснутымі ў асяроддзе ўнікальнай гістарычнай забудовы. Скажам, стандартны танк на пастаментаце побач з Францыскаўскім сабо-

Прамая сувязь

(Пачатак на стар. 8—9).

у яго і права бацькі і права кіраўніка, які лепш, чым хто, ведае сітуацыю. Але не адкрыеш жа дыскусію каля труны, дзе гавораць толькі шэптам. Узлаванасць на неразумную жаночую ўпартасць — адукаваны ж чалавек! — ламагла яму адарвацца ад нябожчыцы, аддагнаць думкі пра смерць, сваю смерць, заняцця жывым, клопатамі не толькі пра незвычайнае пахаванне.

Глеб стаяў на вуліцы. Яму было бага, каля труны рабілася млосна. Уладзімір Паўлавіч не ўгледзеўся ў сынаў стан, загадаў амаль узлавана:

- Забяры Ірыну і дзяцей.
- Забярэш яе!
- Дрэны ты муж.
- А ты, бацька, хочаш, каб з вопытам у два тыдні я быў добрым мужам?

Пыльчанку не спадабалася, што сын намагаецца жартаваць. Жартаўнік з яго ў радасныя хвіліны быў

не лепшы, гэта — не Барыс, якога, бывала, спыніць немагчыма: фантан дасціпных слоў, жартаў, гарэзлівых прыдумаў, амаль заўсёды з перабораў.

На бярвеннях сядзеў, панурыўшыся, Іван Іванавіч. Мокрыя сівыя валасы яго звілі на лоб, закрывалі вочы. Няшчасны бацька не папраўляў іх, не ханцелася яму глядзець на свет белы, на людзей. Ці не таму, што побач стаялі працаўнікі гаспадаркі, якой таксама не стала, якая наўрад ці адновіцца, і глядзелі на яго са спачуваннем і, можа, з надзеяй.

«Не, Іван, на людзей глядзі. Глядзі на людзей! У гэтым — ратунак», — падумаў Пыльчанка.

Трэба пасядзець са сватам, вось такое маўклівае сядзенне побач — лепшае спачуванне. І словы скажаць. Не свату. Яму скажаў. Людзям, якія вымушаны былі пакінуць родныя вёскі, родныя хаты. Бачыць па выглядзе іх, што яны чакаюць ад яго калі не суцяшэння, то спачування. Што сталі бяздомныя. І што страцілі бадай жа ўсім блізкага чалавека. Але не было ў Пыльчанкі такіх слоў. Месяц назад, калі эвакуіраваліся, ён суцяшаў: не надаўга. Бадзёрыў і сам тады яшчэ верыў у гэта. Цяпер не верыць, што надаўга. Дунец сказаў: навечна. Ён тады абурэўся. А цяпер сам схіляецца да такой думкі. Скажаць ім пра гэта? У такі момант? Жах! Бо прыдзецца гаварыць усё. Наўрад гэта яшчэ тайна — што будаўніцтва тут, у Высокім Гаі, спыняецца, і ўсе яны вымушаны будуць ехаць

у чужы далыні раён. Але вось гэтага ён, мужны чалавек, і не мог сказаць. Асобна гэтым людзям, у полі ці на ферме, не каля труны першай ахвяры, можа, і скажаў бы. Івану сказаць не мог. Скажа, напэўна, сёння ж пасля пахавання. Але ў той міг не мог.

Два гады, які кінуты курыць. Зрэдку закурваў — толькі ў добрым настроі, у кампаніі, пасля чаркі. Нехта курыў пад страхом старой хаты, цягнула добрым мірным дымком, і Уладзіміру Паўлавічу няcierпна, да спазмаў у слюнных залозах, захацелася закурываць.

— Хлопцы! Дайце хто закурываць.

Працягнулася дзесятак маладых рук з пачкамі таных цыгарэт і адна, старэчая, маршчыністая, — з зашмалцаваным скураным кісетам.

— Самасад, дзед?

— Свой, Паўлавіч! З зямелькі прыпячкай. Калі вернемся туды, Паўлавіч?

О, ты мудры дзед! Ты знаеш, як прымусяць гаварыць! Але нельга, каб гора на гора. Схіліўся, быццам бы закрываючы паперу для цыгаркі — каб не размокла, сказаў у зямлю, сеючы на яе самасад.

— Вернемся, дзед. Вернемся. Хімчасці паработаюць...

— Ды не работаюць яны ў нас! — бадай абурана запырачыў малады голас. — Крыж на нес паставілі!

— Я табе дам крыж! Я табе дам! — пагразіў яму Пыльчанка і звярнуўся да свата, каб не працягваць

рам і будынкам тэатра і стандартны б'юст маршала Сакалоўскага сярэд будынкаў XVII—XIX стагоддзяў у Гродне відавочна стаць не на сваім месцы, прафануючы ідэю, якую нібыта павінны сцвярджаць. У цэнтры горада, у парку, ёсць сціплы, але даволі густоўны помнік над магіламі загінуўшых пры вызваленні горада. Да яго прывыклі, ён стаў арганічнай часткай вобраза горада. Да танка і маршала прывыкнуць немагчыма. Кожны нармальны чалавек разумее, што аж тры ваенныя помнікі (дадайце сюды чацвёрты — помнік Чапаеву) на такім малым «пятачку» гістарычнай забудовы, як цэнтр Гродна (адзіны на ўсю Беларусь, і таму яшчэ больш каштоўны) — замнога. У той час, як у цэнтры Гродна няма месца Кастусю Каліноўскаму, Францыску Скарыне, Янку Купалу.

Сама сталіца Рэспублікі падае прыклад, як можна вырашаць такія пытанні. У 1972 годзе ў сувязі са стварэннем Купалаўскага мемарыяла ў парку, што носіць імя паэта, адсюль быў перанесены на другое месца б'юст Героя Савецкага Саюза лётчыка Грыцаўца. І ніхто не палічыў гэта за абразу, за знявагу памяці героя. Проста было перагледжана колішняе неразумнае рашэнне гарадскіх улад, якія паставілі ваенны помнік у Купалаўскім парку на вуліцы Купала.

Магчыма, сёй-той з чытачоў, нягледзячы на прыведзеныя мною аргументы, будзе шукаць паралелі паміж рашэннем гарадскіх улад Вільні аб дэмантажы помніка генералу арміі Чарняхоўскаму ў сталіцы Літоўскай Рэспублікі і маімі прапановамі адносна гродзенскага помніка-б'юста маршала Сакалоўскаму і танка-помніка вызваліцелям Гродна. Можна, хто-небудзь запытае мяне ў адну кампанію з тымі, хто анагнавае магілы савецкіх салдат у Польшчы і Балтыі, а цяпер ужо і ў нас, на Гродзеншчыне. Таму ўдакладню сваю пазіцыю.

Помнік Чарняхоўскаму ў Вільні ўпрыгожвае горад — чаго не скажаш пра б'юст Сакалоўскага і помнік-танк у Гродне. Ён знаходзіцца за межамі ўласна гістарычнага ядра Вільні — прыгаданая вышэй помнікі стаіць якраз у самым цэнтры. Помнік Чарняхоўскаму зроблены выдатным савецкім скульптарам Томскім, гарманіруе з асяроддзем, якое фарміравалася ў гэтай частцы Вільні з улікам дамінуючай ролі помніка. Ён ужо неад'емная частка горада. Усяго гэтага нельга сказаць пра гродзенскія аб'екты, выкананыя на ўзроўні дрэннага рамесніцтва і гвалтам уціснутыя ў чужое архітэктурнае асяроддзе.

Акрамя таго, трэба ўлічваць абставіны нараджэння помніка: віленскі помнік, у адрозненне ад гродзенскага, — надмагільны. Генерал арміі Чарняхоўскі быў пахаваны ў Вільні па просьбе ўрада Літоўскай ССР як нацыянальны герой Літвы, як вызваліцель Рэспублікі і «Малой Літвы» (так Літоўцы называюць Усходнюю Літву) ад нямецкіх захопнікаў. Гэтая дэманстрацыя ўдзячнасці Савецкім Узброеным Сілам павінна была, на думку

яе аўтараў, зрабіць добрае ўражанне на Сталіна і паспрыяць таму, каб ён падарыў Літве Кёнігсберг, як гэта ўжо было з Вільняй, Мемелем. З гэтай жа мэтай літоўцы дамагаюцца, каб менавіта іх скульптарам даручылі працу над помнікам героям штурма горада-крэпасці Кёнігсберг. Помнік у Кёнігсбергу разам са сваімі калегамі рабіў вядомы, вельмі паважаны ў Літве майстар Мікенас. Вядома ж, у адпаведнасці са сталінскімі ўяўленнямі аб эстэтыцы. Аднак стараліся дарма. Не даў «бачка народаў» Літве Кёнігсберга: вырашыў, што хопіць з іх даваенных падарункаў. Значыць, цяпер трэба знішчыць помнік генералу Чарняхоўскаму і выкінуць нябожчыка з зямлі? А для абгрунтавання нецывілізаваных паводзін натоўпу запісаць баявога генерала ў сталінска-берыёўскі хаўрус? Маўляў, усе савецкія аднолькавыя: і той, хто закрываў сабою амбразуры нямецкіх дотаў, і той, хто канваіраваў экаў на Калыму?

Гэта зноў жа той аспект літоўскага вопыту, да якога беларусам трэба ставіцца вельмі крытычна. Адна справа — зняць помнікаў у імя гістарычнай справядлівасці, ці перанос помнікаў у іншае, больш адпаведнае ім асяроддзе, зыходзячы з эстэтычных крытэрыяў; другая — помста мёртвым, за якімі, дарэчы, няма ніякай віны. І ўвогуле палітычныя скокі на магілах нічым апраўдаць нельга. З усіх магчымых відаў палітычнай барацьбы гэты — самы горшы.

Цяпер наконт «дружбы народаў», якая, па словах пісьменніка Міхаіла Задорнага, апошнім часам моцна абастрылася, і аб адной з яе праяў — «баявой садружнасці». У свой час савецкімі гісторыкамі дзеля добрых стасункаў СССР і ПНР, КПСС і ПОРП перабольшвалася роля Войска Польскага, сфарміраванага Савецкім Саюзам, у перамозе над гітлераўскай Германіяй. Якое гэта мае дачыненне да нас, да Беларусі? Менавіта на Беларусі, на Магілёўшчыне, у мястэчку Леніна стаіць своеасаблівы помнік фальсіфікацыі гісторыі — «Музей савецка-польскай баявой садружнасці».

Калі ўжо гаварыць пра «савецка-польскую», дык трэба і пра «савецка-латышскую», «савецка-літоўскую», «савецка-азербайджанскую» і іншыя баявыя садружнасці. Сярод палеглых на Вісла ў 1944 годзе цэлыя палкі складаліся з адных беларусаў. Войска Польскае было не адзіным нацыянальным фарміраваннем у складзе Чырвонай Арміі. Тое, што Войска Польскае фармальна лічылася самастойным, нікога не мяняе на справе. Савецкі Саюз яго сфарміраваў, узброіў, даў сваіх афіцэраў, падпарадкаваў Вярхоўнаму камандаванню Чырвонай Арміі.

Уласна кажучы, мемарыял «савецка-польскай баявой садружнасці» прысвечаны так званай бітве пад Леніна. Гледзечы на манументальны будынак музея, можна падумаць, што гэта падзея з таго ж шэрагу, такая ж эпохальная, што і Сталінградская, Курская бітва ці біт-

ва пад Масквою. А то і больш важная, бо ні Валгаград, ні Курск, ні Масква не маюць нічога падобнага на той музейны цуд у Леніна. Але калі рассяець ідэалагічны флёр вакол гэтай падзеі, дык высветліцца, што гэта быў нічым непраметны эпізод Беларускай аператыўнай Чырвонай Арміі. Падобныя у той жа дзень на савецка-германскім фронце былі тысячы. Яго асаблівасць толькі ў тым, што ў гэты дзень на гэтым месцы прыняла хрост вайсковая часць, сфарміраваная пераважна з палкаў (і то яшчэ трэба высветліць, хто былі па нацыянальнасці гэтыя жыхары заходніх абласцей Беларусі і Украіны) — дывізія Касцюшкі. Вось таму тут і стаіць мемарыял не менш маштабны (не скажу каб велічны), чым мемарыял у берлінскім Трэтаў-парку. Але ці мала розных батальёнаў, палкоў, дывізіяў прынялі на Беларусі першы бой? Што ж, па кожным такім выпадку мемарыял ладзіць? Дык за якія ж заслугі дывізіі Касцюшкі асоба пашана? Толькі за тое, што яна ваявала пад польскім сцягам? Мы ўжо звыкліся, што ў нашай краіне лелей быць чалавекам з замежным пашпартам, чым грамадзянінам СССР. Лягчэй жыць. Але ж, аказваецца, чужаземец у СССР (БССР) мае прывілеі і на пасмяротную памяць.

Зыходзячы з прынцыпаў аб'ектыўнасці і гістарычнай справядлівасці, можна паставіць пытанне аб пераглядзе статусу музея ў Леніна. Ён мог бы стаць музеем Вялікай Айчыннай (ці Другой сусветнай) вайны на Магілёўшчыне. А ў ягонай экспазіцыі які-небудзь стэнд мог бы апавядаць і пра дывізію Касцюшкі, пра Войска Польскае. Здаецца, столькі на Беларусі помнікаў, мемарыяльных шыльдаў, памятных знакаў, прысвечаных падзеям Вялікай Айчыннай вайны, а сапраўднай гісторыі Беларусі ў вайне не напісана. Не занатавана ў «манументальным летпісе», дагэтуль не ўшанавана памяць беларусаў, што загінулі на іншых франтах Другой сусветнай вайны, а не толькі на савецка-германскім. Менавіта з жыхароў заходніх абласцей Беларусі былі сфарміраваны «польска» часці, якія ў час высадкі брытанскіх войск у Італію (1944) штурмавалі Монтэ-Касіна. Забыты беларусы — афіцэры Войска Польскага, што сталі ахвярамі сталінскіх катаў у Катвінскім лесе.

Ды і ўвогуле, хто наклапоціцца аб памяці нашых сучаснікаў-беларусаў, што ў розныя часы, далёкія і блізкія, у сусветных войнах і «крэгіянальных канфліктах», загінулі за межамі Беларусі на тэрыторыі іншых дзяржаў? Хто, калі не мы?

Але ж помнікі ім можа паставіць толькі суверэнная Беларусь. Пераацэнка манументальнай спадчыны адыходзячай эпохі — крок да суверэнітэту. І зрабіць гэту справу трэба спакойна, разважліва, як належыць цывілізаваным людзям, без «своеасаблівага варварства», да якога так схільны «людзі асобага складу».

«ЗА АДРАДЖЭННЕ роднай мовы, Беларускай культуры, нацыянальных традыцый паслядоўна змагаецца штотыднёвік «Літаратура і мастацтва». За гэта стойкую пазіцыю і паважуюць яго чытачы.

На сваёй планёрцы супрацоўнікі рэдакцыі раённай газеты «Ленінскі кліч» вырашылі ўсе падпісання на штотыднёвік. Спадзяёмся, што нас падтрымаюць усе, каму дарагія інтарэсы Беларускага народа. У «Ліма» шмат сяброў і будучы з'яўляцца ўсё новыя і новыя. А для тых, хто паследзе нашаму прыкладу, нагадаем, што падпісання на штотыднёвік — 5 рублёў 16 калеек.

Такую інфармацыю змясціла на сваіх старонках наша раённае.

У. ДАЛЕЦКІ,
супрацоўнік рэдакцыі
Крычаўскай раённай газеты
«Ленінскі кліч».

З ВЯЛІКИМ СМУТКАМ прачытаў матэрыял «Беларускаму друку пагражае катастрофа». Цалкам падзяляю думкі рэдакцыі па гэтых праблемах. Трэба неадкладна нешта рабіць, каб Беларускамоўныя выданні выйшлі з жабрацкага становішча. Я пастаянна прыношу «ЛіМ» у нашу настаўніцкую, бо ў кожным нумары газеты ёсць вельмі цікавыя матэрыялы. У наступным годзе з выданнем, што выходзіць у рэспубліцы, у школу будучы ісці пераважна газеты і часопісы на роднай мове. Але гэтага, вядома, недастаткова, таму раблю наступныя захады. Прыпыню членства ў партыі па матывах нягоднасці з палітыкай КПБ у пытаннях Адраджэння Бацькаўшчыны. Вызваленны грашовыя сродкі (а гэта 70 рублёў штогод) аддаю на падтрымку Беларускаму друку. Выпісваю ў гэтую падпісную кампанію 5 экзэмпляраў «ЛіМа» для сваёй сям'і, а таксама для сяброў. Згодзен распаўсюджваць «ЛіМ» у розніцу, а таксама ў межах ТБМ буду весці працу па распаўсюджванні Беларускага друку.

Л. ГАРАВЫ,
дырэктар Вярхоўскай СШ.
Г. п. Гарадок.

ЗАРАЗ ІДЗЕ ПАДПІСКА на газеты і часопісы. Вырашыў я выпісаць сабе на наступны год «Народную газету». Зазірнуў у каталог і убачыў: «Народная газета» (на руском языке). Наколькі я ведаю, на сесіі Вярхоўнага Савета БССР дэпутаты прынялі рашэнне аб выданні яе на Беларускай і рускай мовах (я ўжо не аспрэчваю гэта рашэнне). Чаму ж тады «Саюздрук» прапанаваў яе падпісчыкам толькі на рускай мове, хоць выходзіць яна, дарэчы, на абедзвюх? Не кажу пра новыя мясцовыя выданні, якія цяпер выдаюцца толькі на рускай мове. У Магілёве, напрыклад, з'явіліся «Вестник Могілева», «Днепровская неделя». У «Магілёўскай праўдзе» раз-пораз даюць старонку на рускай мове. «7 дзён» заяўляе, што выданне на роднай мове з'яўляецца стратным. Я асабіста ў гэтым бачу свядомае супраціўленне ўжыванню роднай мовы. Калі ёсць закон, то павінен быць механізм забеспячэння

яго рэалізацыі, кожны павінен несці адказнасць за яго невыкананне. У нас жа атрымліваецца так: Закон аб мовах прынялі, абвясцілі дэкларацыю аб суверэнітэце, але, відаць, толькі для таго, каб фармальна не адставаць ад іншых рэспублік, выглядаць на паперы больш-менш прстойна.

Яшчэ я выпісваю беластоцкую «Ніву». У красавіку гэтага года атрымаў апошні нумар і больш газета да мяне не паступала. Чуў я, што беластоцкім беларусам, якія з цяжкасцю выдаюць сваю газету, наша рэспубліка абяцала дапамагчы з паперай і што хутка газета зноў з'явіцца на Беларусі. Ці не чарговыя гэта абяцанкі?

М. СМОЛЯР,
інжынер-канструктар.
Г. Магілёў.

СПАДЗЯВАУСЯ, што пасля прыняцця Закона аб дзяржаўнасці Беларускай мовы з'явіцца новыя Беларускамоўныя перыядычныя выданні або будучы пераведзены на Беларускамоўную мову некаторыя рускамоўныя. Пра гэта не раз гаварылася ў розных паставах, але, як кажуць, «воз і ныне там». Больш таго, робіцца ўсё наадварот, ліквідуюцца Беларускамоўныя выданні і выдаюцца новыя на рускай мове. Хіба разумна, што «Чырвоная змена» становіцца тыднёвікам? Моладзь тым самым пазбаўляецца штодзённага кантакту з роднай мовай. Затое з'явіўся «Ласкоўны май», нібы не хапала нам толькі гэтага выдання, нібы яно самае патрэбнае. А безліч розных шматтыражак, дадаткаў да абласных газет, рэкламных выданняў? І ўсё на рускай мове. Вось вам і закон!

Спадзяваўся, што новая «Народная газета» будзе, нарэшце, Беларускай газетай. Але ж дзе там! Мы дайшлі да таго, што паставілі на галасаванне мову выдання БЕЛАРУСКАГА парламента! Гэты факт перакрэсліў усе мае спадзяванні: пераканаўся, што цяперашні парламент — не за адраджэнне нацыі.

Усюды гавораць аб правах чалавека, аб суверэнітэце, а я ў сябе на Радзіме не маю права на Беларускамоўную газету на роднай мове. Тыднёвік «7 дзён» заявіў са сваіх старонак, што Беларускамоўнае выданне яго будзе стратным. Але што падмацоўвае гэтае сцвярджэнне? Хіба хоць адзін раз (пробны) ён выйшаў на роднай мове? Дык, можа, варта было б спачатку паспрабаваць, а потым сцвярджаць? Я наогул нечага не разумею. Гаворка ідзе аб выжыванні нацыі (без мовы няма народа), а «7 дзён» лічыць грошы!

Яшчэ горшае становішча з газетамі на Гродзеншчыне, дзе жывуць мае бацькі і шматлікія сваякі. Там выбар такі: «Сельская газета», «Гродзенская праўда» і «Сельская новь» (людзі вымаўляюць — «Сельска ноў») — усё на рускай мове. Дарэчы, «Сельская новь» правяла апытанне, на якой мове ёй выдавацца. Бацькі мае на анкету не адказвалі, аднавіваючы — таксама, але ў размовы на залі: «Мы разумеем па-руску і па-беларуску, і па-польску, хай як хочучы, так і пішучы». Тыпова Беларускае адказ. Дык навошта гуляць у анкету?

П. ЛУБОУСКІ.
Г. Мінск.

размову з усімі, бо адчуваў — не стрымаецца, скажа праўду, а для Пустаходца гэта сапраўды гора на гора.

— Іван, угавары дзяцей, што нельга ім туды. Ірыну угавары, каб ехала з імі дадому... Іван Іванавіч рэзка падняў галаву — так, што рухам гэтым адкінуў з вачэй, з ільба мокрывы валасы. Яго скаланула гэтае дадому. Да якога дому? Да чыёго? Няма ў дзяцей дому! Няма маці! Пыльчанка ў вагах яго прачытаў: пра гэта сват падумаў. І не даў яму адказаць — амаль крыкнуў сыну:

— І ты, Глеб! Да будзь ты мужчынам! Загадай жонцы... Я пайшоў пазваніць...

Адышоўшы, сцяміў: нечакана, у парыве, ён сказаў людзям усю праўду. Нядобра сказаў, не падумаўшы. Пра начальства і без таго гавораць многа ўсялякай небылі, а ён як пацвердзіў адну з псіхалагічных легенд: пра сваіх падумаў, сваіх трымае далей ад гэтай праклятай зоны, а ім, прастанам, абяцае хуткае вяртанне. Неабачліва і неразумна да крыўднага. Якраз ён адзін з тых, хто змагаецца з бяздумнымі аптымістамі, што абяцаюць эвакуіраваным хуткі зварот у родныя сёлы.

На падыходзе да будынка праўлення ўбачыў праз адчыненыя шырокія вокны — у кабінетах замітусіліся людзі. Як хавалі штосьці кагосьці. Ці не Караку? Адчуў страх ад магчымай сустрэчы з ім.

Праўленцы сустрэлі старшыню райвыканкома пач-

ціва і баязліва. Ён ведаў: Карака не ўмеў добра гаспадарыць, але каманду сабе падабраць умеў, на гэта людзі яго тылу маюць асаблівы талент. Бухгалтараў гэтых, планавікоў, аграномаў, заатэхнікаў ён, Пыльчанка, неаднойчы лавіў на прыпісках, дзе ўласнай выгоды яны моцна спаяныя і спетыя. Але пакуль моцна трымаецца патрон. Карака ўмеў трымацца. Самакрытыкавацца ўмеў. За гэта ці невядома за што яго падтрымлівалі. Лаялі і вырочалі. Гэтак, між іншым, рабіў і ён, Пыльчанка. Лісліваць Каракавай каманды сведчыла, што кіраўніка свайго яны ўжо спісалі. І гэта Уладзіміра Паўлавіча абурала таксама. Ён адчуў глыбокую пагарду да іх, мабыць, у жыцці яшчэ не было, каб ён зняважыў адразу цэлую групу, добры тузін людзей. Выявіў гэты тым, што аб справах сельсагаспадарчых, будаўнічых, ні з кім з іх — ні з намеснікам, ні з галоўным аграномам — гаварыць на стаў, хоць меў намер крута пагаварыць. І не спытаў нават: дзе Карака? Поўная пагарда. Пазваніў — і пайшоў, не развітаўшыся.

Ірына, дзеці паехалі, ніхто іх не угаварыў. Скарыўшыся, Уладзімір Паўлавіч уціснуў іх разам са сваяцкай і Вольгай Андрэўнай у сваю машыну.

Варта была папярэджана, але загадзя вароты чамусьці не адчыніла.

Пахавальны картэж спыніўся перад калочым

дротам. І тады збялелая Ірына сказала сваякові:

— Мама, мы паедзем дадому. Паедзем, дзеткі? Яна ўпершыню ўбачыла дрот. Спалохалася? Не. Пра радыяцыю яна ведала больш, чым любы з прысутных. Баязлівая не была. Калі і спалохалася, то за дзяцей — за сірот сестрынных і... за свайго. Дзіўна, што і дзеці, якія так упарціліся, тут, перад дротам, моўчкі згадзіліся паехаць з цёткай у горад. Але развітанне іх з маці скрывяліца бабуляй і дзіям, ды і ўсім астатнім, сэрцы. Такого развітання, можа, не было яшчэ на зямлі — такой невядомасці не толькі таго свету, куды пераселіцца маці, але і гэтага, дзе пачыналі жыццё яны, малыя, дзе ім трэба жыць. Што іх чакае?

Падсаджаная ў кузаў Тома з крыкам упала маці на грудзі:

— Мамачка! Забяры мяне! Я не хачу! Не хачу! Цяпер ужо Ванечка, стоячы ў кузаве ля труны, рыдаючы, прасіў сястру:

— Томачка! Томачка! Ну, не трэба... не трэба так. Плакалі ўсе. Не плакала адна Ірына. Развітаўшыся з сястрой, яна рашуча ссадзіла дзяцей з кузава, запіхнула ў «Волгу».

Пыльчанка махнуў шафёру, і машына крута раз-вярнула.

Паставы адчыніў вароты пахавальнаму картэжу.

□ Нам казалі, што мы — цагліны,
Што сябе мы павінны класці
У будову вялікай краіны,
У падмурак людскога шчасця.
Што казалі, таму і верылі,
Невымернаю вераю мералі
Мы адлегласць да светлай мары,
Той, якую не засцяць хмары.
А каб ворагі нас не краталі,
Вокны мы заштрыхоўвалі кратамі,
Свой палац, што ўздзімаўся дотам,
Спавівалі калючым дротам...
Дзе мы ўсе, не магу разабрацца,
Я, падданы цагельнага брацтва,
Мур спрабую рассунуць рукамі,
Каб дастаць з-за пазухі камень...
Словы трызняцца несвядома:
Што мне гэтак у сэрцы коле?
Гэта судная трэшчына дома
Мне баліць,
Мне смыліць як ніколі.
Ці расказа чырвоная цэгла,
Знітаная кроўю ў сценах,
Колькі нас ахвярна палегла,—
І вядомых, і безыменных.
Мы, народжаныя ў мундзіры,
Гадаванцы казарменных клетак
Што пакінем у спадчыну? Дзіры!
Божа праведны, як жа гэтак?

Уваход і выхад

Учора ўрачыста ўваходзілі,
А сёння таропка выходзяць.
Учора яшчэ верхаводзілі,
А сёння абрыдла, выходзіць?
Куды ж вы гэтак імкліва
З абдымкаў свайго волата,
Што вас калыхаў рупліва,
Дзеці Сярпа і Молата?
Вы ж працавалі заўзята,
Ведайце, не забыта,
Колькі Сярпом вашым жэта,
Молатам вашым лабіта.
Яшчэ падбіваюць нябёсы
Знішчальны рахунак бясконцы,
І вашы маленькія ўзносы
Ёсць у злачыннай скарбонцы...
Таму і гатовы мы міла
Паспагадаць хоць трохі
Нябогам, якіх стаміла
Ноша сумлення эпохі...
Дзень аддзяліўшы ад ночы,
Яны не зракаюцца выгад.
Раз увайшлі ўжо аднойчы,
Знаходзяць, нарэшце, выхад.
Творцам бязбожнай былі

Самаахвярным здаецца
Пакінуць усё, што зрабілі,
Тым, хто яшчэ застаецца.

На рынак

— На рынак!
— А чым гандлююць?
Пампушкамі.
Стужкамі.
Птушкамі.
Пакупнікоў габлююць —
Чырвонцы ляцяць стружкамі!
Да дзівадайных палатак,
Да мандарынавых хатак —
Шматпавярховых скрынак,—
На рынак!
Па пераспелы персік,
Па кавуновыя персі,
Па слодыч красунь-ландрынак —
На рынак!
Брацтва базарнае здзейсніць
Спяшаюцца тлумна сябры:
Інжыр ерэванскі — па дзесяць,
Слуцкая бэра—па тры.
Гандлёвым адданыя хваляю,
Вагаемса, ганім і хвалім,
Хістаемса, калыхаемса,
Мы дыхаем,
Мы задыхаемся...
Суцішцеся, што за бяда вам!
Да гандляра паветра
Змяіцца пругкім удавам
Чарга на паўкіламетра.
Уласнік, спавіты аўчынаю,
Позірк нацэльвае люты:
— Не прадаю за айчынныя...
Валюты —
Глыток валюты!

Шанц твой апошні спрабуем:
Рынуўшы,
Не адрываючы!
Заплюшчыўшы вочы, шыбуем,
Быццам у бездань,
На рынак.

□ Прывід блукаў па Еўропе,
І ад яго з той пары
У абстраляным акапе
Свет адбіваўся стары.
У прывідзе, як у хлебе,
Людзі ратунак знайшлі:
Раю няма на небе —
Створым яго на зямлі!
Усё, што было, бракавалі
Градам удараў ламы,
Касцямі братоў брукавалі
Дарогу ў наступнае мы.
То статкавым гуртам, то строем
Пад барабанны грай
Канвойнымі ці пад канвоем —
У непазбыўны рай.
Мы ў чэргах кіламетровых,
А завадатары зграй
Абцасамі па галовах —
Ціснуць у прывідны рай...
Узвеш ад сумнай вясці
Голасам сціснутых скаб:
— Не даяце пад'есці,
Дайце напіцца хаця б!
Ад цісканіны злачыннай
Хутка — пабачыце вы! —
Асколак Вялікай Айчыннай
Выстраліць з галавы...
Гляджу з-пад рукі: якая
Эра з туману ўстае?

Прывід ужо не блукае,
Прывід ужо растае.

□ Калі Усявышні пакліча,
У неязнай скрусе
Змяню я сваё аблічча —
У птаха ператваруся.
І над туманнай шырай,
Прарваўшы зямную асаду,
Пырхну ў нябесны вырай,
У воблакі белага саду.
Крыламі высі даследую,
Але яшчэ не ведаю,
Што ў мяне,—
Дзюба ці дзюбка,
Хто я,—
Крумкач ці галубка...
Пра хлеб свой надзённы мяркуем,
Не знаючы ў пошку стомы,
Каркаем або буркуем,
Не дбаючы,
Хто мы
І што мы.
Каб мог я акрэсліцца з назваю,
Душы маёй—боскую школу б...
Цэлым жыццём адказваю,
Хто я,—
Крумкач ці голуб.

Зялёная аптэка

Гаі, калі ласка, хваробы свае!
Зёлкі і травы —
Ратоўныя лекі
Прадмесце Траецкае выдае
Знямоглым
Рукамі зялёнай аптэкі.
Зачыш,
З зярняткамі горкімі струк?
Ад рабалеппнай лісціваці лечыць
Тых, хто прад моцным згінаецца ў крук,
Пакораю душы свае нявечыць.
І хай ад спалоху цябе не трасе,
Што зелле пякучае, як атрута.
Выратаванне яно нясе:
Мята — ад пыхі,
Ад зайздрасці — рута!
Калі ж бракуе ў цябе дабрнін,
Калі на душэўную чэртвасць хварэш,
Лыжку настою шыпшыны глыні,
І сам не заўважыш, як падабрэш...
Кліча аптэка:
— Пакуль выдаю,
Прымайце зёлкі мае, як замову
Ад забыцця на матулю сваю,
Ад забыцця на родную мову!
Каб дзеці і саджанцы спорна раслі,
Болі свае і грахі не лічыце,
Дотыкам да бацькоўскай зямлі
Вы іх
Лячыце,
Лячыце,
Лячыце!
Чуеш, зямляча,
Штодзённа заходзь,
Каб уваскрэснуць душою навекі,
Хоць бы на хвілю, хоць мімаходзь
У велічны храм зялёнай аптэкі!

На атрыманне
Дзяржаўнай прэміі БССР
**Ахвярам
сталіншчыны**

Вылучэнне на атрыманне Дзяржаўнай прэміі БССР Восьмай сімфоніі Фёдара Пыталева нават для Саюза кампазітараў справа выключная. Знаёмлюся са спісам прэміраваных твораў беларускіх кампазітараў — лаўрэатаў папярэдніх гадоў. Сярод іх — оперы, араторыі і кантаты, вакальна-сімфанічныя паэмы і песні... Ну, вось, нарэшце, і сімфоніі з хораў.

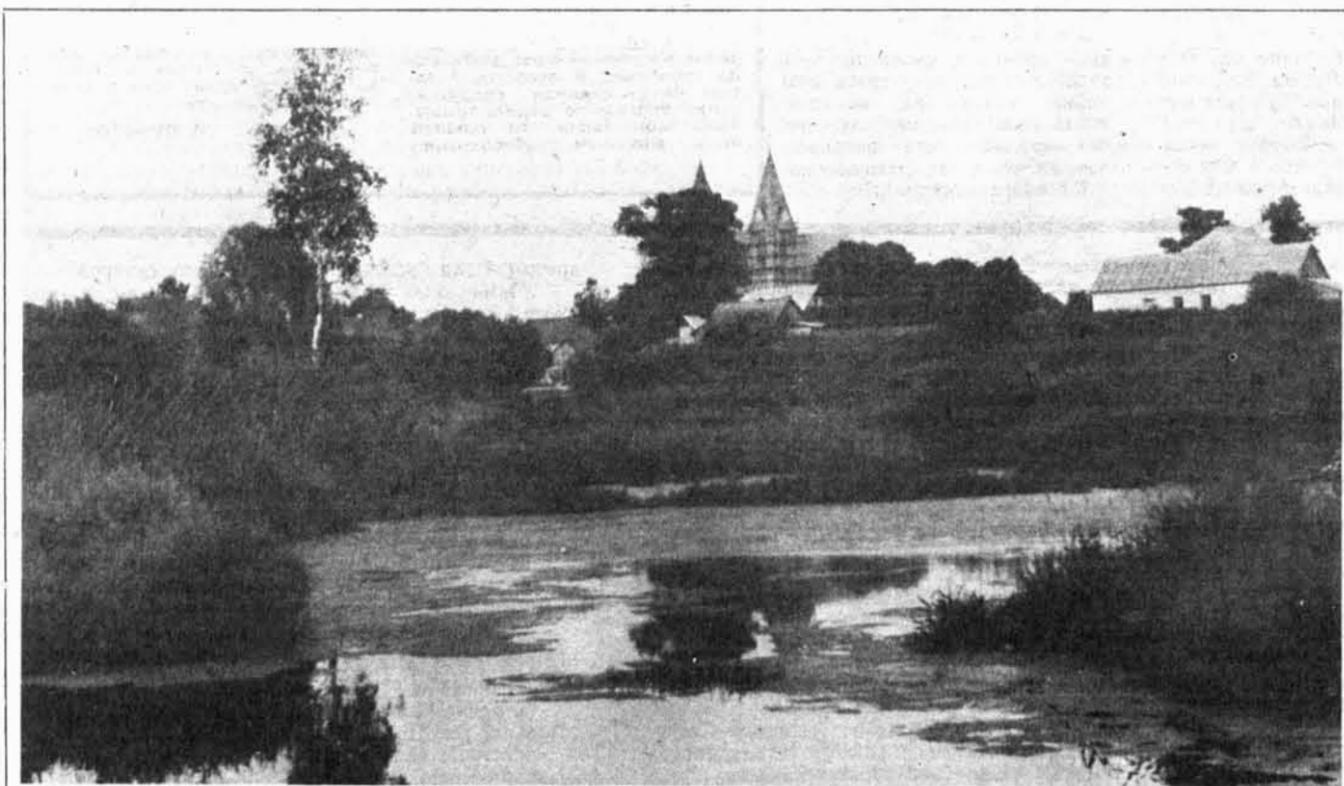
Але ж усе гэтыя творы звязаныя са словам. Такія ўжо завяздзёнка, і гэта нашы бяда і боль, што ў савецкі час да так званай «чыстай музыкі» ідэолагі ад мастацтва ставіліся з вялікім недаверам. Сумную вядомасць набыла пастанова ЦК ВКП(б) 1948 года, дзе сярод іншага выкрываецца антынародная сутнасць «сложных форм инструментальной бес-текстовой музыки». Што гэта? Ці то ваяўнічае бескультур'е, ці то імкненне дыскрэдытаваць жанр, які ў еўрапейскім мастацтве традыцыйна звязваўся з філасофскім зместам, роздумам мастака пра чалавека і навакольны свет? Але так ці інакш паступова ў масавай свядомасці складаліся негатывныя адносіны да жанру. І спатрэбляцца велізарныя намаганні, магчыма, не аднаго пакалення, каб штосьці тут змяніць.

Для Ф. Пыталева сімфонія — натуральная форма выказвання. Восем сімфоній за 20 год — і кожны раз аўтар імкнецца знайсці новы паварот тэмы. Кампазіцыйны гэтых твораў таксама не падобныя адна да адной. Аб'ядноўвае іх трактоўка жанру. Гэта лірыка, дзе галоўнае — не замалёўкі з натурны ці адлюстраванне жыццёвых з'яў, але адносіны да іх мастака, ягонае адчуванне той ці іншай падзеі ў нашай гісторыі. Гэта мы адчулі і слухаючы Сёмую сімфонію Пыталева, якая прагучала ў дні святкавання юбілею Перамогі ў Вялікай Айчыннай вайне. Кампазітар адмаўляецца ад традыцыйнага ўвасаблення ў драматургіі твора глабальных катаклізмаў, сутыкнення варажых сіл. Ён успрымае трагедыю народа праз асабістае гора — смерць маці. Такое адчуванне агульначалавечага як свайго, крэўнага надае твору вялікую эмацыянальную выразнасць. Тое ж у Восьмай сімфоніі. Яна прывесчана памяці ахвяр сталінскіх рэпрэсій. І хаця яе драматургія пазбаўлена канфілікту — уся сімфонія прасякнута адзіным настроем смутку, журбы, — гучанне музыкі вельмі экспрэсіўнае, напружанае, і ў кульмінацыйх дасягае вялікай трагедычнасці.

Ф. Пыталеў, размаўляючы са слухачамі на сучаснай музычнай мове, не адмаўляецца ад агульнавядомых музычных сімвалаў, якія за доўгае гістарычнае развіццё набылі пэўны сэнс і эмацыянальную афарбоўку. Нават неспрактывавае вуха пачуе тут усе атрыбуты жалобнай музыкі — пахавальныя званы, рытм мернага шэсця, сурова-стрыманы харал. Аб'ядноўвае іх, надае спецыфічную нацыянальную афарбоўку галоўная тэма сімфоніі, у якой адразу пазнаецца беларускі народны плач-галашэнне. Тэма абумоўлівае скразное развіццё, драматургію буйной хвалі. Кожная такая хваля заканчваецца кульмінацый, якая гучыць як усплёск распачы. А разам узнікае даволі арыгінальная кампазіцыя, якая сведчыць пра пошукі новых форм, што адпавядалі б менавіта гэтай вобразнай канцэпцыі твора. Яго выразнасць узмацняецца тэмбрава-аркестравымі сродкамі, цікавымі знаходкамі ў гэтай галіне.

Так ужо склалася, што сімфанічныя творы беларускіх кампазітараў, назалежана ад іх мастацкай каштоўнасці, рэдкія госці на канцэртнай эстрадзе. Вось і Восьмая сімфонія Ф. Пыталева, двойчы адгучаўшы ў канцэртах і меўшы пэўны поспех, думаю, не хутка будзе ўзноўлена ў рэпертуары аркестра. Але яе можна пачуць па радыё. Услухайцеся ў гэтую сімфонію, і вы зразумеете, што і сродкамі музычнай выразнасці можна ўзвесці годны помнік ахвярам сталінскіх рэпрэсій.

Радаслава АЛАДАВА.

Ракаў, мястэчка маляўнічае...

Фота Э. ЭЛЬКСІНА.

ЯК БЫЦЬ ДАЛЕЙ?

Адбыўся справядачна-выбарчы сход партыйнай арганізацыі Саюза пісьменнікаў Беларусі. Са справядачай парткома выступіў яго сакратар В. Супрунчук. У абмеркаванні даклада прынялі ўдзел А. Жалызоўскі, Г. Дзмітрый, В. Мыслівец, У. Якутаў, В. Хомчанка, Я. Садоўскі.

Гаварылася аб складанасці і няпэўнасці сітуацыі, у якой апынулася сёння грамадства, аб неабходнасці зрабіць усё магчымае, каб выратаваць беларускую культуру, літаратуру, якая, як сведчаць падзеі апошняга часу, па сутнасці кінула ў пастку рыначнай эканомікі. Прымаецца Закон аб мовах у Беларускай ССР, беларуская мова аб'яўляецца нарэшце дзяржаўнай, апублікаваны праект Закона аб культуры, прыняты як быццам іншыя захады, каб уберачы, развіваць далей здатыкі нацыянальнай культуры. І разам з тым узнікла паргоза над беларускамоўнымі выданнямі, у першую чаргу, над літаратурна-мастацкімі часопісамі і штотыднёвікам «Літаратура і мастацтва». Рынак яшчэ не запрацаваў, ён ужо заяўляе свой дыктат: і тое нявыгадна, і гэта нерентабельна. Як жа ў такім разе быць з выданнем мастацкай, крэатыўнай літаратуры, твораў для дзяцей і юна-

цтва? Ускладняецца і работа Бюро прапаганды мастацкай літаратуры СП БССР.

Пытанні, пытанні... Іх на сходзе гучала шмат. Не заўсёды знаходзіліся на іх адказы. Што ж, не такі час, каб рабіць нешта з наску, бяздумна прымаць аднагалосна тое ці іншае рашэнне. Зрэшты, глядзячы якое рашэнне. На сходзе аднагалосна была прынята рэзалюцыя ў падтрымку ліста беларускіх пісьменнікаў на адрас ЦК Кампартыі Беларусі, у якім выказвалася трывога за становішча, у якім апынулася сёння беларуская літаратура, культура, кнігавыдавецкая дзейнасць.

На сходзе выступіў загадчык ідэалагічнага аддзела ЦК КПБ А. Русеўскі.

Выбраны новы склад партыйнага камітэта: Яўген Каршук (сакратар), Валянціна Аколава, Генрых Далідовіч, Сяргей Законнікаў, Васіль Зуёнак, Аляксандр Марціновіч, Павел Місько, Леанід Прокша, Браніслаў Спрычан, Анатоль Суляянаў, Віктар Супрунчук, Іван Чыгрынаў, Аляксандр Шабалін.

Выбраны дэлегаты на VII раённую і XXX гарадскую партыйныя канферэнцыі.

Чарговы нумар «Нашага слова»

Сёмы раз прыйшоў да чытача бюлетэнь Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны «Наша слова». На першай старонцы выява Васіля Цяпінскага — так адзначана 450-годдзе з дня нараджэння беларускага пісьменніка, перакладчыка на родную мову «Евангелля», вялікага асветніка і гуманіста. Журналістка Р. Гамзюк звярнулася да некаторых дэпутатаў Вярхоўнага Савета БССР з пытаннем: «Як вы ставіцеся да праблемаў мовы ды нацыяналь-

най культуры ў Рэспубліцы?»

Пад назвай «Наша слова» у парламенце змешчаны адказы. Друкуюцца ўрывак з паэмы М. Ароўкі «Судны дзень Скарыны», верш Г. Тумаша «Белая поле Францішка Скарыны», артыкулы В. Рагойшы «Покліч Бацькаўшчыны», П. Біча «Каб закон запрацаваў», І. Германовіча «Анатоль Багдановіч», развагі С. Дубаўца «Мова», чытацкія лісты, шэраг іншых матэрыялаў.

Смукат Украіны — смукат Беларусі

На шматпакутнай украінскай зямлі з'явіўся помнік, які нагадвае аб тым генацыдзе, што напаткаў братні народ у гады сталінізму. Інакш, чым генацыдам, прытым мэтанакіраваным і прадуманым, не назавеш страшны голад, які ў пачатку трыцятых гадоў звёў у магілу мільёны людзей.

Курган, што закладзены каля старадаўняга Мгарскага Праабражэнскага манастыра, увенчаны 15-метровым крыжам. На ім надпіс: «Голадомор. 1932—1933».

На адкрыцці гэтага кургана людскога смутку выступіў, сярод іншых, і старшыня праўлення Беларускага фонду куль-

туры І. Чыгрынаў. Ён, у прыватнасці, зазначыў, што вялікая бяда спасцігла некалі Украіну. Гэты голад быў справай рук буйных і злых сцэнарыстаў і рэжысёраў. Цяпер, як і ў тыя цяжкія часы, беларусы разам з украінцамі. Мы ўшаноўваем памяць загінуўшых і праклінаем катаў.

Так, агульнае ў нас гора. Гэта падкрэслена і ў звароце Патрыярха Маскоўскага і ўсяе Русі Алексія II, зачытанае на памінальным малебне: «Сёння плача аб дзеячых сваіх, як старадаўняя Рахіль, Украіна-Маці... Смуктуюць разам з ёй і Расія, і Беларусь, і іншыя сёстры-рэспублікі, якія адчулі ў свой час цяжар разбурэння і голаду».

НАШ КАР.

ДАУНІ знаёмы газетчык, што сядзеў побач, убачыўшы, што я нешта занатоўваю ў бланкот, крапіў за плячо: «Будзеш пісаць пра з'езд, абавязкова адзнач, што сакратар ЦК па ідэалогіі Пачэннікаў нават не палічыў патрэбным сюды прыйсці». «Вы па ім засумавалі?» — пацікавіўся я. «Ды не, — крыху смеўся сусед, — але ж дзіўна, толькі ўчора, здаецца, яны там, на версе, называлі нас, журналістаў, «падручнымі», «прываднымі пасамі» партыі»...

Хто яго ведае, чаму нашы ідэалагічныя прапаведнікі рашылі гэты раз не выступаць перад яшчэ нядаўна паслухмянай пішчай паствай. Зрэшты, што ім было сказаць прадстаўнікам больш як трохтысячнай арміі журналістаў рэспублікі? Заклікаць быць адданымі дыскрэдытаваным догмам? Ці, аддаючы даніну сённяшнім зменам у грамадстве, гаварыць пра свабоду слова, думкі, дэпартацыю рэдакцый?

Гэты журналісцкі з'езд — другі ў маім жыцці. Першым быў... першы ўстаноўчы з'езд, які адбыўся ў канцы пяцідзясятых гадоў. З таго часу шляхі нашы з саюзам амаль не перасякаліся. Але я не схільны быў скардзіцца на гэтую ўзаемную абьякаваць. Праўда, з майго боку яна тлумачылася досыць празірачна — я не бачыў у саюзе свайго прафесійнага абаронцу, і потым не было на маёй памяці ніводнага выпадку, калі б саюз падтрымаў нейкае вострае выступленне газеты, абароніў яе ад гневу і помсты тых, хто мае ўладу. Як скажа на з'ездзе адзін з дэлегатаў, Саюз журналістаў на працягу многіх гадоў быў інструментам ідэалагічнага аддзела ЦК КПБ. Менавіта адтуль зыходзіў няпісаны «закон», згодна з якім кожны чарговы галоўны рэдактар партыйнай «Звязды» аўтаматычна займаў пасаду старшыні праўлення саюза.

Але подых часу ўварваўся і сюды, на з'езд. І. Макаловіч, які апошнія гады ўзначальваў Саюз журналістаў (таксама былы галоўны рэдактар «Звязды»), ужо не робіць доўгага даклада, у якім па традыцыі, перад журналісцкім корпусам ставяцца надзвычайныя задачы ў адпаведнасці з апошнімі рашэннямі партыі, а абмяжоўваецца пятаццаціхвіліна ўступнага слова, дзе мо ўпершыню гучаць такія выразы, як «Мы не будзем больш «прываднымі пасамі» партыі», «мы — друк, чацвёртая ўлада ў рэспубліцы»...

На жаль, «ўлада» гэтая носіць пакуль што чыста ўяўны характар. Асабіста я не вельмі веру ў тое, што, прынамсі, партыйная ўлада адмовіцца і ад

ЦІ ТРываюць «ПРывадныя Пасы»?

Нататкі дэлегата VIII з'езда Саюза журналістаў БССР

свайго дыктату ў друку. Хіба што будзе рабіць гэта больш завуаліравана. У гэтым плане маю ўвагу прыцягнула выступленне У. Бацкалевіча, супрацоўніка «Політычнага собеседніка» — выдання, якое ці не з самага пачатку заваявала адыдзную славу. Прамоўца з першых слоў аддзяліў сябе ад палітыкі, якую праводзяць, як ён сказаў, «тры самыя высока-аплачваемыя супрацоўнікі часопіса». Адзначыў ён і такую цікавую дэталю. Выслушаўшы на апошнім пісьменніцкім з'ездзе рэзалюцыю, якая выкрывала кансерватыўную, недэмакратычную пазіцыю «Політычнага собеседніка», сакратары ЦК КПБ А. Камай і В. Пачэннікаў, якія там прысутнічалі, аніводным словам не выказалі сваіх адносін да гэтай рэзалюцыі. Прайшло некалькі дзён, і на партыйным сходзе часопіса прадстаўнік ідэалагічнага аддзела ЦК адзначае, што лінію яго яны ўхваляюць і наогул «Політыцескія собеседнікі» вельмі падабаецца «самому Яўрэму Яўсеевічу».

Што ж датычыцца абласных і раённых газет, дык тут і камуфляж ніякага не патрабуецца: пад загалоўкамі ў іх абзначаюцца, што яны з'яўляюцца органам партыйных камітэтаў. Ну, а там, дзе рэдактары праяўляюць характар, самастойнасць, з ім і не цырымоняцца, як гэта было, напрыклад, на расказе аднаго з прамоўцаў, у Слаўгарадзе, дзе рэдактар «за непаслухмянаства» звольніў з работы. Нямаючы непрымальнай прайшоў перажыць рэдактару Малаўскай раённай газеты У. Захарэвічу, які пасмеў канфілітаваць з райкамом партыі.

Шмат гаварылася на з'ездзе аб сацыяльнай неабароненасці журналістаў — нізкія заробкі, дрэнныя ўмовы працы, дрэнная забяспечанасць жыллем і г. д. Як адзначалі прамоўцы, друк наш не падтрыманы да пераходу рэспублікі на рыначныя адносіны. Мала хто ўяўляе сабе, як апацель у жорсткіх умовах рынку, калі трэба лічыць кожную капейчыну пры набыванні паперы, паліграфічнага абсталявання, той жа друкарскай фарбы і г. д. «Трэба навучыцца самім зарабляць грошы», — сказаў старшыня асацыяцыі жур-

налістаў-ветэранаў «АЖУР» А. Аўрамчанка. Мяркуючы па ягоных словах, справы асацыяцыі ў поўным ажурі. Наладжаны выпуск некалькіх камерцыйных выданняў, якія даюць неаблігі прыбытак — хапае і на дапамогу ветэранам, на вытворчыя патрэбы, і г. д.

На журналісцкім форуме ўзнікла пытанне аб стварэнні свайго прафсаюза. Многія прамоўцы выказалі слушную, на мой погляд, думку аб выхадзе з прафсаюза работнікаў культуры, пад сцягам якога газетчыкі «змагаліся» дагэтуль. Выступаўшы ў спрэчках прадстаўніца БРК «культурага» прафсаюза палыхала журналістаў рознымі непрымальнасцямі, якія іх напаткаюць, калі яны скасуюць той «шлюб». Слухаў яе і не мог не падумаць, што імпрэ прафсаюзнага боса, відаць, тлумачыцца не клопатам аб журналісцкай браці, а нейкімі сваімі «ўнутранымі» меркаваннямі. Так гэта было ці інакш, але з'езд вырашыў пачакаць са стварэннем свайго прафесійнага саюза.

Вялася на з'ездзе і гаворка аб наданні саюзу самастойнасці. Але, у адрозненне ад грузінскіх і ўкраінскіх калег, было вырашана не аддзяляцца арганізацыйна і ідэяна ад Саюза журналістаў ССР. Праўда, выказвалася пажаданне, каб тая шэсць працэнтаў агульнага ганарару журналістаў Беларусі, якія дагэтуль забірала саюзнае праўленне ў Журфонд ССР (а гэта — сотні тысяч рублёў), пакідаць у рэспубліцы.

Доўга была дыскусія аб новым Статуте Саюза журналістаў БССР, які з папраўкамі быў большасцю галасоў прыняты.

З'езд прыняў рэзалюцыю, у якой, прынамсі, ёсць зварот да Савета Міністраў БССР аб фінансавай дапамозе беларускамоўным выданням рэспублікі.

З'езд абраў раду і старшыню праўлення Саюза журналістаў БССР. Ім стаў намеснік рэдактара часопіса «Крыніца» Л. Екель.

М. ЗАМСКІ.

НАША ТРывога НАРАСТАЕ З КОЖНЫМ ДНЁМ

(Пачатак на стар. 4).

Паважаныя таварышы! Калі мы перавядзем культуру цалкам на рэжым камерцыі, мы даб'ём, даканаем і тыя рэшткі духоўнасці, маральнасці, якія ў нашым грамадстве яшчэ засталіся, на якіх яно яшчэ трымаецца. Фактаў, якія сведчаць, што можа чакаць нашу асвету і культуру ва ўмовах пераходу да рыначных адносін, калі дзяржава не паверыць, што наша магучая партыя раптам так збядне, што рашыла эканоміць і напярэць свае фінансавыя справы за кошт беларускай мовы, яе выцягнення з ужытку ў партыйных выданнях. Значыць, прычыны ці матывы іншыя. Проста вялікія патрыёты рэспублікі выкарыстоўваюць магчымасць, каб асла-

бую чаргу гэта б'е па беларускіх выданнях, якія апынуцца літаральна ў катастрофічным становішчы. Нават партыйныя выданні, спасылаючыся на новыя эканамічна-фінансавыя ўмовы, тыя выданні, што 50, 60 а то і 70 гадоў выходзілі на беларускай мове, пачынаюць пераходзіць на двухмоўе, аб'яўляюць сябе руска-беларускімі. Дарэчы, дазвольце не паверыць, што наша магучая партыя раптам так збядне, што рашыла эканоміць і напярэць свае фінансавыя справы за кошт беларускай мовы, яе выцягнення з ужытку ў партыйных выданнях. Значыць, прычыны ці матывы іншыя. Проста вялікія патрыёты рэспублікі выкарыстоўваюць магчымасць, каб асла-

біць працэс нацыянальнага адраджэння Беларусі, яе мовы і культуры. І гэта, заўважце, тады, калі Вярхоўны Савет аб'явіў Дэкларацыю аб суверэнітэце Беларусі, калі прыняты Закон аб дзяржаўным статусе беларускай мовы і Савет Міністраў зацвердзіў Дзяржаўную праграму ажыццяўлення Закона аб мовах у БССР. Я прашу прабачэння за, можа быць, залішне рэзкае словы, але мне асабіста бачыцца ў гэтым нешта вельмі непрыгожае, як бы чыніцца нейкае адступніцтва, нейкая здрада, адным словам, нешта з гэтага роду, паўтараю, вельмі непрыгожае. Што ж чакаць ад гаспадарнікаў, калі тэрэтыкі, ідэалагі ідуць на такое? Сёння я атрымаў ліст трох рэдактараў беларускіх часопісаў — «Польмя», «Нёман» і «Беларусь». Гэта трагічны дакумент, таварышы, гэта суцэльны боль і крык, але гэта і прысуд дзяржаве, грамадству, якія так не клопоцяцца пра будучыню нацыі, такія абьякавы да лёсу нацыянальнай культуры. Выснова аўтараў пісьма: мы не можам глядзець

на культуру вачыма недальнабачных фінансістаў. Рэдакцыйныя калектывы гэтых часопісаў пад пагрозай распаду. Часопісы могуць перастаць існаваць, зусім рэальна перспектыва на самы бліжэйшы час.

Хачу закончыць тым, з чаго пачаў. Калі дзяржава не стварае ўмоў для развіцця інтэлекту нацыі, гэта, выбачайце, не мудрая дзяржава, яна асуджана на заняпад.

І зусім на заканчэнне — аб некаторых прапановах, якія з гэтай трыбуны прагучалі.

Давайце, таварышы, спакойна і больш разважліва рашаць пытанні, дзеля чаго мы тут сабраліся. Калі мы прыёмем некаторыя зробленыя прапановы, у сэнсе — калі мы іх прыёмем сёння, мы рэзка наблізім хаос і толькі. Што значыць, напрыклад, сёння прымуціць урад рэспублікі пайсці ў адстаўку? Хіба ў нас дастаткова падстаў, каб выказаць яму недавер? Хіба мы за два з палавінай месяца, як зацвердзілі яго, перакана-

ліся ўжо ў гэтым? Што значыць сёння ці заўтра, ці нават паслязаўтра аб'явіць у рэспубліцы новыя выбары? Хоць трохі рэальна мы ўяўляем гэта ці не? Народ пойдзе на гэта ці не? Ці ён зойдзе ў поўны адчай і распач ад нашай бездапаможнасці і ад таго, што не ведае, што ж рабіць і як быць? І пачнецца нечуваны хаос. Няўжо мы ўсе не здолеем паразумецца, з'яднаць усё лепшае, разумнае, плённае, што направа ўсімі намі? Ці помнім мы, што рынку — такога, пра які гаворым, — у нас яшчэ няма? Што мы толькі ўступаем у паласу пераходу да рыначных адносін? Гэты пераход не будзе марш-кідок. Жыццё будзе падказваць новыя рашэнні, а Вярхоўны Савет павінен будзе заканадаўча рэгуляваць. Таму яшчэ і яшчэ раз я заклікаю ўсіх вас, вельмі паважаныя таварышы, да ўзгодненай, разумнай працы, верачы, што ўсе мы ўсведамляем адказнасць перад народам, і ўсе мы хочам зрабіць так, каб нашым людзям стала лепш.

13 кастрычніка 1990 г.

Палессе Пятра Мысліўца

Не адразу стаў Мыслівец жы-
вапісцам. У школе асабліва
здольнасці ў малюванні не вы-
лучаўся. У дзесятым класе ўз-
нікла раптам дзіўнае захаплен-
не: пачаў капіраваць карціны
Шышкіна, Левітана, Саўрасава...
Потым былі бяскрайнія прасторы
казахскіх стэпаў, а затым,
калі пайшоў у армію, — таям-
нічых усходняй тайга і веліч-
ных сопкі Сіхатэ-Аліня. Менаві-
та ў тыя гады, лічыць Мыслі-
вец, штосьці збудзілася ў яго
душы. Але канчаткова сіла мас-
тацтва запаланіла яго, калі стаў
працаваць шафёрам у сваім
родным Драгічыне. У адзін з да-
лёніх рэйсаў звярнуў Пятро ўва-
гу на іскрысты вадапад ля шлю-
за на Беларуска-Польскай лі-
ніі ўзводзілі, фарбы і... паспра-
баваў нешта перанесці на па-
перу. Так нарадзілася першая
пейзажная работа «Ля старога
шлюза».

З таго часу ў свой рэйс Мы-
слівец браў эцюднікі і фарбы.
Эцюдаў з'яўлялася ўсё больш і
больш, карцін таксама. Узнікла
жаданне падвучыцца. Паступіў
у Маскоўскі народны ўніверсі-
тэт мастацтваў імя Крупскай на
завочны факультэт жывапісу і
графікі. Вучоў захапіла. Стара-
нна выконваў усё заданні вы-
кладчыкаў, атрымліваў станоў-
чыя ацэнкі.

У 1972 годзе, калі ўрачыста
адзначалася 850-годдзе Пінска,
юбілею была прысвечана выста-
ўка творчасці самадзейных
мастакоў Палесся. Сярод яе экс-
панатаў аматары жывапісу
ўпершыню заўважылі і адзна-
чылі пейзажныя работы Пятра
Мысліўца.

Пазней прымаў удзел ва Усе-
саюзнай выстаўцы «Слава пра-
цы», у выстаўцы народнай твор-
часці ўмельцаў Брэстчыны ў
Польшчы. Адыбілі і персаналь-
ныя выстаўкі. Вось і нядаўна
драгічынцы зноў сустрэліся з
работамі П. Мысліўца: у выста-
вочнай зале РДК экспанавалася
50 яго эцюдаў і карцін. Больш-
шасць з іх павывала на розных
абласных і рэспубліканскіх вы-
стаўках і прынесла мастаку вя-
домасць. Гэта «Родныя прасторы»,
«Вечар на Ясельдзе», «Жы-
та», «Апошні хутар», «Рэха
даўніны», «Бабіна лета», «Зіма
меляратары», «Балоты адступі-
лі»...

Стварэнне кожнай работы —
гэта цэлая гісторыя. Вось, на-
прыклад, адкуль ён узяў сюжэт
для карціны «Балоты адступі-
лі». Непадалёку ад Іванова на
землях калгаса «Бальшавік»
меляратарам давялося вывар-
чваць невялікі ўчастак лесу,
які перашираўся работамі. На
адной сасне яны убачылі бус-
лянку з вывадам. Падчыстую
выварчваюшы ўсе дрэвы, людзі
пакінулі толькі адну гэту сасну.
Многія гады сюды прыляталі
буслы, выводзілі дзяцей і зноў
адляталі. Стаяла на асушаных
балотах адна сасна, і вакол на-
касілася жыта. Сасна з буслян-
каю ў жытнёвым моры — сім-
вал неперажываных сіл прыроды.

Сядзім з Пятром Мысліўцом
у яго майстарні, вядзем размо-
ву пра карціны і эцюды, напі-
саныя апошнім часам. Не магу
адарваць вачэй ад барвова-лі-
вовага заходу восенняга сонца
на апошняй рабоце мастака.
Любуюся гульнёй святла і цен-
няў на кантрастнай палатне
«Хмары над возерам Белым»...

Пётр Сцяпанавіч марыць ства-
рыць вялікі цыкл работ, прыс-
вечаных жамчужнаму Палессю —
азёрам. Напісана ўжо некалькі
такіх карцін.

Есць у мастака моцная пры-
вязанасць да тых мясцін палес-
скага краю, якія нібыта самі
расказваюць пра сябе. Ён хоча
адлюстраваць, увякавіць
найбольш прыкметныя змены ў
жыцці палешукоў. Яго прываб-
ліваюць кантрасты нашага часу
— металічныя апоры электрапе-
радач і саламяныя стрэхі пакіну-
тых старых хат, колкія стрэлы
экскаватараў і спаконвечныя
стагі на асірацелых узлесках...

— Міне яшчэ дзесятак гадоў
— можа знікнуць уся гэтая пры-
гажосць — разважае Мыслівец.
— Застаюцца ў нашай абсцуба-
най памяці толькі апоры элект-
раперадач ды гмахі сямнажных
вежаў, а ў далечыні — роўныя
стужкі мелярацыйных кана-
лаў. А вось гэтыя карціны за-
хаваюць для нашчадкаў аблічча
нашага часу, будуць выклікаць
пачуццё любові і павагі да спад-
чыны, гісторыі свайго краю.

М. ТРАФІМЧУК.

г. Драгічыні.

ПРА гэтага чалавека я мог
бы расказаць даўно, бо
ў беларускай літаратуры
свайго часу ён быў фігураю не
зусім звычайнаю. Пачаць хоць
бы з самога прозвішча: Функ
Аляксандр Эрастаніч. Міжволі
падумаеш, што гэта немец. А
калі так, то здагадкі пойдуць і
далей: што ён дваранін і мае
дваранскі тытул барона. Не
важна, што гэта будзе толькі
здагадка, бо яны вельмі падоб-
ныя на праўду, у іх няма ніякіх
супярэчнасцяў. І што будзе па-

трэбная мне: пра нашу Бела-
рус і пра яе літаратуру. Галоў-
нае — пра старажытную: Сы-
мона Буднага, Васіля Цяпінска-
га, нават пра майго земляка
Альгерда Абуховіча, пра якіх я,
сознаюся, да таго часу нават не
чуў. Я прыехаў у Мінск, каб
вучыцца ва ўніверсітэце, і ця-
пер з жахам і сорамам адчуў,
які я невуқ.

З гэтакім настроем я вярнуў-

лёг на разасланы на падлозе
адзевак.

Потым ён часта аставаўся ў
мяне начаваць. І кожны раз
хапала ў нас гаворкі бадай што
давідна. Мяне вельмі цікавіла,
як ён і што піша, але гэтай га-
воркі ён не любіў. Сказаў толь-
кі, што для нашай суполкі напі-
саў аповесць. З вайны. І заве-
ца яна «Варта на Рэйне».

На гэты ж раз, лежачы на ка-
жуху, ён сказаў, што ў яго ба-
ліць душа: ён даўно не бачыў-

знайствам можна растлума-
чыць, што яны пастараліся
моўчкі не заўважаць далёкага
калегу. Мне да гэтага часу ня-
добра, калі пра тое ўспамінаю.
Дык вось — на здымку тым
шэсць чалавек: Шукайла з гос-
цем пасярэдзіне, і чацвёрта літ-
камунаўцаў, што нагадзіліся на
сустрэчу. Што Удзяку Акіта чу-
жаземец — адразу відно не
толькі па адзенні, а і з твару.
Але і Гародня выглядае не зусі-
м сваім. І акуратная прычоска
на правы бок, і высокі адкрыты

Старонкі ўспамінаў

Ян СКРЫГАН

Той час, альбо Алесь Гародня

праўдзе дзіўна, дык гэта яго
чалавечая сутнасць. Тут колькі
хочаш нечаканасцяў: што ён
просты, даступны, адукаваны.
Выхаваны. Што знаецца з гіс-
торыяй, з літаратураю, у тым
ліку з беларускаю. А яшчэ
больш: што сам па-беларуску і
піша.

Да ўсяго гэтага мне прыемна
было памятаць, што ў гады мае
маладосці ўсюды прадавалася
сама прыдатная на любы, на-
ват вытанчаны абутак паста
(тады мы гаварылі вакса), і на
вечку бляшанай, круглай, пляс-
катай скрынкі тлустымі літара-
мі было выдрукавана кароткае
слова: «Функ». Гэтая ніхітрая
акалічнасць і цяпер прыдавала
нашаму знаёмству як бы ней-
кую даўнасць.

Калі, дзе і як мы пазнаемілі-
ся, не памятаю. У памяці ён ас-
таўся адразу як ужо добра
знаёмы. Найнячай як гэта было
на кватэры ў Паўлюка Шукай-
лы, нашага дбайцы і арганіза-
тара «Беларускай літаратурна-
мастацкай камуны». Шукайла
жыў, як тады здавалася, на да-
лёкай, можна сказаць, ужо за-
гараднай Чырваназорнай вулі-
цы, у новым, толькі што пастаў-
леным драўляным доме — гас-
падар здаў яго кватаранту на
абжытак. У доме была яшчэ
толькі такая мэбля: драўляны
ложак, абедны стол і два крэ-
слы. Калі мы, літкамунаўцы, збі-
раліся на свае рэдкалегіі, то
расціралі на падлозе свае світ-
кі, кажухі ці плашчы, лажыліся
наўкруга, у галовах клалі чыю-
небудзь папку, каб на ёй можна
было раскладаць рукапісы, і
пачыталі абмяркоўваць. Толькі
адзін Шукайла, як гаспадар і
наш кіраўнік, сядзеў за сталом
на крэсле. І вось аднаго разу па-
явіўся сярод нас новы чалавек.
Ён быў нават сярод арганізата-
раў суполкі, але на якую часіну
адлучваўся ў Маскву. Ён такса-
ма сядзеў на крэсле з другога
боку стала. Гэта і быў Алесь
Гародня, масквіч. І мяне гэта,
папраўдзе сказаўшы, здзівіла:
чаму ён не ў нашым гурце? Ня-
добра падумалася пра яго.

Аднак жа, калі разыходзіліся,
само сабою сталася, што мы
пайшлі разам: ні то ён мяне
праводзіў, ні то я яго. І не заў-
важылі, як прайшлі ўсю дарогу
ад Чырваназорнай вуліцы да
пасажырскага вакзала за гавор-
каю. Нават яшчэ каля вакзала
пашпацыравалі сюды-туды. І
гаворка наша была вельмі па-

ся дадому, дзівячыся, што ж за
чалавек гэты немец, гэты барон,
як я яго ахрысціў, каторы гэтак
ведае і нашу гісторыю, і нашу
літаратуру? І каторы сам піша
па-беларуску?

Неўзабаве мы зноў былі на
рэдкалегіі. І зноў з Гароднем
пайшлі разам. І, вядома, зноў
доўга сноўдалі каля вакзала. Я
не ведаў, дзе і як жыць ён, але
падумаў, што ў такі позні час
ісці яму дадому аднаму не над-
та прыветна, і сказаў, што, мо-
жа, мы пераначавалі б у мяне?
Ён лёгка згадзіўся.

Я жыў за вакзалам, у Пя-
нерскім завулку, наймаючы ў
пажылой жанчыны Мар'і Жакэ-
віч невялікі пакойчык. Мы пе-
райшлі вузкі, доўгі пешаходны
мост над чыгуначнымі пуцямі,
каля школы павярнулі направа,
крутнулі ў кароценькі мой заву-
лак, і былі дома.

У пакойчыку маім месцілася
толькі чорная цыратавая кана-
па, у галавах да сцяны прылі-
паў самаробны стэлаж з кніга-
мі, а пры акне ў двор стаяў не-
вялічкі столік, якога хапала,
каб пры рабоце можна было па-
ставіць на ім локці.

Збіраючыся спаць, я намерыў-
ся зняць спінку з канапы, каб
яна стала хоць трохі шырай.
Але Гародня запырчыў. Сказаў,
што ні на чым мяккім ён спаць
не можа, яму трэба толькі роў-
ная і цвёрдая пасцель. А таму
ён ляжа на падлозе.

Я тут жа сабраў увесь свой
адзевак: паліто, розныя копча-
кі, доўгі, яшчэ з дому ўзяты ка-
жух, у якім з гонарам хадзіў па
Мінску, не баючыся ніякіх ма-
розаў. У галавах пад кажух мы
паклалі некалькі няцвёрдых
кніг, накрывлі іх навалкаю. Вый-
шла не так і блага. Калі ж са-
браліся класціся спаць, я ўба-
чыў новае дзіва. Пад верхняю
белаю кашуляю, якую насіў ён
з чорным бантам, аказаўся
цвёрды гіпсавы гарсэт, зашнураваны
белым шнурком. Я няў-
цямна глядзеў, як Гародня раз-
вязаў верхні вузлік і пачаў рас-
шнуроваць гэты белы панцыр
зверху ўніз. І паставіў яго на
падлозе. Я не ведаў, што мне
рабіць — распытваць у яго пра
гэта ці маўчаць? Я разумеў,
што гэта калецтва спіннага
хрыбта. След, можа, вайны, а,
можа, якая хвароба? Зноў тай-
на? Але распытваць не стаў. Не
такі гэта выпадак, каб пра яго
лёгка было гаварыць. І мне тут
жа стала горка, што там, у
Шукайлы, нядобра пра яго па-
думаў, калі ён разам з намі не

ся з каханая жанчынаю. Гэта
была новая мне навіна. Яна
жыве ў Маскве. Зваць яе Вера
Яўграфіна Сіроткіна. Але ім
нельга пажаніцца, бо яны ў ней-
кай вельмі блізкай роднасці. І
яму конча трэба з'ездзіць. Мо-
жа, і я з ім праехаў бы? Вядо-
ма, я згадзіўся?

У Маскве Гародня адразу
знік. Я пасяліўся ў Беларускай
гасцініцы на Цвярскай вуліцы і
дзён тры прыходзіў туды толькі
начавач. У Маскве я быў пер-
шы раз, усё мне было навінаю.
І магазін Елісеява, падобны на
святочны кірмаш, і Санны базар,
дзе я не бачыў ніякага сена, і
Серпухоўскі рынак з пачварна
няўклюдным, тупым будынкам
пасярэдзіне пляцу. І Пушкінскі
музей дасціпных мастацтваў з
белаю, рамантычна маладою
фігураю Давіда з прашчаю ў
паднятай руцэ пры самым ува-
ходзе; і Храм Хрыста-Збаўцы —
дзе, ляжачы па крутых прыступ-
ках у яго сценах, я падмаўся
пад самае скляпенне і любаваўся
адтуль і на Маскву-рэчку, і
на яе масты, і на далёкія сму-
жыстыя наваколлі; і Трацякоў-
ская галерэя, дзе цуды ў вобра-
зах Івана Грознага, што з вар-
яцкімі вачамі забівае свайго
сына і абнімае яго галаву; і
разудалы Сцяпан Разін; і кня-
зеўна Мышкіна; і Запарожскія
казакі; і каляровая мяцеліца ў
карцінах Малявіна, і душнае
ўзрушэнне ў карцінах Ге.— Бог
ведае, колькі неспакою ў душы
прыносіў я з сабою ў гасцініцу,
не могучы заснуць да самага
рання. А хіба можна было спа-
койна праісці на Краснай пло-
шчы каля помніка Мініну і Па-
жарскаму, ці каля Лобнага мес-
ца, пазней адціснутых на край
плошчы? А колькі гадзін праба-
віў я, ходзячы па кірмашах
старых кніг, што раскладаліся
на століках ці проста на бруку
бойкіх вуліц!

Вярнуўся дадому я з вялікім
смуткам: як многа мне яшчэ
трэба бачыць, ведаць і знаць.
А Гародня, прыехаўшы, можа,
праз тыдзень, як мог супакой-
ваў: усё тваё яшчэ наперадзе. Я
рады быў хоць гэтак супакой-
ванню.

Дарэчы, хочацца мне даць
хоць беглы, ці хоць прыблізны
вобраз Гародні. Памога мне
гэта зрабіць фотаздымак, зме-
шчаны ў другім нумары «Роск-
віту». На здымку тым шэсць ча-
лавец: Шукайла з госцем, япон-
скім пісьменнікам Удзяку Акі-
там, які рабіў падарожжа па
СССР і заехаў у Мінск і наша
суполка запрасіла яго да сябе ў
госці. (Хочацца зрабіць папрок
старэйшым суполкам таго часу
— «Польмію», «Узвышшу» і
«Маладыяку». Толькі правільнай
фанабэрыяй і хутаранскім

лоб, і роўны класічны нос, і на-
ват акуратна падстрыжаная не-
вялікая бародка — усё як бы
наша. Але вочы, пад інтэлігент-
ным пенснэ чутачку больш як
трэба прыкрытыя павалокаю,
жывуць нейкім нетутэйшым не-
спакоем. І губы. Таксама з ней-
кім нетутэйшым скепсісам. Не
ведаеш, што яны зараз скажуць.
І да ўсяго гэтага ў левай руцэ
люлька з кароткім, не гнутым,
цыбуком. Вам здаецца, што яна
чакае, каб яе закурцілі.

Але гэтага ўсяго для партрэ-
та мала. Трэба бачыць Гародню
ў хадзе. Мода таго часу патра-
бавала, каб мужчынскі пінжак
быў шчыгульны, а штаны вуз-
кія, асабліва кнізу, і каб санты-
метраў на пяць, а можа, нават і
больш, не датыкаліся да туф-
ляў. Каб відны былі каляровыя
шкарпэткі. Гародня быў сярэд-
няга, а можа, трохі большага
росту. І калі ён шпарка ішоў, а
вы глядзелі на яго збоку, у вас
перад вачыма мільгаў зялены
колер шарпэтэак. Цыбатыя ногі
ў каленях не паспявалі як след
разгінацца, і міжволі напрошва-
лася падабенства, што гэтак хо-
дзяць буслы па балочце. Вельмі
хочацца, каб з гэтага ніхто не
пасмяяўся, бо я ўпэўнены, што
такая хада дыктавалася Гарод-
ню яго гіпсавым гарсэтам. Асця-
рогаю.

Вярнуўшыся з Масквы, Га-
родня як бы памаладзёў. Ён па-
чаў многа пісаць. Мне хочацца,
каб і чытаць гэтых успамінаў
хоць чутачку зірнуў на тое, як
пісаў Алесь Гародня. З «Варты
на Рэйне»:

«...Бжжжж...— пралятае

бжала-куля.

...Бум! Бум!.. Бум!..— рвуцца

снарады.

Недзе збоку тарахціць

кулямёт.

Уперадзе, далёка, каля неба-
схілу, сцелецца па зямлі дым.—

Завеса.

На францішканскай,—на трэ-
цім паверсе, у пакойчыку, любя
свеціць пад чырвоным каптуром
электрычная настольная лямп-
ка.

Альфрэд Кляйн — загорнуты
ў коўдру, сядзіць у сваім крэ-
сле... Ля яго, на падлозе —
Грэтхен. Галаву схіліла яму на
калені, і так весела блішчаць і
смяюцца — у працягу чатырох
гадоў заплаканыя вочкі...

А ён — здароваю леваю ру-
кою лашчыць любя беласавы-
тыя валасы, і прыгаворвае:

— Нішто, любая... Што было, — тое не вернецца... Мы з табою яшчэ ўбачым неба ў рубінах...»

Вядома, цяпер гэтак не пішучь. Вельмі выразны на манеры пісьма ляжыць свой час. Але ўсё ж і ў ім, здаецца, ёсць нейкая кволая і наіўная мілата.

Паўлюк Шукайла пераехаў на новую кватэру, блізка каля вакзала. Нам стала куды лягчэй збірацца ў яго. Часцей пачалі бываць і прыхільнікі Літкамунны — і мінчане, і перыферынікі — з Горы-Горыцкай сельскагаспадарчай акадэміі — Алесь Вечар, Прыбытоўскі, Юрка Гаўрук, Аркадзь Куляшоў і Юрка Лявонны прыглядзілі да нас з асаблівым цікаўствам, з нейкаю зычліваю насцярогаю. Часцей забягаў і Гародня, баллазе гэта было па дарозе да мяне.

Аднаго разу Гародню спатрэбілася зайсці ў аптэку. Добраю славаю карысталася аптэка, што была перад Домам урада. Мы туды і рушылі.

На гэты бок вуліцы ўсе будынкі — цэлыя кварталы — былі ўжо знесены, бо тут пазней зрабілі плошчу. Аставаўся толькі адзін не надта высокі, але ўтульны, ладны, прыгожы сваімі архітэктурнымі формамі дом. Гэта і была аптэка. На тым жа баку вуліцы высіўся бадай што бліжэй ўжо да свае дзесяціпавярховае вышыні Дом урада, аплецены рыштванямі, з дашчанымі пераходамі з паверху на паверх. Я бачыў, як па гэтых пераходах цяжка хадзілі мужчыны, носячы груз. На спінах у іх была прымаістравана так званая «каза», падобная на высокую скрыньку, толькі адкрытую, з бакавінамі і з дном, у ёй насілася наверх цэгла. Мне ўспомнілася, што зусім нядаўна ў нейкай кнізе пісалася пра тое, як будаваліся егіпецкія піраміды. І быў малюнак, вельмі падобны на гэты: і «каза» на спіне, і цяжкія паклажы, і падыманне яе. Мы ўжо былі каля самае аптэкі, але Гародня рэзка спыніўся, спыніў і мяне.

— Гэта тваё ішчасце, што мы з табою толькі ўдвая, — сказаў ён. — А калі быў бы з намі нехта яшчэ, я прымушаны быў бы пра тваю гаворку сказаць куды трэба. Ты проста дурны, — сярэдзіта сказаў Гародня і пайшоў у аптэку.

Гэты эпізод мне часта ўспамінаецца. Аж да гэтага часу. Парозных прычынах. Я ведаю, што на ўсім свеце існуюць законы пра абарону дзяржавы і людзей у ёй. Але ці ўсе спосабы гэтага клопату могуць быць чесныя? Добраахвотна гэтым займаюцца ці прымушова? І ці было ў Гародні права на выбар? Таўро яго біяграфіі — вядома ж, буржуазнай — не давала яму гэтага права. І яго чэснасць мяне вельмі здзівіла.

Час ішоў. У цэнтральным бюро «Маладняка» кніжачкаю выйшла Гароднева аповесць «На Крэсах», у часопісе «Маладняк» — апавяданне «У паплавах». Апроч прозы, у газетах і ў часопісах «Узвышша» і «Маладняк» друкаваліся яго артыкулы і рэцэнзіі на новыя кнігі. На цяперашняе вока тыя артыкулы выглядалі б, мабыць, прымітыўна, але трэба сказаць, што пісаць іх было і цяжка, і небяспечна — іх кантралявала пільнасць Лукаша Бэнды. Патрэбен быў аголены сацыялагізм і барані Божа не клопат пра нацыянальную літаратуру і спецыфіку літаратурынага твора, бо за гэта аўтар адразу пападаў у самую страшную віну — у нацдэмы.

Потым настаў трывожны час. Раптам у нашай рэспубліцы паявілася безліч ворагаў. Галоўным чынам інтэлігентнаў. Бэнды стаў не адзін, яны выступалі ўпэўнена і смела. І сярод пер-

шых жа ахвяр зусім непрыкметна знік Гародня. Праз нейкі невялікі час сярод людзей ненадзейных паявіліся прозвішчы Уладзіміра Дубоўкі, Язэпа Пущы, Язэпа Дылы. Яшчэ праз нейкі час непашаноўна назвалася імя Уладзіслава Галубка разам з яго вандруўным тэатрам; не ўсё як належала ішлося і ў тэатры імя Янкі Купалы. Патроху названыя людзі знікалі, адны ішлі ў далёкія ссылкі, другія ў сібірскія лагеры.

(Спыніцца трэба, можа, хіба ўжо на нашым часе, на далікатнай нашай хлусні, якая праходзіць пад знакам маўчання. Пагартайце нашы цяперашнія крыніцы — даведнікі, энцыклапедыі, рэфераты. Пад прозвішчамі людзей сказана ціхенька пра тое, што яны зрабілі за свой век, названы год, калі яны памерлі. А пра тое, што з імі было, чаму рана памерлі або маўчалі, няма ні слова. Хто ж нас прымушае і цяпер фальшывіць? Навошта? Да якога ж часу?)

Але вернемся назад. Наступная баявітая гаворка ў друку пачалася ўрачыства. Нечуваная перакоўка чалавечых лёсаў на Беларуска-балтыйскім канале. Гаварылася і пісалася пра гэта пераможна і ўрачыста. Пісалася ў газетах, у часопісах, рысавалася ў мастацкіх палотнах. Будоўлю на канале наведваў урадавы экіпаж.

Адным з першых адбываў там чуд-перакоўку і цяперашні на ўвесь свет вядомы акадэмік Дзмітрый Ліхачоў.

Вядома, на будоўлю Беларуска-балтыйскага канала паехала і беларуская экскурсія. Здаецца, што ўзначальваў яе Янка Купала. У дэлегатах былі Міхась Лынькоў, Алесь Кучар і, здаецца, Платон Галавач (які пасля таксама не пазбегне трагічнага лёсу). Вярнуўшыся ж, нашы дэлегаты казалі, што бачылі там і Алесь Гародню. Працуе ў тамтэйшай газеце.

Божа, колькі гэта дало мне болю і гора! Адразу ж перад вачыма паўстаў мне яго гіпсавы гарсэт, зашнураваны белым шнурком на грудзях. Як жа ён там вытрымаў? І ў чым яго віна? Я ж сам быў упэўнены, што без віны не могуць саджаць!

Прайшло недзе каля трох гадоў. Я жыў у тым жа доме ў Мар'і Жакевіч, у тым жа пакойчыку. У галавах за каналаю стаяў той жа самаробны стэлаж з кнігамі. Стаяла ў ім некалькі кніг і Гародневых. Папулярнага на той час літаратуразнаўца Валяр'яна Пераверзева, вучні і паслядоўцы якога Фогт і Саўсун наездом з Масквы выкладалі ў нас ва ўніверсітэце свае дысцыпліны, і філосафа Абрама Дзяборына, кнігі якога я таксама любіў пагартаць, бо чутачку захапляўся гэтым прадметам. Няўжо ж ён выжыў? — думалася мне пра Гародню.

І аднаго разу, зранку, перад маім занавешаным акном у двор прамільгнуў цень чалавека. Потым бразнулі дзверы ў ганку, потым у кухню, потым рэзка адчыніліся дзверы і ў мой пакойчык — увайшоў Гародня. Той самы, у тым жа чорным, толькі добра падношаным паліце, худы, на томлены. Мы пацалаваліся. Гэта было нейкае адно імгненне. Ён паспеў толькі сказаць:

— Дарагі Янка, я вызвалены, ты не бойся, за ўдарную работу. Я ні ў чым не вінаваты. Жыць у Мінску мне нельга, дзе буду — не ведаю, пакуль што еду ў Бабруйск. У мяне няма грошай, тут, можа, асталіся якія мае кнігі, ты можаш прадаць іх, а мне памажы грашыма.

Я кинуўся ў свой кашалёк. Не памятаю, што там было, але мала, кинуўся да гаспадыні, Мар'і Жакевіч. Мы сабралі ўсё, што магло, — сто рублёў. Зноў расцалаваліся, і Гародня знік за дзвярцамі.

«Выпіць без астатку празрыстыя чары...»

Пётр Аляксандравіч Масальскі (Пятро Сакол) нарадзіўся 1 (14) ліпеня 1905 года ў мястэчку Пасінь Люцынскага павета Віцебскай губерні (зараз в. Пасіне Лудзенскага раёна Латвіі). Вучыўся ў Пасінскай народнай школе, у Себежскім вучылішчы, Лудзенскай сярэдняй школе, у Лудзенскай беларускай гімназіі, на Беларуска-двухгадовых настаўніцкіх курсах у Рызе, некаторы час настаўнічаў у Даўгаўпілскай беларускай дзяржаўнай гімназіі. Пасля ўстаўлення Савецкай улады працаваў кур'ерам, сакратаром ваенна-следчай камісіі пры рэўтрыбунале. Працаваў пералётчыкам, кінааператарам, рабочым на тартаку, канторшчыкам, перакладчыкам-карантарам у рэдакцыі газеты «Голас Беларуса», дарожным майстрам і рабочым-будавальніком. Быў у партыі незалежных сацыялістаў і сябрам Латгалскага рабочага прафсаюза. Падтрымліваў сувязь з падпольнай камуністычнай групай. За гэта часта быў пад арыштам і наглядом паліцыі, урэшце яго пазбавілі права настаўнічаць.

Пазней працаваў чарчэжнікам, справаводам Рыжскай беларускай вясчэрняй школы, рахункаводам і бухгалтарам фанернай фабрыкі.

Калі Пятро Масальскі вучыўся ў Себежы, трапіў яму на вочы кніжачка «Тарас на Парнасе». Неўзабаве адбылося і першае «літаратурнае выступленне» Пятра — у люцынскай кірсе, на мітыngu. Яго паставілі на табурацік і Пятрок прачытаў на памяць усю паэму ад пачатку да канца.

У пятнаццаці гадоў — першыя спробы «нешта мудрыць». Адразу пачаў з п'есы. Але больш удаліся вершы. Нялёгкае быццё працоўнага чалавека ў буржуазнай Латвіі дыктавала такія радкі:

Садзяць у турмы нас, гноюць,
за краты схаваўшы.

Пятро САКОЛ

Кавалю

Гэй, каваль, — хутчэй да працы!
Распалі у горне жар.
Па жалезу-яскрамёту
Моцна молатам удар!

Хай ліецца звон сталёвы!
Бі! Мацней, дужэй, званчэй!
Молат ўскінь і зноў магутна
Удар, гримні хутчэй, гулчэй!

Куй ты меч мне бел-бліскучы,
Бі! Каб іскраць сноп ляцеў!
Каб пад молатам сталёвым
Новы меч паяў, звінеў!

Я той меч, як жар бліскучы,
Узніму на цемру-ноч.
Той, хто вораг светлай праўды,
Уцякай далёка ўпроч!

14.11.1924. Люцын.

Над памёршымі дзюнамі

Радзіліся беспатольнымі
З мора сіняй глыбіны,
Як марскія хвалі, вольнымі
І жывымі, як яны.

З паднябесся сонца яснае
Даглядала вас, каб вы
Безрулівымі і шчаснымі
Дні юнацтва правялі.

І над вамі, прыгажухамі,
Вецер песні напяваў;
Жартаўлівымі падзыхамі
Вашы косы расплятаў.

Аб каханні словы смелыя
Ліў няўпіннаю рукою,
Цалаваў вам грудзі белыя,
Хваляў мытыя марской.

Ён вас зваў туды, дзе стужкаю
Уецца далі сінява,
Дзе пуховаю падушкаю
Расцілаецца трава.

Дзе, спавітае ўсё краскамі,
Так прыемна забыцца,
Дзе чароўнай хмельнай казкаю
Вам здавалася б жыццё!..

І відаць што ўмеў ён зелямі
Словы-мары наліваць;
Мусіць, ўмеў ён, непаседлівы,
І гарача цалаваць!

Сталі вам, відаць, пастылімі
Ласкі родных берагоў —
І ўдалі ад мора сіняга
Бачу вас паміж палёў!

Што ж!.. Збыліся сны наіўныя:
Усюды — далі сінява;
І дыванамі вас дзіўнымі
Спавіла мурог-трава.

Беглі вы за ветра чарамі;
і — прыйшоў жаданы час:
Тое, што здавалася марамі, —
Стала праўдаю для вас!..

Дык чаму ж, замест вясёласці,
Здавалення гордых дум
І былой жывой бадзёрсці, —
Бачу ў вас жалобны сум!

І чаму вы сталі хмарнымі?
Твар адцвіў і пахмурнеў?
І куды з сваімі чарамі
Ваш каханак адляцеў?

І чаму над вамі сосенкі
Гэтак жудасна маўчаць?
Жаль і стогны сумнай восені
У маўчанні тым чуваць...

Вы спіце... Адны, без мілага.
Жаль нямы у вас жывець...
А ў далі, ля мора сіняга,
Вецер песенкі паяць!..

18.IV.1926. Царскі Лес пад Рыгай.

Хмаркі

Раскідалі ў небе стравусавы
пёры —
Пышныя ўбёры вабючых нябёс...
Я люблю вас, неба белыя
ўбёры —
Стравусавы пёры — і ваш
думны лёс...

Радуецца неба вечнага улонне:
Вас ў сваё бяздонне захапіў
блукіт...
Я хачу вас вырваць з нёбнага
бяздоння, —
Узяць ў сваё улонне белы
аксаміт.

І сплятаць з вас, мілых, залатыя
мары,
Уліць хмельныя чары ў сумату
душы, —
Выпіць без астатку прызрастыя
чары
і аб марах крозіць ў красачнай
цішы...!

8.VIII.1926. Царскі Лес пад Рыгай.

Яніс РАЙНІС

Старасвеччына

... Там светласці чуднай ўсё
зяннем спавіта,
Гул ўсякі у спевы і згучнасці
зліты;
Па пожных дзяўчаты вясну
заклікаюць,

Але дарэмна тыраны
сусвет лавучыннямі ткуць!

З нашых радоў,
пурпуровым штандарам з'яднаных,
У змену загінуўшым —
новых мільёны ідуць! —
пісаў пэат ў вершы «Свята працоўных»
(Дзвінск, 1.V.1927 г.).

І ў самых неспрыяльных умовах пэат-рабочы не кідаў пяра. У 1935 годзе ён зрабіў смелую спробу падрыхтаваць зборнік перакладаў латышскіх народных песень-дайнаў. Тады яшчэ ўвогуле ніхто іх не перакладаў. Але выдаць зборнік ва ўмовах улманісцускай рэакцыі не давалася. І толькі ў 1979 годзе падборка дайнаў у перакладзе П. Масальскага ўбачыла свет у штогодніку «Далягляды».

Гэта акрыліла Пятра Аляксандравіча. Ён зноў пачаў перакладаць, дапрацоўваць ранейшыя пераклады дайнаў. Зборнік «Дайны» выдадзены «Мастацкай літаратурай» у 1987 годзе.

Творчая спадчына Пятра Масальскага невялікая: адзін зборнік вершаў («На світанні», Рыга, 1929г.), асобныя пераклады твораў рускіх, украінскіх пэатаў, пераклады латышскай прозы і пэзіі, народных казак... Але ёсць у гэтай спадчыне такое, што пазначана першыствам. Пятро Масальскі быў першым перакладчыкам вершаў Яніса Райніса, першым перакладчыкам на беларускую мову латышскіх дайнаў.

Нядаўна «Голас Радзімы» прадаставіў цэлую паласу для вершаў Пятра Сакола. Адзначаючы 85-годдзе беларускага пэата з Латвіі, прапаную яшчэ некалькі вершаў з яго спадчыны. Сёлета спаўняецца 125 гадоў з дня нараджэння Я. Райніса. З гэтай нагоды — і некалькі першых перакладаў твораў народнага пэата Латвіі на мову яго сяброў.

Сяргей ПАНІЗНІК.

На ўзгорках Купалля агні
палыхаюць.
Спіць бор патаемны і поўны
нуды;
Там горы з крышталю, там
замкі з вады;
З бяздоння русалкі салодка
смяюцца,
Пад месяцам ноччу там зданні
віюцца;

Без сонца увечар сіроты
спяваюць,
Бяссэрднаму пану прыгон
адбываюць...
Ды мелець муку ў моры
жудасны смоўж
Для сілай дужэйшых і хітрых
умоў;

Угары выпаўзае з мінулых вякоў
Старое замчышча з-пад дыму-
пароў...

А сонейка яснае там
шматкалёрнае —
Зялёнае, сіняе, крывава-
чырвоное...

Сам

У працы для другіх рупіць над
развіццём.
Усіх сіл сваіх ў змаганні
несульным —
І пераможцам выйдзеш вечна
нескрушымым,
І ззяннем зброй сваіх зацёмніш
небыццё.

Ды не бярысь пражыць з
жабрацкаю душою, —
Бо, пэўны будзь, загінеш на
паўшляху;
Натоўп цябе сатрэ, закідае
гразёю...
Змагайся сам, лёс у руках
трымай,

Сам будзь гаспадаром, сам
шчасце здабывай.

Песня дзяўчыны

Ах, салавейка, не спявай,
Майго ты сэрца не кранай,
Мне заўтра рана трэба ўстаць,
Пад спеў твой сумны нельга
спаць.
Пад песні ў сэрцы жаль
дрыжыць,
Кіпіць, і млее, і звініць.
Мне заўтра рана трэба ўстаць.
Без сонца гнуцца-працаваць.
Там пыл, там лямпаў чад-
смурод.

Там гінуць сілы з году ў год,
Там без канца, без пералын
Шаснаццаць цягнецца гадзін.
Да рання будзеш ты спяваць,
Да той пары, як мне ўставаць.
Цябе у росы гай ўбарэць,
Мяне ж — ярмо маё прыгнець.
Ах, салавейка, не спявай,
Маё ты сэрца не кранай.

Пераклаў П. МАСАЛЬСКІ.

Знявераны век наш з вялікай асцярогай успрымае ўсё, што нясе ў сабе нейкую неакрасленасць, незавершанасць. Так хочацца нам гатовых рэцэптаў, а калі сродкаў ад сацыяльных або асабістых хвароб — то абавязкова такіх простых і зручных, як, напрыклад, таблеткі. Быццам бы і чакаем чуда збаўлення — але і ў сам цуд, чакаючы яго, не верым. Зачараванае кола? Калі так, то дзе шукаць выйсце з яго?..

З такіх няпростых пытанняў і пачалася наша гутарка з Марынай ГРЫГОР'ЕВАЙ, членам праўлення Беларускага фонду Рэрыхай. Адзначу, што БФР утварыўся зусім нядаўна з мінскага клуба сяброў Індыі імя Рэрыха і набыў статус грамадскай культурна-асветніцкай арганізацыі.

У свеце згублена шчасце, бо шчасце — у духу. Тыя, што адварнуліся ад духу, павінны паспытаць няшчасця — бо інакш як жа ім вярнуцца...

Знакі Агні Егі.

жыцця. Следаванне ж этычным нормам ёсць, па сутнасці, следаванне касмічным законам развіцця матэрыі, а іх ігнараванне, адхіленне ад іх ёсць дысгармонія і, скажам так, база для непрыемнасцей.

іншых — напрыклад, персанальны самалёт ці адпачынак на Гаваях. А радасць жыцця вымяраецца ўсё ж не ў рублях ці выгодах. «Радасць ёсць асобая мудрасць», — нагадвае нам Жывая Этыка. Мы не адмаўляем дабрабыту, але ці той гэта бог, якому варта маліцца, у якога можна верыць і прысвячаць усё жыццё?

— У што ж тады верыць, і ці верыць увогуле?

— А было б карысна, каб кожны паспрабаваў адказаць на гэтыя пытанні сам. У «кансультанты» можна ўзяць такіх знаўцаў чалавечай душы, як, напрыклад, Дастаеўскі, Талстой, Дарэчы, «Сповідзь» Талстога, а таксама яго твор «У чым мая

папулярнасці, прэстыжных пасада. «Образованное невежество» — страшная хвароба нашага часу. Ніякія дыпламы, вучоныя ступені не вылучаюць маральнай непаўнацэннасці, калі чалавек не абцяжарвае сваё існаванне работай душы. Менавіта «образованное невежество» разбурае веру ў дабро, спраўдлівае. Бо людзі вельмі лёгка даюць слабе абхіррыць, калі ставяць знак роўнасці паміж вялікім інтэлектам — і вялікім добром, паміж высокай пасадай — і звыскай справядлівасцю. Трэба ўпарта вучыцца разпознаваць у жыцці «злых геніяў», «разумных нягоднікаў» і памятаць, што іх шмат, яны моцныя і небяспечныя. Але шлях зла — не наш шлях. Ён няўхільна вядзе да разбурэння, катастрофы, самазнішчэння чалавецтва. Альтэрнатыва яму — шлях дабра, спагады, гуманізму, разумнага самаабмежавання. Рэрыхайцы лічаць, што настаў час клапаціцца не толькі пра сваё, так званае эгаістычнае шчасце, — але і думаць, дзейнічаць кожнаму ў імя шчасця ўсёй нашай планеты, Сусвету, працаваць на агульную карысць.

— Значыць, і Сусвет чакаўся нашай дапамогай?

— Несумненна. Чалавецтва вельмі захапілася сваімі зямнымі праблемамі, а людзі — сваімі асабістымі. Вось і забыліся зямляне, што яны — часцінка Сусвету, страцілі адчуванне павязі з ім. Для параўнання ўявім, напрыклад, што правая рука адасобілася ад чалавечага арганізма, ды яшчэ і кожны палец заняты толькі... манікіюрам. Ці будзе ў цэлым гармонія? А мы як дыялектыкі і матэрыялісты павінны разумець падобнасць структур мікра- і макракосмасу, тут дастаткова нават школьных ведаў па хіміі, фізіцы, біялогіі, астраноміі.

— Спачатку мы гаварылі пра кола зняверанасці, адсутнасці веры — і вось «раскруцілі» гэта кола аж да касмічных памераў. Але вашым словам, Жывой Этыцы павералі зноў жа, не ўсе...

— Вучэнне сцвярджае, што нішто не знікае бяспследна, у тым ліку, нагадаю зноў, і думкі. Калі нехта нават проста пазнаёміўся з імі — і гэта ўжо карысць: даведаўся, што ёсць людзі, якія думаюць і жывуць трохі інакш, чым ён, што ёсць, скажам, не толькі марксізм як вучэнне, але і Вучэнне Агні Егі.

— Дарэчы, растлумачце, калі ласка, назву «Агні Ега». Ці не закладзена ў ёй нешта містычнае?

— Ды не. Сям'я Рэрыхай, як вы ведаеце, доўгі час жыла ў Індыі, падзвіжнікі вывучалі розныя рукапісы, карысталіся многімі паняццямі і тэрмінамі ўсходніх філасофскіх вучэнняў. «Ега» ў перакладзе з санскрыта — старажытнаіндыскай мовы — азначае «яднанне, сувязь», з той жа мовы «Агні» перакладаецца як «агонь». Каб развязаць «містыку», прывяду словы з самога Вучэння: «Завём Агнём усе найтанчэйшыя духоўныя выяўленні, якія сцвярджаюць лепшыя чалавечыя дзеянні».

На заканчэнне хачу пажадаць усім: імкніцеся выявіць — і шанаваць, не засмечваць гэты Агонь у сваёй душы. Гэта і будзе першай прыступкай вашай на шляху да сапраўднага шчасця.

Гутарку вёў І. ЖДАНОВІЧ.

Упошукках ШЧАСЦЯ

— Такім чынам, Марына, якія ж «рэцэпты шчасця» прапануюць людзям рэрыхайцы?

— Напачатку трэба растлумачыць, што рэрыхайцы — гэта прыхільнікі філасофскіх поглядаў сям'і Рэрыхай — Міналая Канстанцінавіча, яго жонкі Алены Іванавны, сыноў Юрыя і Святаслава. Мы мяркуем, што Вучэнне Жывой Этыкі, у афармленні якога Рэрыхі-старэйшыя прымалі ўдзел нароўні з Махатмай (мудрацамі, або Вялікімі Настаўнікамі) Усходу, надзвычай гарманічна ўмяшчае ў сабе трыяду Чалавек-Зямля-Сусвет, праяўляе вялікія законы эвалюцыі чалавецтва і Сусвету. Жывая Этыка «злучае зямную свядомасць з касмічным пульсам» — так гаворыць Вучэнне. Агні Егу называюць яшчэ Вучэннем Жыцця, бо яна з'яўляецца адначасова і этычным вучэннем і адназвае на шматлікіх пытаннях нашай штодзённасці. І што пры гэтым захапляе — на першы погляд разрозненныя з'явы складваюцца ў адзіную, вельмі гарманічную нарціну, і тады разумееш: нішто ў жыцці не выпадае, усё, што здараецца з чалавекам, мае свае папярэднія прычыны.

Што датычыцца рэцэптаў шчасця, то нічога новага, на першы погляд, Жывая Этыка людзям не прапануе: жыць сумленна, у міры і згодзе з маральнымі заповятамі, якія бадай што ўсе ведаюць ці адчуваюць. Толькі многія, на жаль, палічылі іх «пройздзенымі этапамі» развіцця чалавецтва.

— Першая ж рэпліка, якую вам у адказ кінуць дзесяткі людзей: пакажыце нам таго, хто ў сённяшнім свеце жыве сумленна!..

— ...І я адкажу ім, што па-сапраўднаму духоўна багатыя людзі не рэкламуюць сваю сумленнасць, не робяць яе таварам. Таму і заўважыць іх цяжка.

— Але закліні нахштат «жыві сумленна», «будзьце ўзаемна паважлівымі» — такіх ж зацэртых, як, скажам, «не стой пад страдой»...

— У адрозненне ад агульных заклікаў, якія, сапраўды, усім набліі асломіну, Жывая Этыка прыводзіць зладжаную, навукова вывераную і па-мастацку выкладзеную сістэму доказаў невыпадковасці ўсіх шчаслівых і нешчаслівых з'яў нашага

— Цікава...

— Агні Ега, якая грунтуецца ў гэтых пытаннях на старажытных усходніх традыцыях, сцвярджае, што першапрычынай усіх падзей з'яўляюцца нашы думкі і памкненні. Яшчэ Будда сведчыў сваім вучням: «Думкі кіруюць светам». Дума, як самая высокая і магутная энергія з усіх, што існуюць у свеце і якімі валодае чалавек, традыцыйна лічыцца на Усходзе матэрыяльнай, і ў адпаведнасці з фізічнымі законам і яна не знікае бяспследна. Дарэчы, апошнія дасягненні навукі ў гэтым напрамку пацвярджаюць тое, што так даўно спазналі старажытныя мудрацы. Дык вось, кожны чалавек, у адпаведнасці са сваімі думкамі і памкненнямі, акружаны полем дабрата ці зла. Таму Жывая Этыка папярэджае: «Кожнае брыдкіе слоўце ці сварна ёсць ужо хваля цемры. Страшны нож не за поясам, але на кончыку языка. Калісьці дэяўдзецца зразумець, што кожнае слова ці думка непазбыўныя. Кожны, хто падумаў на дабро, можа радавацца гэтам, і наадварот».

— Чамусьці ў жыцці больш шанцуе тым, хто «трымае нос па ветру», а не тым, хто змагаецца за праўду і, як вы кажаце, думае на дабро...

— Калі разумець шчасце як нешта, скажам так, утылітарнае — рэчы, кар'ера, нават вядомасць і прэстыж — то, сапраўды, аказваюцца бліжэй да такога шчасця не заўсёды і неабавязкова духоўна багатыя людзі. Але шчасце — гэта не адно і тое ж, што дабрабыт ці слава (якая ўрэшце вядзе да дабрабыту). Шчасце, як я мяркую, гэта згода з самім сабой, гармонія ўнутранага «я» са знешнім светам. А наладзіць згоду ў душы ці можна, не слухаючы яе голас, а менавіта голас сумлення?

— І якой жа можа быць радасць жыцця без матэрыяльнага дабрабыту?

— Чаму абавязкова «без»? Рэрыхайцы ж таксама жывуць на зямлі, сярод людзей, і проста наіўна яго ўвогуле адваргаць, не прызнаваць. Але ж дабрабыт — паняцце вельмі рухомое, няпэўнае. Для адных гэта самыя неабходныя рэчы, для

вера» заслугуючы таго, каб вывучацца ў школе пэдаг, каб у якасці мастацкімі кнігамі. Бо пытанне веры. Ідэалу вельмі востра стаіць перад кожным маладым чалавецкам. Ды і ў сталым узросце варта ў калавароце будняў знайсці час запытаць сябе: хто я, куды іду, што пакіну людзям?..

— Вы хочаце, здаецца, падвесці мяне да думкі, што Жывая Этыка дапаможа адказаць на гэтыя пытанні кожнаму, хто з ёй пазнаёміцца і будзе ведаць яе мудрыя запаведы?

— Жывая Этыка сцвярджае: «Ведаць азначае прымяняць». Іншымі словамі, сапраўдныя веды «ажываюць», набываюць глыбіню і сэнс толькі тады, калі ёсць следаванне ім у штодзённым жыцці — у сваіх думках, у адносінах да людзей і працы. У кнізе Вучэння «Свет Вогненны» можна прачытаць цікавы, на мой погляд, адказ на ваша пытанне: «Нехта жадаў ведаць пра самыя найвышэйшыя светлы, але жыў, як свіння. З'ява памкнення ў вышынню не стасуецца з падрыўнем кар'яры. Для свінні — свінарнік».

— Зразумела. Такім чынам, пачытаць Жывую Этыку і не жыць па прычыпах гэтага Вучэння — усё роўна што займацца плаваннем у басейне без вады...

— Або рабіць ранішняю гімнастыку не ўстаючы з ложка.

— А ці нельга ўсё ж як-небудзь пра жыццё шчасліва, не задаючы сабе гэтых «вечных» пытанняў? Ці толькі шукаючы адказу на іх, перабліваючы сябе, можна быць шчаслівым?

— «Як-небудзь» пра жыццё, вядома, можна, але ці шчасліва...

Я мяркую, што шчаслівым можна быць толькі на шляху да Ісціны, да справядлівасці, да сэнсу жыцця, а не блукаючы ў лабірынтах нейкіх, скажам, атрымных за кошт іншых льгот, прывілей, магчымасцей. Сёння, на жаль, многія заняпакоены найперш тым, каб як мага лепш уладкавацца ў жыцці, а не каб стаць лепшымі. Толькі для гэтага яны набываюць веды, імкнучыся да ўлады, да

3 29 КАСТРЫЧНІКА ПА
4 ЛІСТАПАДА

29 кастрычніка. 18.15

На атрыманне Дзяржаўнай прэміі БССР. «Бацькаў дар».

ЛЮБОЎНЫЯ ПЕСНІ.

Выконвае Акадэмічны хор Дзяржтэлерадыё БССР пад кіраўніцтвам В. Роўды.

30 кастрычніка. 22.00

ЛІРА

«КОПІЮ НЕ ЗДЫМАЦЬ...»

Праблемы захоўвання ў музеі царкоўных рэчаў.

Прамая лінія.

31 кастрычніка. 19.25

«А ГАРМОНІК ГРАЕ, ГРАЕ...»

Конкурс гарманістаў і прыпевачніц Горацкага раёна Магілёўскай вобласці.

3 лістапада. 15.10

«САМЫ ГАЛОЎНЫ»

Творчы партрэт заслужанага дзеяча мастацтваў БССР рэжысёра В. Раеўскага.

Гледачы ўбачаць урыўкі са спектакляў. Пачуюць гаворку сяброў, калег: І. Шклярэўскага, Г. Аўсянікава, А. Мілаванова, С. Картэса.

3 лістапада. 19.00

«АСЯНІНЫ»

Тэатралізаванае прадстаўленне пазнаёміць з рытуалам памінання продкаў — асеннімі «Дзядзямі».

Трансляцыя з Дома літаратара. Арганізатар гэтага відовішча — Беларускі фонд культуры.

4 лістапада. 12.40, 15.05

ТВОРЧЫ ВЕЧАР В. ПАРХОМЕНКІ.

4 лістапада. 23.00

«ІВЯНЕЦКІ КІРМАШ»

Фальклорная праграма. Выступаюць удзельнікі мастацкай самадзейнасці Івянецкага ДК і санаторыя «Налібоцкая пушча».

Калектыў Літаратурнага музея Янкі Купалы выказвае глыбокае спачуванне загадчыцы экскурсійнага сектара Чабатарэвіч Марыі Кандратаўне з прычыны напатакшага яе вялікага гора — смерці БАЦЬКІ.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і савета Саюза пісатэляў БССР. Мінск. На беларускай мове.

Літаратура і Мастацтва

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.
Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ, Віталь ТАРАС — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел інфармацыі: Алякс МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА, Уладзімір ЯГОУДЗІК — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы: Вячаслаў ЛАПЦІК — 33-24-62; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАУ — 33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62; бухгалтэрыя — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОВ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГІЛЕП, Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАУ.